نووری ئیسلام

دانراوی

مەلا عبدالکریمی مدرس

نووری ئیسلام

دانــراوی

مەلا عبدالکریمی مدرس

چاپخانەی «الحوادث»

بەغدا ـ ١٩٨٨

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله ربّ العالمين ، والصّلاة والسّلام على سيدنا محمد الأمين المبعوث رحمةً للعالمين ، وعلى آله وأصحابه أجمعين ، وأتباعه باحسان الى يوم الـــدين •

پاش تەقـدیمی سەناو ستایش بۆ زاتی خـودای پەروەردگـارو درووودی بێژمارە بۆ گیانی پاکی جوانی پێغەمبەری نازدارو بۆ هـەموو دەستەو ئالو یارانی فیداکـارو هـەموو پەیڕەوانی پاکی لـە جیهاندا تـا ڕۆژی حسێبی کردەوەو وتارو ڕەفتار •

عـەرزم ئەمەیە : تەماشام کرد لەم ڕۆژگارەدا کـە ئێمەی تێـدا ئەژین گـەلێ لـە برایانی ئایینی بەرزی بەڕێزی ئیسلام ئارەزوومەندن بۆ کتێبێ کە بە ڕەسایی باسی یاسای دینی ئیسلام بـکاو ئەرکانی ئیمانو ئیسلام نیشان بداو گەلێ ئادابی موسوڵمانان هەن کـە لـەم ڕۆژەدا جێـگەی قسەو باسنو پێویستە ڕۆوناك بـکرێنەوە بۆ دڵڕووناکیی موسوڵمانان ، هاتم ئەم کتێبەم دانا بە ناوی (نووری ئیسلام) •

ئەوەی کـە موناسبی حاڵی گـەورەو بچووك بێ نووسیم بۆیان • جا لە کەرەمی خودا داوا ئەکەم کە بیکا بە هۆی ڕووناکی دڵیانو پاداشی ئێمـەش بداتەوە •

نووري ئیسلام گەلێ ئەنواری هەیە

لە جوملەی نووری ئاینی ئیسلامە ئیمان ، ئیمان لەسەر ئایاتی قورئانی پیرۆزو فەرموودەی حەزرەتی پێغەمبەر ـ صلی الله علیه وسلم ـ ئەمەیە : ئینسانی موسولمان باوەڕی بێ بە زاتی خودای تەعالاو بە مەلائیکە یانی فریشتەکانو بە پێغەمبەرانی خوداو بەو کتێبانە کە خودای تەعالا ناردونی بۆ پێغەمبەرانو بە قەزاو قەدەرو بە ڕۆژی قیامەت •

هەروا لە جوملەی نووری ئاینی ئیسلامە ئیسلامییەت کە ئەمەیە ئینسانی موسولمان بڵێ : (أشهد ان لا اله الا الله واشهد أن محمدا رسول الله)و پێنج فەرزەی نوێژ بکا لە هەموو شەوو ڕۆژێکداو مانگی ڕەمەزان بەرۆژوو بێ لە هەموو ساڵێکداو زەکاتی ماڵی خۆی بدا بە داماوانو حەج بکا ، واتە : بڕوا بۆ زیارەتی کابەی پیرۆز لە عومری خۆیدا بە مەرجێ کە تەواناو بێ لەسەر ڕۆیشتن بۆ ئەو شوێنە •

ئەمانە یازدە مادەن شەشیان کە بیروباوەڕن ئەصلی دینن و پێنجیان کە کردەوەن فەرعی دینن •

وە هەر کەسێ ئەم یازدە مادەیەی وەرگرت پێویستە کاری حەرام نەکاو واجباتی دین بەجێ بێنێ •

جا لەسەر ئەم ڕیزە بە ڕیزە قسە ئەکەین •

نووري ئیمان بە زاتی خودا

ئیمان بە زاتی خودای تەعالا ئەمەیە ئینسانی هوشیارو بالغ باوەڕی بێ بەوە کە ئەم جیهانە بە ئاسمانو ئەرزەوە بە وشکانو دەریاوە بە کۆسارو ساراوە پەروەردگارێکی هەیەو (واجب الوجود)ەو پێویستە بوونییو مەحاڵە نەبوونیی ، ئەو زاتەیە بە تەنیا ئەم جیهانەی لە نەبوونەوە کردووە بە بوونەوەر ٠

وە ئادەمیزادی ژیری بە ئینصاف بۆ پەیداکردنی باوەڕ بە زاتی خودای تەعالا زەحمەتی ناوێ ، بە مەرجێ تەماشای ئەم شتانە بکا :

یەکەم ژیرترو کارامەتری بوونەوەر لە جیهاندا ئادەمیزادە ، وە ئادەمیزادە خاوەن زانیاریو پیشەوەرییەو ئەتوانێ جیهان ئاوەدان بکاتەوەو کۆمەڵ ڕێكبخاو چاری گیروگرفتی دونیا بکا ، ئەم ئادەمیزادە بەرزە بەڕێزە هەمیشە باوەڕی هەیە کە والە ژێر گۆڕانی حاڵدا ، ساغەو نەخۆش ئەکەوێ ، گەدایەو دەوڵەمەند ئەبێ ، دەوڵەمەندەو گەدا ئەکەوێ ، بێڕێزەو ڕێز پەیدائەکا ، بەڕێزە بێڕێز ئەبێو لە ئەنجامدا لەو هێزەوە کە هەیەتی بێهێز ئەبێو بە هیچ جۆرێ چاری ئەم بێهێزییەی پێ ناکرێ هەتا هەناسەی لێ ئەچنرێو ئەمرێو بێگیان دائەکەوێ ٠

ئادەمیزاد کە شعووری بێ بەم نوقسانو داماوییە بە ڕاستی ئەزانێ پێویستی هەیە بە پەروەردگارێکی خاوەن دەستەڵاتو لە نەبوونەوە بوونەوەر بکا ، ئەوەیش زاتی خودایە ٠

دووەم ئینسانێ ئەڕوانێ ئەجزای ئەم جیهانە یا وشکە وەکو بەرد،

وەیا زیادو کەم ئەکـا وەکو گیـا بەلام بێشعوورە ، وە یاخود زیادو کەم ئەکـاو گیـانداره وەکو ئەنواعی گیانلەبەرانی جیهان • وە بەرزترینی گیاندارانی ئادەمیزادە لەگـەڵ ئـەوەدا هەمیشە شعووری هـەیە بە نوقسانی خۆیو هەوڵ ئەدا بۆ ئەوە پێ بـگاو قەت ناگاتە پایەیێ کـــە ئیحتیاجی بە غەیری خۆی نەبێ • وەهەر شتێ غەیری خۆی لەوانـــەی وان لەبەر چاویدا وەکو ئەو دامــاوو نیازمەندن • کە وابێ بە شعووری صاف باوەڕ ئەکـا بەوە کەسێ هەیە کە هەمووکەسێو هەموو گیانلەبەرو بێگیانێ لە ژێر هێزو تەوانایی ئەودا بنو ئیدارەیان بکا •

سێیەم ئادەمیزادی ژیر ئەڕوانێ قـەت نانێ بێ نانەواو بەرگێ بێ دروومانی کەسێو خانوویەك بێ وەستا بینا نەبووە ، دەی چۆن باوەڕ ئەکا بەوە ئەم عەرزو ئاسمانەو ئەستێرە جوانانەو ئەم کۆسارە پڕ لـــە کانیو ئاوو گوڵو گولزارەو ئەم دەشتو ساراو سەر چەشمە ڕەوانە بە بێ پەروەردگارێ پەیدا بوون ؟

چوارەم ئادەمیزاد تەماشای هـەر دەسکارێـکی دڵـگیر بکا وەکو سەعاتێ یا مەکینەیێ یا فڕۆکەیێ سەری سوڕ ئەمێنێ لـــە ژیـــری دروستکەرەکەی ، دەی کاتێ بێ تەماشای ئەم ئاسمانە بەرزە بـــکاو بڕوانێ بۆ ئەو ئەستێرە درەخشانە جوانانەو بیر بـکاتەوە لـەو دەورەو هەڵسوڕانی بەردەوامەیان کـە بە درێژی کات بە موویێ لـە ئەندازەی خۆیان کـەمو زیاد ناکەن ، وە تەماشای ئەم (قرص)ی هەتاوە بـکا کـە ملیۆنێ جار بە قەدەر کوورەی عەرزە ، وە تەماشای (الشعری الیمانیة) بـکا کە لەسەر کەشفی عیلمی ملیۆنێ جار لە ڕۆژ گـــەورەترە ، وە تەماشای لەشی خۆی بـکاو بیر بـکاتەوە لـە هێزی چـاوو گوێچـکەو دەماخو نوخاعی شەوکیو تەماشای جموجوڵی دڵو هاتوچۆی خوێنی بە

ڕەگەکانی لەشیداو ڕێکخستنی ئیسقانو جمگەو ڕەگو پەیوەندیان بـــە یەکەوە بـکا ، مادام ژیرو خاوەن ئینصاف بێ باوەڕێکی باش پەیدا ئەکا بەوە کـــە وا پەروەردگارێکی زیندووی زانای تەواوای هەیە کـــە ئەم وەزعەی دروست کردووە •

پێنجـــەم ئینسان کـــە تەماشای ئاسمانو ئەستێرەکانو مانـگو ڕۆژو عـــەرز ئەکا بە ڕووناکی حاڵی ئەبێ ئەم ئەجزای جیهانە هەمووی ڕام کراون بۆ هەڵسوڕانو کارکردن بۆ ئەوە گیانلەبەران بژین ، کـــە وابێ ئەمەی وا لە بەر چاودا هەمووی وەکوو کرێـکاری وانە کـــە ڕام کراین بۆ ئیش کردن ، وە لەم بیرەوە تێئەگا ئەو کەسەی ئەمانەی ڕام کردووە بۆ کـــار ئەوەیە پەروەردگاری هەموو ئەم جیهانەیەو ئەجزای جیهان هەموو خزمەتکارن بۆ فەرمانی ئەو •

شەشەم ئەمەیە ئیمە کـــە تەماشای جیهان ئەکەین چ بەشی بەرزیو چ بەشی نزمی ، یا ئەبێ هەمووی (ممكنات)و دروستکراو بێ ، یا ئەبێ هەمووی (واجب الوجود)و پەروەردگار بێ یا بازێـــکی (ممـــكن)و بازێـــکی (واجب) بێ ، بە ئاشکرا دیارە هەمووی (واجب) نیە ؟ چونکی گەلێ ئەجزای نابوود ئەبێ ، وەیا ئەگۆڕێ بە شتێکی تر مەسەلا گـــەلێ مادەی عەرز ئەبێ بە ئاوو ئاو ئەبێ بە هەواو هەواو بوخاریش ئەبێ بـــە بارانو ئەڕژێتـــە ســـەر عـــەرز ، وە ئەو بارانەیش گەلێکی مەحـــــوو ئەبێتەوەو نابوود ئەبێ •

وە دیارە شتێکی وا ئەم گۆڕانو نەمانەی بە سەردا بێ قابیلی ئەوە نیە بە پەروەردگـــار دابنرێ ، وە نابێ بازێـــکی (واجب الوجـــود)و پەروەردگـــارو بازێـــکی دروستکراو بێو لـــە (ممكنات) بژمێررێ : چونـــکی فەرق کردن لە بەینی ئەجزای جیهان بەم جۆرە : بازێـــکی بە

(واجب الوجود)و بازێکی بە (ممکن) دا بنێت حوکمێکی بێ دەلیلو دەرچوونە لە یاسای ڕاست • کە وابێ پێویستە هەموو ئەجزای جیهان لە (ممکنات) بێو پەروەردگارێکی خاریج لەو کۆمەڵەیەی ببێ ، کە هەموو ئەمانەی دروست کردبێ • وە بە ئاشکرا دیارە ئەو شتە خاریجە نابێ لە (ممکنات) بێو نابێ زاتێکی بێ زانستو تواناییو خواستو خواهش بێ ؛ چونکی لە شتی بێزانستو ناتەوانەوە نیظامو یاسای ڕێکوپێکی دەوامدار پەیدا نابێ •

دوورە لە شعوور شتی بێشعوور
بکرێ بە خاوەن بۆ یاساو دەستوور
کە وابێ خالیق زیندوو زانایە
لەسەر خواستی خۆی باش تەوانایە
جیهان سەرانسەر لە شەهادەو غەیب
دروست کراوە بۆ خودای بێ عەیب
کائینات هەمووی کرداری ئەوە
نمێ لە دەریای ئاساری ئەوە
بەو کەسەی ناوی طەبیعەت ئەبا
کە پێی گەیشتی مەڵێ : مەرحەبا
چونکی طەبیعەت ئەر بێ شعوورە
زاتی بێ شعوور لە یاسا دوورە
ئەگەر زاتێکی زیندوو زانایە
مەڵێ : طەبیعە ، بڵێ : خودایە
سا خوا بە حەق سیری هیدایەت
بە حەقی سیری عەونو عینایەت
بە حەققی سیری مەعنای ئیلاهی

ھەمان ھاوێژە دەریای گومراھی
شارەزامان کە بۆ ڕێگەی شعوور
بۆ ڕێی بەندەیی بۆ یاساو دەستوور
بۆ باوەڕکردن بە خودای بێ عەیب
زانای عالەمی شەھادەت‌و غەیب
دڵمان پڕ بکە لە نووری ئیحسان
تا بێینە ڕیزی بەڕێزی ئینسان
تا لە مەحشەردا بە شەوق‌و شادی
وەربگرین بە دەست نامەی ئازادی

نووری ئیمان بە مەلائیکەی خودا

ئیمان بە (ملائکة) فریشتەکان ئەمەیە : بە دڵ باوەڕت بێ کە مەلائیکە نەوعێکن لە مەخلوقی خوداو خودا دروستی کردوون لە مادەیەکی نوورانی‌و ڕووناك بە فەرمانی : (کن فیکون) بە بێ باوك‌و دایك ، وە جیسمیان لەطیف‌و ناسکەو ئەتوانن خۆیان بەنە ھەر صوورەتێ‌و شێوەیەکی پاك‌و خاوێن ، وەکو : ئینسان‌و پەلەوەر • وە پاکن لە نەفس‌و ئارەزووی نابار ، وە خواردن‌و نوستنیان نیەو کارو کردەوەیان زیکرو طاعەتی زاتی خودایەو قەت نافەرمانی خودا ناکەن‌و دەوامیان ھەیە لەسەر بەجێھێنانی ئەوکارە خودا سپاردوویەتی پێیان ، وە لەسەر بەیانی ئایاتی قورئان مەلائیکەکان مەئموورن لەسەر گەلێ کاری جیھان ، لە عەرزو لە ئاسماندا ، وەکو : ھەورو باو بەفرو باران‌و بازاتی گیان‌لەبەران لە نەوعی ئادەمی‌زادو غەیری ئادەمی‌زاد ، وە بازێکیان نووسەری کردەوەی ئادەمی‌زادن ، وە بازێکیان دەفتەری

کردەوەی ئینسان ئەبەنەوە بۆ ئاسمان بەیانیو ئیواران • وە بازێ مەئمووری پرسیاری مردوونو بازێ مەئمووری ئازاردانی مردوون لە گۆڕدا ، یا لە دۆزەخدا لە قیامەتدا ، وە بازێکیان مەئمووری خزمەتکردنی ئەهلی بەهەشتن • ژمارەیان واله علمو زانیاری خودای تەعالادا •

وە چوار صینف لەم فریشتانە لە باقی فریشتەکان گەورەترن •

یەکەم :

(کروبي) کە مەشغوولی سەناو ستایشی زاتی خودان •

دووەم :

(روحاني) ئەوانیش هەروا ئەهلی تەقدیسی زاتی خودان •

سێیەم :

هەڵگرانی عەرش کە لە عالەمی دونیادا چوارنو لە ڕۆژی قیامەتدا ئەبن بە هەشت •

چوارەم :

(مقربین) وە لەم صینفەدا چواریان ناویان دیاری کراوە ، یەکەم : جوبرەئیل ، کە مەئمووری هێنانی فەرمانی خودایە بۆ سەر پێغەمبەران • دووەم : میکائیل ، کە مەئمووری بەشکردنی رزقو ڕۆزی گیانلەبەرانە • سێیەم : عەزرائیل ، کە مەئمووری گیانکێشانی زیندوانە • چوارەم : ئیسرافیل ، کە مەئموری نەفخی صوورە ، کە دوو جار فوو ئەکا بەو صوورەدا جارێکیان بۆ بەربادکردنی کەژو کۆسارو سافکردنی عەرزو مراندنی هەموو گیانلەبەران مەگەر

ئەوانەی کە خــودا جیـای کردوونەتەوە ، وە جــاری دووەم بۆ زیندووکردنەوەی هەموو مردووانی جیهان ، هـــەتا هەمووبڕۆن بۆ مەحشەر ، بۆ پرسیارو حسێبی کردەوەی هوشیاران •

وە ئەم چوار کەســە مەئموورییان زۆر هــەیە بۆ بەجێهێنــــانی ئەوەی کە وا خودای تەعالا پێی سپاردوون •

وە لەناو نەوعی مەلائیـــکەدا ســــەردارو فەرماندار زۆرن بۆ بەجێهێنانی ئادابی خۆیان ، سەرداری ئەهلی دۆزەخ ناوی (مالك)ەو نۆزدە تاقم لە مەلائیکەی عەزاب وان لە ژێر فەرمانی ئەودا ، وەیا نۆزدە کەسن و نوقــەبان لـــە وێدا ، وە ســەرداری مەلائیـکەی بەهەشت ناوی (رضوان)ە ژمارەی ئەفرادو ئەصنافی ئەوانە واله عیلمی خودادا •

نووري ئیمان بە (جن)و پەری

لەسـەر بەیانی قورئانی پیرۆزو فەرموودەی پێغەمبەر ـ صلى الله عليه وسلم ـ جننی نەوعێکن لە مەخلووقی خاوەنشعوورو زانیـــاری ، خودا دروستی کردوون لە مادەی ئاگر ، وە ئەمانە بە یاسای تەناسول بە زایین پەیدا ئەبن ، وە بەر لە ئادەمیزاد ئەوان لەسەر عەرزدا بوون •

وە جننی وەکو ئادەمی خواردن و نوستن و نەخۆشی و مردنیـــــان هەیە ، هەروا کافرو موسولمانیشیان هەیە ، وە ئەتوانن خۆیان بگۆڕن بە صوورەتی پاك و پیس و ئیستاش لە جیهاندا مەوجوودن ، ئەوانیش لـــە ڕۆژی مــــەحشەردا زیندوو ئەکرێنەوەو حسێبی کردەوەیان ئەکرێ ، وەکو ئادەمیزاد ، وە کافریان لە دۆزەخداو موسولمانە کانیـان وان لـــە بەهەـــــشتا •

وه پێویسته ئینسان باوەڕی بێ بەوە کـە جنتی مـەوجوودن‌و پێغەمبەر ـ صلی الله علیه وسلم ـ لەسەر نەصصی قورئانی پیرۆز ڕەوانە کراوە بۆ سەر ئەوانیش‌و بانـگی کردوون بۆ سـەر ئاینی ئیسلام‌و بازێکیان ئیمانیان هێناوە پێی‌و سوورەتی (الجن) لـە قورئاندا باسیان ئەکـاو لە چـەند سوورەتی قورئاندا باسیان هەیە • خودای تەعالا لـە سوورەتی (الذاریات)دا فەرموویەتی : (ومـا خلقت الجن والانس الا لیعبدون) واتە : پەری‌و ئادەمی‌زادم هـەر بۆ ئەوە دروست‌کردووە کـە عیبادەتی من بکەن • ئیمان بە جن لە ئەرکانی دینی ئیسلامە •

وه شەیتان کە خودا لەعنەتی لێ کردووە‌و لە قاپی ڕەحمەتی خۆی دەری کردەوە لەم نەوعی جننەیە ، خودا فەرموویەتی : (کان من الجن ففسق عن أمر ربّه) واتە شەیتان لـە نەوعی جننی بوو بەلاّم لە فەرمانی خودای خـۆی دەرچـوو •

وه شەیتان دژمنی موسولّمانانەو نەتەوەو شوێن‌کەوتووانی زۆرن • نەفسی ئادەمی‌زادو هێزی خراپەی یارمەتی شەیتان ئەدەن بۆ ئەوە کـە ئینسان گومڕاه بـکاو لە ڕێـگەی ڕاست لای بدا • هۆی دەرکردنی شـەیتان ئـەوە بوو :

کاتێ کـە خودای تەعـالا ئادەمی دروست کردو فەرمانی‌دا بـە مەلائیکەتان سوجـدەی ئیحتیرامی بۆ بـەن ـ شەیتانیش لـە ناو مەلائیکەکاندا بوو و ڕێزی لێ ئەگیرا ـ جا کاتێ مەلائیکەکان سوجدەیان برد بۆ حەزرەتی ئادەم ـ علیه السلام ـ شەیتان سوجدەی نەبردو وتی : ئادەم لە گڵ دروست کراوە کە مادەیەکی تاریك‌و بێ نوورە‌و مـن لە ئاگر دروست کراوم کە مادەیەکی ڕووناك‌و نوورانی‌یەو کـە واتـە گەورەترم لە ئادەم‌و سوجدەی بۆ نابەم •

جا لەسەر ئەمە خودای تەعالا غەزەبی لێ گرتو دەری کرد •
جا شەیتان وتی : سوێند ئەخۆم بە گەورەیی تۆ هەموو ئادەمیزادەکان گومڕا ئەکەم • خودایش فەرمووی : ئەو ئادەمیزادەو ئەو بەندە خالیصە پاکانە کە عیبادەت بۆ من بکەن تۆ ناتوانی گومڕایان بکەی ، وە ئەوانەیش کە پەیڕەوی تۆ بکەن لەگەڵتا ئەیانخەمە ناوی ئاگری دۆزەخەوەو عەزابیان ئەدەم •

جا پێویستە ئینسانی موسوڵمان ئاگادار بێ لەم دوژمنە کە زوربەی بە هۆی بایی‌بوونی ئینسانەوە زاڵ ئەبێ بە سەریدا • خودا بە کەرەمی خۆی بمان پارێزی لە شەڕی ئەم دژمنە نابارە •

نووري ئیمان بە پێغەمبەران سەلامی خودایان لەسەر بێ

پێغەمبەرانی خودا دوو بەشن :

یەکەم پێغەمبەرێکی وایە فەرمانی گەیاندنی ئەحکامی خودای پێ نەدراوە ، ئەم بەشە لە زمانی عەرەبدا پێی ئەڵێن : (نبيّ)و نەبی ئادەمیزادێکە خودای تەعالا شەریعەتێکی پێ دابێ‌و ڕەفتاری پێ بکا ، خواە خۆی بیگەیێنێ بە باقی ئادەمیزاد یا نەی‌گەیێنێ •

بەشی دووەم پێغەمبەرێکی خاوەن شەریعەت‌و خاوەن کتێبەو فەرمانی پێ دراوە بی‌گەیێنێ بە ئەهلی عەقڵ • ئەم بەشە لە زمانی عەرەبدا پێی ئەڵێن : (رسول) •

ئەوەڵ کەسێ لەمانە کە ئەحکامی گەیاندووە بە ئادەمیزاد ئادەمە ـ علیه السلام ـ کە باوکی ڕشتەی ئادەمیزادەو ئاخر یەکێ

له وانه حه‌زره‌تی موحه‌ممه‌ده ـ صلى الله عليه وسلم ـ كـــه كوڕی (عبدالله) كوڕی (عبدالمطلب) كوڕی (هاشم) كوڕی (عبدالمناف) لـه طائیفه‌ی قوره‌یش‌و له نه‌ته‌وه‌ی حه‌زره‌تی ئیسماعیلی كوڕی حـــه‌زره‌تی ئیبراهیم‌و له شاری (مكه)دا له دایك بووه له تاریخی پێنج‌صه‌دو حه‌فتاو یه‌كی میلادی‌دا ـ یانی له دایك‌بوونی حه‌زره‌تی عیسای كوڕی مه‌ریه‌م سه‌لامی خودایان له‌سه‌ر بێ ـ •

ئه‌م زاته له ته‌مه‌نی چل ساڵه‌دا خودا كردی به پێغه‌مبه‌رو ئـه‌هلی مه‌ككه‌و ئه‌طرافی بانگ كرد بۆ وه‌رگرتنی دینی ئیسلام • وه له لایه‌نی خوداوه قورئانی بۆ هاته خواره‌وه‌و سیازده ساڵ له مه‌ككه مایه‌وه ، جـا به فه‌رمانی خودا كۆچی كرد بۆ شاری مه‌دینه‌ی منه‌وه‌ره‌و لـــه وێدا یارمه‌تی‌ده‌ری ده‌ست‌كه‌وت‌و له ماوه‌ی ده ساڵدا كه ژیا له مه‌دینـــه‌دا شاری مه‌ككه‌ی گرت‌و دینی ئیسلامی دامه‌زراند له ناو عاله‌مدا • جـا له ته‌مه‌نی شه‌ست‌وسێ ساڵیدا له مه‌دینه‌دا موته‌وه‌فا بووو له حوجره‌ی خۆیدا ده‌فن كرا ـ سه‌لامی خودای له‌سه‌ر بێ ـ •

وه له پاش وه‌فاتی ئه‌و به تێكۆشینی خه‌لیفه‌كانی ئیسلامیان ڕاگه‌یاند به گه‌لێ نوخته‌ی جیهانداو تا ئیسته ئه‌م دینی ئیسلامه به‌رده‌وامه‌و هیوامان وایه هـــه‌ر به‌رده‌وام بێ •

وه پێویسته له‌ســه‌ر هه‌موو موسوڵمانێ كـه ئیمان‌و باوه‌ڕی بێ به هه‌موو ئـــه‌و پێغه‌مبه‌رانه كـــه خودای ته‌عالا ناردوونی بۆ بانگ‌كردنی ئاده‌می‌زاد بۆ دینی خودا ، ژماره‌ی ئه‌وانه له‌سه‌ر فه‌رمووده‌ی حه‌زره‌ت ـ صلى الله عليه وسلم ـ سێصه‌دو سیازده‌یه‌و لـــه ناو ئه‌وانه‌دا بیست‌و شه‌ش كه‌سیان له قورئانی پیرۆزدا ناویان براوه ، وه ئه‌وانه ئه‌مانه‌ن :

(آدم ، ادريس ، هود ، صالح ، نوح ، ابراهيم ، لوط ، اسماعيل، اسحاق ، يعقوب ، يوسف ، أيوب ، شعيب ، موسى ، هارون ، الياس ، أليسع ، ذو الكفل ، يونس ، داود ، سليمان ، عزير ، زكريا ، يحيى، عيسى ، وسيدنا محمد ــ صلى الله عليه وسلم ــ) كــه ئاخرى ڕشتەی پێغەمبەرانە ، وە لە پاش ئەو پێغەمبەری تر نابێ ، وە ڕەوانە کراوە بۆ لای هەموو ئادەمیزادو جن کە ئیمانی پێ بێنن‌و بە هۆی ئیمانەوە بــگەن بــە پیرۆزی هــەتا هــەتایە •

وە پێویستە هەموو موسڵمانێ باوەڕی بێ بەوە کە سێ صیفــەت پێویستە بۆ پێغەمبەران ــ سەلامی خودایان لەسەر بێ ــ یەکەم : صیدق ، واتــە : ڕاستی لــە وتارو ڕەفتــاردا ، دووەم : ئەمــــانەت ، واتە : خودا فەرمانی هەرچی پێداوە بیگەیێنێ بە ئەهلی جیهان • سێیەم : فەطانەت ، یانی : ژیری‌و زیرەکی بۆ ئەوە لــە کاری خۆیداو لــە خزمەت‌کردنی پەیڕەوەکانیدا ئامادەو ئازادو کارلێهاتو بێ • وە فیعلــەن ئەم صیفەتانە بۆ هەموو پێغەمبەرەکان بووە ، وە هەر کەسێ تەماشــای مێژووی ئەوان بــکا باش لەم باسە ئاگادار ئەبێ •

وە هۆی ئیسباتی ڕیسالەت دەرکەوتن (معجزە)یە لەســەر دەستی ئەواندا موعجیزە شتێکە خیلافی عادەت‌و بە کەسب دەست‌نەکەوێ ، وەکو مــانەوەی ئیبراهیمی خەلیل لە ناو ئاگرداو گۆڕانی عاسای موسا بە مارو کرانەوەی ئاوی (نیل) بۆ بەنی ئیسرائیل لە کاتی دەرچوونیان لە شاری میصر بۆ سارای سینا ، وەکو مەشهوورە لە لای زانایان ، وەکو موعجیزەی زیندووکردنەوەی مردوو بە ئەمری خودای تەعالا لەســەر دەســتی حەزرەتی عیسادا ــ علیه السلام ــ وەکو موعجیزەی قورئانی پیرۆز کــە نازڵ بووە لە لایەنی خوداوە بە هۆی فریشتەی پیرۆز جوبرئیل بۆ ســەر

پێغەمبەر ـ صلی الله علیه وسلم ـ •

وە جیهەتی ئیعجازی قورئان ئەمەیە هەر چەند بە زمانی عەرەبی یە هیچ کەس لە عالەمی عەرەب و غەیری عەرەب نەیتوانیوە سوورەتێ وەکو سوورەتەکانی قورئان دابنێ ، وە ئەم قورئانە هەر چەند چواردە قەرن پێش ئیمڕۆ هاتووەتە خوار باسی گەلێ ئەوزاعی ئاسمانی و هاتوچۆی ئەستێرەو ئەوزاعی عالەمی تێدایە ، ئیستەیش زانای گەورە نەبێ حالی نابێ لێی ، وە گەلێ ئەخباری غەیبی = پەنامەکی = تێدا هەیە چ لە سەبارەتی زەمانی ڕابوردووەوەو چ سەبارەتی زەمانی داهاتووەوە •

وە لە حەقیقەتدا ئەم موعجیزانە بەر قانونی دونیایی و یاسای کەسبی ئادەمیزاد ناکەون ، واتە کەس ناگا بەوانە بە هۆی خوێندن و دەرزوەرگرتن و فەن فێربوونەوە ، بەڵکو هەر بە خواستی خودا بووە •

وە پێویستە هەموو موسوڵمانێ باوەڕی وابێ کە پێغەمبەران سەلامی خودایان لێ بێ ـ (معصوم)ن واتە پاکن لە تاوان ؛ چونکی ئەم پێغەمبەرانە خودا هەڵیبژاردوون بۆ تەمێ و تەربییەی ئادەمیزاد بۆ ئەوە کە بن بە پێشەواو ڕەهبەری ئوممەت لە خوو ڕەوشت و کارو کردەوەو وتارو ڕەفتاردا • وە ئەگەر پێشەوا ناقیص و ناتەواو بێ و یا تاوانبار بێ ناتوانێ ئەوکاری خۆیە بباتە سەر ، وە ئوممەت پەیڕەوی ناکەن •

وە خودای تەعالا لە ئایەتی قورئاندا گەلێ تاریفی پێغەمبەرانی کردووەو بەیانی ئەوەی کردووە کە ئیختیاری پێغەمبەرانی کردووە بە سەر هەموو ئەهلی جیهاندا ، وە گەلێ گەلێ پێویستە ئینسان لەگەڵ ظاهیری ئایاتی قورئاندا بڕوا بە ڕێداو ئیمانی ببێ بەوە کە پێغەمبەران مەعصوومن و پێویستە بۆ موسوڵمان باوەڕی ببێ بەوە کە لە ناو ئەو

پێغەمبەرانەدا کە خودا ناوی بردوون لە قورئاندا پێنج کەسیان لـــە باقی یەکان گەورەترن ، کە مەشهوورن بە پێغەمبەرانی (اولو العزم) واتە : ئەوانە کە خاوەنی کاری بە (اهمیة)بوون‌و دژمنیان زۆر بووەو زۆر خۆگر بوون ئەوانە ئەمانەن :

(نوح ، ابراهیم ، موسی ، عیسی ، محمد) ـ سەلامی خـودایان لەسەر بێ ـ وە حەزرەتی (محمد) لە هەموویان گەورەترە ، وە خودای تەعالا فەرموویەتی بە حەزرەت ـ صلی الله علیه وسلم ـ : (فاصبر کما صبر أولو العزم من الرسل) واتە : صەبر بکەو خۆت بگرە لەســەر ئازاری وتارو ڕەفتاری ناباری ئەو دژمنانەت ، وەکو ئەو پێغەمبــەرە خاوەن عەزمانە صەبریان کرد ، وە خودا فەرموویەتی : (تلك الرسل فضلنا بعضهم علی بعض) واتە : ئەو پێغەمبەرانە بازێکیانم گەورە کردووە بەسەر بازێکیاندا • وە ئەوەی کــە ڕیوایەت کراوە لە حــەزرەتەوە فەرموویەتی : تەفضیلم مەدەن بەسەر یونسی برامدا • لەبەر (تواضع) بووەو بۆ ئەوە ئەبێ بە هۆی بێ ئەدەبی لەگەڵ بازێ لـــە پێغەمبەراندا ـ سەلامی خودایان لەسەر بێ ـ •

ئەگەر ئێمە تەماشای ئایات‌و (أدلة)ی دین بکەین ئەزانین بێ‌گومان حەزرەت گەورەترە بەم دەلیلانە :

یەکــەم :

دینی حەزرەت عامە بۆ هەموو ئوممەتێ‌و خودا کردوویەتی بـە هۆی ڕەحمەت‌و میهرەبانی بۆ هەموو عالەم •

دووەم :

دینی ئەو (ناسخ)ی هەموو دینە پێشووەکانە ، بەڵام دینی حەزرەت

نەسخ‌و تێکچوونی بە سەردا نایێ •

سێیەم :

ئوممەتەکەی چاکترە لە هەموو ئوممەتەکانی پێغەمبەران ؛ کە وایێ خوێشی گەورەتر ئەبێ لەسەر هەموو پێغەمبەران ـ سەلامی خودایان لەسەر بێ ـ •

چوارەم :

ئەوەڵ کەسێ کە لە ڕۆژی قیامەتدا شەفاعەت‌و تکا بکا ئەوە •

پێنجەم :

خۆی فەرموویەتی : (أنا سید ولد آدم ولا فخر) واتە : من گەورەی نەتەوەی حەزرەتی ئادەمم‌و فەخر ناکەم •

شەشەم :

موعجیزەی ئەو کە قورئانی پیرۆزە پایەدارە تا ڕۆژی قیامەت • وە گەلێ دەلیلی تر هەیە لەسەر ئەم مەبەستە کە لە شوێنی خۆیاندا نووسراون •

وە حیکمەت‌و سیڕی ناردنی پێغەمبەران بۆ سەر ئادەمی‌زاد ئەمەیە :

کە خاوەن هۆشان ئامادە بن بۆ عیبادەت‌کردنی خودای تەعالاو بە هۆی ئەو عیبادەتەوە (استحقاق)ی پیرۆزی نەبڕاوە بن‌و لە بەهەشتدا دەوام بکەن هەتا هەتایە • وە یارمەتی‌دانی عەقڵە بە نووری دین لەبەر ئەوە ئەو شتە کە مەنعی ئادەمی‌زاد بکا لە ڕەفتاری ناهەموار لەدەس‌بردن بۆ نەفس ، یا ناموس ، یا ماڵ‌و دارایی خەڵک ، وە یا

بەرەڵلابوون لە هەواو ئارەزوودا عەقڵەوویژدان ، وە نیظام‌و یاسای زەمانەیە کە بە عەقڵ دائەمەزرێ ، وە نیظامی دروست‌کراو هەر لەبەر چاوداو لە کاتی دیاریدا مەنعی ئینسان ئەکا لە ڕەفتاری خراپ ، ئەمما ئیمان بە پرسیاری قیامەت‌و ترسی ئازاری ڕۆژی پاشەڕۆژ بۆ هەموو کاتێ ئینسان ئەپارێزێ لە هەرچی کاری نابارو ناهەموارە ، وە هەر ئینسانێ کە بە ڕاستی خودا پەرست‌و خاوەن دین بێ خۆی ئەپارێزێ لە هەموو تاوانێ •

نووري ئيمان بەو كيتابانە خودا ناردوني بۆ پێغەمبەران

ئيمان بەو كيتابانە پێويستە بە چوار شت :

یەکەم :

ئیمان‌و باوەڕ بەوە کە ئەو کیتابانە بە وەحیی‌و ناردنی خودای تەعالایە بۆ لای پێغەمبەران ، وە ئەوانە لە قەبیلەی فێربوون لە ئادەمی‌زاد وەیا لە بابەتی سیحرو جادوگەری‌و لەو شتانە نین کە شەیاتین (القاء)یان کردبێ بۆ لای ئەو پێغەمبەرانە •

دووەم :

ئیمان‌و باوەڕ بەوە کە ئەو کتێبانە بە واسیطەی مەلائیکەی گەورەوە حەزرەتی جوبرەئیل ـ علیه السلام ـ بە خاوێنی هاتوون لای خوداوەو گەیشتوون بە پێغەمبەرەکان بە بێ ئەوە کە عەلاقەی جنی یا ئادەمی‌زاد یا کەسێکی تریان تێدا بێ ، وە خودا پاراستوونی لە هەموو دەخیلەیێ •

سێیەم :

ئیمان‌و باوەڕە بەوە کە ئەو قورئانە هاتووەتە خوار بۆ لای حەزرەت ـ صلی الله علیه وسلم ـ لەو ڕۆژەوە هاتووەتە خوار تا ئەمڕۆ هیچ عەیبێ‌و زیانێکی تووش نەبووە •

چوارەم :

ئیمان‌و باوەڕە بەوە کە ئایاتی قورئان دوو بەشن : (محکم) واتە : ڕووناک‌و دامەزراو • وە (متشابه) واتە : دائیر لەبەینی چەند مەعنادا بە ئیحتیمالی عەقڵ • وە ئایەتە (محکم)ەکان ڕووناکن‌و ئایەتە (متشابه)ەکان قیسمێ لە زانایانی سەلەف = پێشینان = حەواڵەیان کردوون بە خودا باسی مەعنایان نەکردوون ، وە بەشی دوایی (تأویل)یان کردوون بە تەئویلی ڕووناکی موناسب • بۆ وێنە ئەڵێن : مەعنای (ید الله فوق أیدیهم) واتە : دەستەڵاتی خودا زیاترە لە دەستەڵاتی ئەوان •

وە لەم کتێبانە کە هاتوونەتە خوار ژمارەیان صەدو چوارە • دە صەحیفە بۆ حەزرەتی ئادەم • پەنجا صەحیفە بۆ حەزرەتی (شیث) • سی صەحیفە بۆ حەزرەتی (ادریس) دە صەحیفە بۆ حەزرەتی ئیبراهیمی خەلیل • تەورات بۆ حەزرەتی مووساو زەبوور بۆ حەزرەتی داوودو ئینجیل بۆ حەزرەتی عیساو قورئانی پیرۆز بۆ حەزرەتی موحەممەد ـ صلی الله علیه وسلم ـ •

وە لە هەر ماوەیەکدا کە پێغەمبەرێ نێررابێ‌و کتێبی تایبەتی بۆ نەهاتبێ ، هەر بە کتێبی پێغەمبەرە پێشووەکە ڕەفتاری کردووە ، مەسەلا کتێبی تەورات هاتووە بۆ مووساو هەموو پێغەمبەرانی بەنی ئیسرائیلی

ڕەفتاریان پێ کردووە تا ئینجیل نازڵ بووە بۆ حەزرەتی عیسا ـ علیە السلام ـ •

وە قورئان کە لە سەری چل ساڵی تەمەنی حەزرەتەوە هاتووەتە خوار ئەوەڵی نازڵبوونی لە حەفدەی مانگی ڕەمەزانی ساڵی چل بووە لە تەمەنیو ئاخرەکەی لە چەند ڕۆژێ پێش وەفاتی حەزرەتدا نازڵ بووە ، واتە لە ماوەی بیستو سێ ساڵدا هەمووی هاتووەتە خوار بۆ حەزرەت ـ صلی اللە علیە وسلم ـ •

وە قورئان لە پاش وەفاتی حەزرەت ـ صلی اللە علیە وسلم ـ دوو جار جەمع کراوەتەوە ، جاری یەکەم لە زەمانی خەلافەتو جێگەداری (ابو بکر الصدیق)دا ـ خودای لێ ڕازی بێ ـ کە بە ڕاوێژ لەگەڵ عومەرو باقی ئەصحابەکان زەیدی کوڕی ثابت کاتبی وەحیی ئامادە کرا بۆ ئەوە ، هەموو ئایاتی قورئانو سوورەتەکان نووسرایەوەو لە لای حەزرەتی ئەبوبەکردا مایەوە ، وە لە پاش وەفاتی ئەو کەوتە لای حەزرەتی عومەر خەلیفەی دووەم هەتا زەمانی خەلافەتی عوسمان •

جاری دووەم لە زەمانی حەزرەتی عوسماندا جەمع کرایەوە بە ئاگاداری لوجنەیێ لە ئەصحابەکانو حەزرەتی عەلی ئیشرافی ئەکرد بەسەر ئەو لوجنەدا • وە مەبەست لەم جەمعە ئەمە بوو کە هەرچی موسوڵمانانە گرد بنەوە لەسەر یەك نەوعە خوێندنەوە بۆ قورئانو ئیختیلاف لە (رسم الخط)ی قورئاندا نەمێنێ •

جا هەزار جار خودا ڕازی بێ لە هەموو یارانی حەزرەت ، بە تایبەتی لە ئەبوبەکرو عومەرو عوسمانو عەلیو یارمەتیدەرەکانیان کە

موسوڵمانیان له گێژاوی ئیختیلاف له خوێندنەوەی قورئان ڕزگـار کرد هـەتا هـەتایە ، ئیتر گوێ مـەدەن بەوەی ئەیەوێ لەهجەی قورئان بشێوێ •

نووري ئیمان به قەزاو قەدەر

ئیمـان به قـەزاو قەدەر ئەمەیە ئینسان باوەڕی بێ بەوە هەرچی هـەیە لـه جیهانداو هـەرچی بووەو هەرچی لـه مەولا ئەبێ هـەمووی لەسەر عیلمو زانیاری خودای تەعالاو لەسەر هێزی دروستکردنی ئەوە کـه وابێ ئاسمانەکانو ئەستێرەکانو مانگو ڕۆژو هـەواو ئەبرو بەرقو ئاوو عـەرز به هەموو کانەکانو گیاو دارو گیانلەبەرەکـانە هەمووی به ئیجادو دروستکردنی خودایە ، وه هەموو ئەوانە که خاوەن دینو خاوەن یاسای شەرعن باوەڕیان بەو وتارە هەیە •

بەڵێ لەو کارانەدا کـه لەسـەر ئارەزوو خواست لـه ئینسانەوە پەیدا ئەبێ ، وەکو هەستانو دانیشتنو خواردنو خواردنەوەو ڕۆیشتنو هەڵمەتبردنو وێنەی ئەمانە • بازێ تاقم له زانیارانی جیهان وتویانە : به تەئسیری خاوەنەکەیانەو ئەوان دروستیان کردوە یا دروستی ئەکەن ، وه ئەم بیرەیش بەتاڵ کراوەتەوە به چەند دەلیل :

یەکـەم :

هـەر کەسێ شتێ دروست بـکا پێویستە ئەندازەو چلۆنیەتی ئەو شتە بزانێ (مع انه) ئەو کەسـه بازێ ئەبا یا بەردێ فرە ئەدا نازانێ چەند گەز یا چەند سانتیم بازی بردووەو چەند گەز بەردەکەی ئەڕوا هەتا دائەکەوێ ، وه ئەگەر زۆر بیریش بکاتەوە هەر نایزانێ ، هـەروا

ناشزانێ لەو هەڵمەتەدا وە یا لەو بازەدا بردوویەتی چەند ڕەگ لـــە لەشیا جوڵاوەتەوە ، دیارە یەکێ شتێ دروست بکا ئەبێ چەندیەت و چلۆنیەتی ئەو شتە بزانێ •

دووەم :

ئەگـــەر کردەوەی ئادەمی بە دروستکردنی خۆی بزانێ ئەبوو هەر کەسێ خەتێ بنووسێ لـــە کـــاتی مونافەسەدا ئەوەندە جوانی بنووسیایێ کە لە موقابیلەکەی پاش نەکەوێ •

کـــە وابێ بیری دروستکردنی ئادەمی بۆ کردەوەی خـــۆی هەڵەیەو هەر خودای پەروەردگار دروستی ئەکا ، ئەوەندە هـــەیە ئەم ئینسانە عەلاقەیەکی هەیە بەو شتەوە وەکو ئەوەی پێی ئەڵێن کـــەسب ، واتە ئادەمی کاسبکارەو خودایش پەروەردگارە • وە ئەو عەلاقەی کەسبە ئەبێ بە هۆی مەسئولییەتی ئینسان لە کردەوەی خراپ و ناباردا ، وە ئەبێ بە هۆی جەزاو پاداشی باش لە کردەوەی باشەدا •

وە حەقیقەتی ئەو کەسبە لە لای بازێ لە زانایانی (اصول الدين) عیبارەتە لە صەرف و هەڵسووڕاندن و تەوجیهی خواستی خۆیەتی بۆ لای ئەو شتە کە ئەبێ بە هۆی خەلقکردنی خودای تەعالا بۆ شتەکە •

وە ڕووناککردنەوەی ئەم مەوزووعە ئەمەیە کە ئینسان (ذاتا) خۆی بە خەلق و ئیجاد خودا دروستی کردووە ، هەروا عیلم و زانیاری بەو شتانە کە مەعلوومن بۆی ، هەروا هێزی ئیرادەو خواستی ، ئەویش هەر خودا دروستی کردووە بەڵام هەڵسوڕاندنی ئەو خواستەی بۆ لای مەبەستەکە بە دەستی عەبدەکە خۆیەتی ، وە ئەو هەڵسووڕاندنە ئەمرێکی جەوهەری نیـــە و صیفەتێـــکی حەقیقیش نیە وەکو ئیرادە ، بەڵـــکو صیفەتێـــکی

ئیعتیباری واقیعیو ڕاسته به دەلیلی ئەوه که خودا له قورئاندا نیسبەتی کەسبی داوه له نەفسی ئینسانو فەرموویەتی : (لها ما کسبت وعلیها ما اکتسبت)واته بۆ نەفسی ئینسانه ئەوەی که پەیدای بکا له خێرو چاکەو لەسەر زیانی نەفسی ئینسانه ئەوەی که به عەمدو قەصد پەیدای بکا له کاری ناهەموار ٠ وه خودا نیسبەتی عەمەلو فیعلو صیفەتی داوه له ئینسانی ژیر له قورئاندا وەکو فەرموویەتی : (ان الله علیم بما یفعلون)و فەرموویەتی : (والله یعلم ما تصنعون) دەی ئەم فیعلەو ئەم صەنعەتە ئەبێ کەسبەکەی بێ ٠ جا ئەگەر یەکێ پرسیار بکاو بڵێ : مادام کردەوەی ئادەمیزاد لەسەر قەزای خودایە واته لەسەر عیلمو زانیاری ئەوەو مەحاڵە کە عیلمی خودایش به هەڵەدا بڕوا ، پێویستە که کردەوەی ئادەمی بێته جێگەو چارێ نامێنێتەوه بۆی ؟

وەلامەکەی ئەوەیە که عیلمی خودای تەعالا وا ڕابوردووە که ئەو ئینسانه له پاش ئەوه دروست کراو عەقڵی پێدراو ڕەهبەریش تێی گەیاند که کردەوەی چاکو خراپ چیەو چۆنە ، ئەو شەخصە بە ئارەزووی خۆی ئیختیاری خۆی هەڵئەسوورێنێ بۆ ئەو شتەو جا خودایش بۆی دروست ئەکا ، جا بینا لەسەر ئەمە ئینسانەکە خۆی ئەبێ به هۆی ئەو کارە کە خودا دروستی ئەکا ٠

خودا ئەزانێ ئەزەل تا ئەبەد
چی ئەکا ئەسعەد چی ئەکا ئەسوەد
چۆن ئیختیاری هەڵئەسووڕێنێ
به مەیلی شەیتان دین ئەدۆڕێنێ
چلۆن پەیرەوی ئەکا بۆ شەیتان
بۆ دەمانچەکەی ئەبێ به قەیتان

مەلا بۆ تەمێ ئەڕوا بە صەد ڕەنگ
ئەویش ئەو مەلا ئەداتە بەر سەنگ
کابرا عەقڵ و دین ئەدا بە بادا
باڵ ئەگرێتەوە بە سەر هەوادا
دەماخی بەرزی پڕ ئەکا لە با
پەردەی شەرمی حەق لە ڕوو لا ئەبا
خودایش بەو جۆرە ئەو مەبەست ئەکا
لەسەر خواستی خۆی بۆی دروست ئەکا
ئەنا خوداوەند ستەمکار نیە
ڕەزای بە کاری ناهەموار نیە
لەسەر ئەم یاسا فریشتەی قودسی
ئەبێ بە کاتب بۆ چارەنووسی
لەو کاتا منداڵ لە ناو سکدایە
خواستی (مکشوف)ی عیلمی خودایە
سەبقی کیتابیش لەسەر ئادەمی
بە ناحەق نیە لەسەر ظاڵمی
بەڵکو هەر لەسەر عیلمی خودایە
بەو هەوا ئینسان لە کەللەی دایە
ئەگەرنا بۆچی ڕەهبەر ئەنێرێ
بۆچی کردەوەی بەشەر ئەژمێرێ
بۆچی خوا ئەڵێ بە بابەو دایە
تەمێی ڕۆڵەیان بکەن بە مایە
ئینسان هوشیارەو ئامادەو ئازاد
ڕەهبەریش بۆی دێ بە وەعظو ئیرشاد

حەواس و کەللەو دەستو پێی ساغە
خاوەن شعوورەو خـــاوەن دەماغە
خۆی مەیلی چۆنەو چی مەبەست ئەکا
خودایش بەو جۆرە بۆی دروست ئەکا
چار هەر ئەمەیە شەخصی بەختیار
باش بەکـــار بێنێ جوزئی ئیختیار

نووري ئیمان بە دۆزەخ

ئیمان بە دۆزەخ ئەمەیە ئینسانی موسوڵمان باوەڕی بێ کە ماوەی پاش مردنی تا زیندووبوونەوەی ڕۆژی قیامەت کە ناوی : (بەرزەخ)ە واتە : ناوبەینی ، ماوەیەکە ڕۆحی ئینسان عەلاقەی پەیدا ئەکاتەوە بـــە لەشەکەیەوە هەر چۆنێ بێ وە ئەگــەر بسوتێو با بیبا یاخود بمرێو دەڕەند بیخوا ، خودای تەعالا لەشێکی میثالی بۆ دروست ئەکـــاتو ڕۆحەکەی پەیوەندی ئەبێ پێیەوە . جا کاتێ مردو بەجێما مەلائیـکەی پرسیار دێنـە سەرێو پرسیاری خـــوداو پێغەمبـەرو دینو ئاینی لێ ئەکــەن ، جا ئەگــەر لەسەر یاسای ڕاست وەڵامیان بداتەوەو خـــاوەن طاعەت بێ ئەوە بۆ خۆی ئەکەوێتە ناو ئاسایشو خۆشیەوەو تا ڕۆژی قیامەت لە نیعمەتی خودا بەشدار ئەبێ . وە ئەگەر وا نەبێ ئەوە ئەکەوێتە ناو ئازارو عەزابەوە ، بەو جۆرە بیروباوەڕو کردەوەی هەڵئەگرێ هەتا کاتێ لەو (استحقاق)ە ڕزگار ئەبێ .

وە دەلیل لەســـەر ئەمەی باسمان کرد لە ئایەتو فەرموودەی حەزرەتدا ــ صلی الله علیه وسلم ــ زۆرە بە جۆرێ کە مەعنای تێکڕایی

فەرموودەکانی حــەزرەت ئەگـا بە (تواتر)وە زانایانی ئیسلام لـە پێش پەیدابوونی ئەهلی خیلافدا بڕیاریان داوە •

دەلیل لە قورئانی پیرۆز :

یەکەم ئایەتی : (مما خطيئاتهم اغرقوا فادخلوا نارا) ـ ئایـــەتی بیستو پێنج لە سوورەتی نوح ـ واتە : قەومی نوح ـ عليه السلام ـ لە بەر تاوانەکانیان غـــەرق کران بـــە ئاوی تۆفـــانو (فورا) خرانــە ناو ئاگرەوە • وە دیارە ئـــەو ئاگری کوتوپڕە ئاگری بەرزەخـــەو ئاگری دۆزەخ نیـــــە •

دووەم : (النار يُعرضون عليهـا غُدُوّاً وعَشِيّاً ويوم تقـــومُ الساعة أَدخِلوا آل فرعون أشدّ العذاب) ئایەتی چلو شەش لـــە سوورەتی غافر ـ ئیستە ظاهیر لە ڕانواندنیان بەسەر ئاگردا ئەوەیە کـــە لە بەرزەخدا بێ ، بە دەلیلی : (ويوم تقـــوم الساعَـــة أَدخلـــوا ••• الآية) •

سێیەم ئایەتی : (قيل ادخلوا الجنة قال ياليت قومي يعلمون بمـــا غفر لي ربّي وجعلني من المكرمين) ـ ئایەتی بیستو شـــەش لـــە سوورەتی یاسیندا ـ ئیستە ظاهیری ئـــەم ئایەتە ئەمەیە : کـــە حەبیبی نەججاڕ لـــە پاش گیاندەرچوونی موژدەیان پێدا بە بەهەشتو ئـــەو موژدەیشە هۆی ئاسایشی ڕۆحی ئەو بووە •

چوارەم ئایەتی : (يثبت الله الذين آمنوا بالقول الثابت في الحيـــاة الدنيا وفي الآخرة) واتە ئەو کەســـانە کـــە ئیمانیان هێناوە بـــە خـــوداو پێغەمبەر ـ صلى الله عليه وسلم ـ خودا دڵیان دائەمەزرێنێ لەسەر واتەی حەق لە دنیاو ئاخرەتدا • ئیمامی قورطوبی لە تەفسیرەکەیدا ئەڵێ : ئـــەم

ئایەتە نازڵ بووە لە باسی سوئالی گۆڕدا ، کاتێ پرسیاری لێ ئەکرێ : خودات کێیەو پێغەمبەرت کێیە ؟ ئەویش لە وەڵامدا ئەڵێ : (ربيّ الله ودینی دین محمد ـ صلی الله علیه وسلم ـ) •

هەر لە تەفسیری قورطوبیدا ئەڵێ : وتراوە سەبەبی نزوولی ئـەم ئایەتە ئەوەیە ڕیوایەت کراوە : کاتێ حەزرەت ـ صلی الله علیه وسلم ـ باسی پرسیاری مەلائیکەی کرد لە قەبردا ، عومەری کوڕی خەططاب ـ خودای لێ ڕازی بێ ـ عەرزی کرد : (یارسول الله) ئایا لەو کاتەدا عەقڵم لـە لادا هـەیە ؟ فەرمووی : بەڵێ • ئەویش وتی : (کفیت اذا) واتە : مادام وایە کارم تەواوە • جا خودا ئایەتەکەی نازڵ کرد کــــە ئایەتی بیستو حـــەوتە لـە سوورەتی ئیبراهیم ـ سەلامی خـــودای لەســەر بێ ـ •

شەیخی بوخاری ـ رحمه الله ـ ئەفەرموێت : جەعفەری کوڕی عومەر ئەڵێ : بۆی گێڕاوینەتەوە شوعبە لە عەلقەمەوە لە سەعدی کوڕی عوبەیدەوە لە بەراء کوڕی عازیبەوە لە حەزرەتەوە ـ صلی الله علیـــه وسلم ـ ئەفەرموێت : (اذا اقعد المؤمن في قبره أتاه آتٍ ثم یشهد ان لا اله الاّ الله وان محمدا رسول الله ـ فذكر قوله تعالى ـ يثبت الله الذين آمنوا بالقول الثابت ••• الآية) •

دەلیلی عەزابی قەبر لە حەدیث :

یەکەم بوخاریو موسلیم ڕیوایەتیان کردووە کە حەزرەت ـ صلی الله علیه وسلم ـ ڕابورد بە لای دوو قەبردا ، جا فەرمووی : (انّهمـــا لیعذّبان ، وما یعذّبان في کبیر ـ یعنی عند الناس ـ زاد البخـــاري فـي روایة : بلی انه کبیر ، یعنی عند الله • امّا أحدهما فکان یمشي بالنمیمة،

واما الآخر فكان لا يستتر من البول) واته : خاوەنی ئەو دوو گۆڕە عەزاب ئەدرێن‌و عەزابەکەیشیان لەبەر شتێ نیە گەورە بێ یانی لە لای خەڵك ، بەلام گەورەیە لە لای خودادا ، یەکێکیان قسەی خراپی ئەگێڕا لە ناو خەڵـکداو یەکێکی تریان لە کاتی چـــوونە سەراودا خـــۆی دانەئەپۆشی • (وفي رواية : لا يستبرىء من البول) واته خـــۆی پاك نەدەکردەوە لە گمێزەکەی‌و بەرگ‌و لەشی پیس ئەبوون •

دووەم بوخاری لە بابی عەزابی قەبردا ، ڕیوایەتی کردووە لـــە حەزرەتەوە ـ صلي الأ عليه وسلم ـ کە لە جوملەی دۆعای مـەئثووری بوو : (اللهم انّي اعوذ بك من عذاب القبر ، واعوذ بك من عذاب النار، واعوذ بك من فتنة المحيا والممات ، واعوذ بك من فتنة المسيح الدجـــال) واته : خودایا پەنا ئەگرم بە تۆ لە عەزابی قـەبرو لە عەزابی ئاگرو لـە فیتنەی زەمانی ژیان‌و زەمانی پاش مردنم‌و پەنا ئەگرم بە تۆ لـە فیتنەی مەسیحی دەججال •

سێیەم موسلیم لە کیتابی (جنة)دا لە بابی نیشاندانی جێگەی خۆیدا بۆ مردوو • ڕیوایەت کراوە لە زەیدی کوڕی ثابیتەوە ئەڵێت : لـــە کاتێـکدا حەزرەت ـ صلى الله عليه وسلم ـ لە باغێکدا لە باغەکانی بەنی نەججار سواری هێسرێ بووو ئێمەیش لەگەڵیابووین کوتوپڕ هێسرەکە تەکانێکی‌دا بە حەزرەت نزیك بوو بیخاتە خوار ، وە لەو دەورەدا پێنج یا شـەش قەبر دەرکەوتن • حەزرەت فەرمووی : ئەمـــانە کـــەی مردوون‌و کێ ئەمانە ئەناسێ ؟ لـە وێدا پیاوێ عەرزی کرد : مـــن ، حەزرەت فەرمووی : کـەی مردوون ؟ عەرزی کرد : مردوون لـــە زەمانی ئیشراکدا • جا حەزرەت فەرمووی : ئەم ئومەتە لـــە قەبردا گیرۆدە ئەبێ ئەگەر لەبەر ئەوە نەبوایە تەرکی دفنی مردوو بـــکەن لە

خوام داوا ئەکرد کە دەنگی مردوو بخاتە گوێچکەتانەوەو عەزابەکەیان لە قەبردا بیسن ئەوەی کە من ئەیبیسم ، جا ڕووی کردە ئێمەو فەرمووی: پەنا بگرن بە خودا لە عەزابی قەبر ، ئێمەیش وتمان : پەنا ئەگرین بە خودا لە عەزابی قەبر ، جا فەرمووی : پەنا بگرن بە خودا لە عەزابی ئاگر ، وتمان : پەنا ئەگرین بە خودا لە عەزابی ئاگر ، فەرمووی : پەنا بگرن بە خودا لە فیتنەکان ئەوەی وا بە دەرەوەو ئەوەی وا لە پەنامەکیدا ، ئێمەیش وتمان : پەنا ئەگرین بە خودا لە فیتنەکان ئەوەی وان بە دەرەوەو ئەوەی وان لە پەنامەکیدا ، جا فەرمووی : پەنا بگرن بە خودا لە فیتنەی دەججال ، وتمان : پەنا ئەگرین بە خودا لە فیتنەی دەججال •

چوارەم ئەوەی موسلیم ڕیوایەتی کردووە لە ئەنەسی کوڕی مالیکەوە کە حەزرەت ـ صلى الله عليه وسلم ـ فەرموویەتی : (ان العبد اذا وضع في قبره وتولى عنه اصحابه ، انه ليسمع قرع نعالهم ، قال : يأتيه ملكان فيقولان له ما كنت تقول في هذا الرجل ؟ قال : فاما المؤمن فيقول : اشهد انه عبدالله ورسوله ، قال : فيقال له انظر الى مقعدك من النار قد ابدلك الله به مقعدا من الجنة ، قال نبي الله فيراهما جميعا ، قال قتادة : وذكر لنا انه تفسح له قبره سبعون ذراعا ويملأ عليه خضرا الى يوم يبعثون •

پێنجەم ئەوەیە کە بەیهەقی ڕیوایەتی کردووە لە (ابن عمر)ەوە : (القبر حفرة من حفر جهنم أو روضة من رياض الجنة) ئەم حەدیثە سیوطی لە (تخريج الاحاديث)دا ڕیوایەتی کردووە •

شەشەم ئەوەیە کە (ابن عمر) ڕیوایەتی کردووە لە حەزرەتەوە ـ صلى الله عليه وسلم ـ : (ما من مسلم يموت يوم الجمعة أو ليلة

الجمعة الا وقاه الله فتنة القبر) ئەم حەدیثە سیوطی لە (جامع الصغیر)دا ڕیوایەتی کردووەو بە حەسەنی داناوە •

وە زانایانی ئیسلام ئیتیفاقیان هـەیە لەســەر ئەوە کـــە عـــەزاب‌و ئەوابی مردوو لە قەبردا لەسەر مەجموعی جـــەسەدو ڕۆحە ، بەلاّم جەسەدی بەرزەخی کە لەشێکی لەطیفە خودا دروستی ئەکا بۆی •

نووري ئیمان بە صوورەتی میثالی لە قەبردا

دەلیل لەســەر ئەمــە ئەوەیە کــە دەر ئەکەوێ لەو فەرموودانەی حەزرەتە ـ صلی الله علیه وسلم ـ کە باسی عەزاب‌و ئاسایشی ئینسان ئەکەن لە قەبردا ، وە ئەو حەدیثانەیە کە بەیانی زیندوویەتی پێغەمبەران‌و شەهیدان ئەکەن لە قەبردا ؛ چونکی بە بێ باوەڕ بـــە گوشادبوونەوەی قەبرەکەو پەیدابوونی لەشی بۆ ئینسانەکە ئەو ئەحوالاّنە مومکین نابن‌و دینی ئیسلام دینی واقیع‌و ڕاستی‌یەو دوورە لە ئەوهام •

وە بۆ بە هێزکردنی ئەم فیکرە چەند شت هەن :

یەکەم : حازربوونی پێغەمبەران لە مزگەوتی (بیت المقدس)دا لە حضووری پێغەمبەردا ـ علیهم السلام ـ لە شەوی ئیسراداو مولاقاتی بۆ بازێ لەوان لە ئاسمانەکاندا لە کـــاتی میعراجداو ڕابووردنی بــە ئاسمانەکـــاندا •

دووەم : حەدیثی (حجة الوداع) کە ئەوەی تێدایە حـــەزرەت چاوی کەوتووە بە حەزرەتی مووساو حەزرەتی عیسا لـــە ئیحرامـــدا بۆ حـــەج‌کردن •

سێیەم ئەمە کە ثابیتە لە دیندا چەند جار جوبرەئیلی ئەمین بە شێوەی یەکێ لە ئەصحابەکانی حەزرەت کە ناوی (دحیە) بووە دەرکەوتووە لە لایا .

چوارەم نیشاندانی بەهەشتو دۆزەخ بە حەزرەت ـ صلی اللـه علیه وسلم ـ لە کاتی خوطبەدا ، وەکو لە صەحیحی بوخاریدا ڕیوایەتی دەکا .

پێنجەم (الرؤیا الصادقه) واتە خەوبینینی ڕاست وەکو لە ئەوەڵی بوخاریدا ڕیوایەت ئەکا حەزرەت لە ئەوەڵی پێغەمبەرایەتیدا وەحی بۆ ئەو روئیای ڕاست بوو ، کە صوورەتی هەر شتێکی ئەبینی لە خەودا بۆی ئەهاتە دی .

وە لەسەر ڕووناکی قورئانی پیرۆز کە ئەو خەوە یوسف چاوی پێ کەوت کە باوکو دایکو براکانی لە وێنەی مانگو ڕۆژو یازدە ئەستێرەدا بینی . وە لە پاشاندا ئەفەرموێت : (هذا تأویل رؤیاك قد جعلها ربي حقًا) .

وەلحاصڵ دەلیلو ڕێنوما بۆ صوورەتی میثالی بەرزەخی ئەوەندە زۆرە لە دیندا کە ئینسانی عاقڵ پێویستە باوەڕێکی ڕاستی بێ پێیان ، بە تایبەتی کە لە دیندا ثابیت بووە مەلائیکەکان ئەتوانن بە هەر صوورەتێ خۆیان نیشان بدەن بە غەیری خۆیان ، هەروا جننی ئەتوانن بە هەر صوورەتێ خۆیان دەربخەن ئیللا صوورەتی پێغەمبەران ـ سەلامی خودایان لەسەربێ ـ بە تایبەتی بە نەصصی قورئانی پیرۆز دوو مەلائیکە لە صوورەتی دوو ئینسانی خاوەن خصوومەتدا سەرکەوتن بۆ لای حەزرەتی داوود ـ علیه السلام ـ و گەلێ قسەیان لەگەڵدا کرد . ئەمانە هەموو بەڕاستی ثابیتو واقیعین .

نووری ئیمان به قیامەت = ڕۆژی پاشەڕۆژ

ئیمان به ڕۆژی قیامەت ئەمەیە ئینسان باوەڕی بێ وەکو چـۆن ئەم جیهانە کەمو زۆر هیچی نەبووەو خودا لە نەبوون دروستی کردووە وەکو مەشهوورە (العالم حادث) واتە : لە نەبوونەوە بووە بە بوونەوەر وەها باوەڕت بێ ئەم جیهـانە بـە فەرمانی خودا ئاسمانو عـەرزو ئەستێرەکانو کەژو کێو هەموو ئەفەوتێنێو جیهانێکی تازەی گوشـاد دروست ئەکاتو بە ڕووناکییەکی تایبەتی هەمووی ڕووناك ئەکا وەکو کاتی پێش هەتاوکەوتنی ئەم جیهانە ، وەکو لـە قورئاندا ئەفەرموێت : (واشرقت الارض بنور ربّها) واتە : عەرز ڕووناك بووەوە بە نووری خودای خۆی • وە هەموو مردووەکان زیندوو ئەکرێنەوەو سـەوق ئەکرێن بۆ مەحشەر = کۆمەڵگاهی گشتیو سارای جەماوەری • وە لەسەر ڕووناکی قورئانی پیرۆز ئەم کارەساتە وا دێتە جێگە مەلائیکەیە هەیە ناوی (اسرافیل)ەو مەئموورە لەسەر جیهازێکی تایبەتی کـە بە قەدەر ئەرواح کونی تێدایەو بە ئەمری خودا دوو جار ئیسرافیل فوو ئەکا بەو جیهازەدا کە ناوی (صور)ە بە جاری یەکەم هەموو کێوو عالەم صاف ئەبن ، وە بە جاری دووەم هەموو مردووەکان زیندوو ئەبنەوە •

ئینسانی هوشیار کـە تۆزێ تەماشای خۆیو جیهان بکا پێویستی بە دەلیل نامێنێ باوەڕ بە حـدووثو پەیدابوونی دنیـاو بـە فـەناو فەوتاندنیـان •

زانایەکی فەلەکی ئەزانێ ئەم مانگ ڕۆژو ئەستێرانە ئەوانەیان کـە ئەجوڵێنو هاتوچۆو دەورە ئەکەن هەرکام دائیرەیێ تایبەتی هـەیە ، ئەگـەر بە موویێ لا بدا لەو خـەتی خۆیە دنیا تێك ئەدا ، هـەروا

عەرزیش کە یەکێکە لەو ماددە دروستکراوانە لەسەر ئەم یاسایە کە خودا فەرموویەتی : (وما أمر الساعة الا كلمح البصر او هو اقرب) واتە : نیە هاتنی قیامەت و فەنای ئەم جیهانە ئیللا وەکو ئیشارەی چاو یا نزیکترو کەمتر •

ئەو کەسە شتێ دروست بکا ئەیشتوانێ تێکی بدا ، ئەو زەلزەلەو تەکانە کە پەیدا ئەبن لە عەرزدا ئەگەر چەند پایە زیاد بکا دنیا هەمووی ئەگۆڕێ و تێک ئەچێ • ئێمە لە چاوی عەقڵی خۆمانەوە ئەڕوانین و ئەم فەناو بەقا بە گران ئەزانین ، ئەنا هەمووی ئاسان ئاسانە •

مێروولە کاتێ بڕواتە ئاشێ
مەحاڵە لە لای دەورەی بەرداشێ
نازانێ ئەوەی لای ئەو مەحاڵە
گەلێ ئاسانە لای وەستای ئاشێ
مەولەوی ئەڵێ رەحمەتی لێبێ
وتاری ناسك باش ئاگات لێبێ
گەر زەرەی شعوور هەیە پێتەوە
کە وتیان : خودا ، ئەبڕێتەوە
(جهان آفرین) بە دەستەڵاتە
خواستی دێتە جێ لەم کائیناتە

نووري ئيمان به نيشانه‌كاني ڕۆژی قیامەت

حەزرەت ـ صلى الله عليه وسلم ـ گەلێ لە نیشانەکانی هـــاتنی قیامەتی بەیان کردووەو ئەو نیشانانە گەورەو بچووکیان هەیە •

لە نیشانە گەورەکانە کەمبوونەوەی زانیاری لە دينداو زۆربوونی کوشتار لە جیهاندا • وە لە وانەیە کەمبوونەوەی شەرم لـــە ناو ئـــەهلی جیهانداو کەمبوونەوەی فەرمان بە یاسای ئیسلام • وە لـــە موهیمماتی ئەحادیثە فەرموودەی حەزرەت : (اذا وسد الأمر الى غير اهله فانتظروا الساعة) واتە : کاتێ فەرمان‌و کاروباری جیهان درایە دەستی کەسێ بۆ ئەوکارە نەشێ چاوەڕوانی قیامـــەت بـکەن •

وە باسی ئەوەی کردووە کە سێ خەسف واتە عەرز ڕۆچـوونی گەورە لە جیهاندا ئەبن ، لـــە خۆرهەڵات‌و خۆرنشین‌و جـــەزیرەی عەرەبی‌یەداو گەلێ فیتنەی وا پەیدا ئەبن کە هوشیار سەرگەردان ئەکەن، نەك لەبەر ئەوە عەقڵیان ناشکێ بە ڕزگاری لە وانە بەڵام توانایان نیـــە چاریان بـکەن • وە باسی دەرچوونی کافرێـکی ناباوی کردووە کـــە ناوی مەشهووری (دجال)ە یانی زۆر درۆزن ، وە گەلێ ئادەمی‌زادی بێ‌دین‌و بێ عەقڵ ئەکەونە شوێنی • وە باسی دەرکەوتنی ئەمیرێکی عادڵی کردووە کـــە ناوی (مهدي)ەو ستەمکار بە دەستی ئەو ئەفـــەوتێ‌و حەزرەتی عیسا لە زەمانی ئەودا لە ئاسمان دێتە خوارەوەو جەنگ ئەکەن لەگەڵ دەججالداو دەججال بە دەستی ئەوان ئەکوژرێ‌و سوپاکەی بڵاو ئەبێتەوەو حەق سەر ئەکەوێتەوە •

باوەڕ بە بوونی حەزرەتی عیسا لە ئاسمانداو هاتنەخوارەوەی لـــە

ئاخر زەمـاندا هـەر چـەند لەم ئاخر زەمانەدا بازێ کـەس دوودڵن تیدا بەڵام کارێکی دینیو ڕاستە •

حەزرەتی عیسا بە بێ باوك بە قودرەتی خودا لە سکی دایـکیدا پەیدا بووەو پاش لە دایكبوون لە بێشکەدا قسەی کردووە لەگـەڵ خەڵکداو لە قوڕ شتی دروست ئەکرد وەکو پەلەوەرو فووی پێـدا ئەکرد بە ئیزنی خودا ئەبوو بە پەلەوەر ، وە کوێری مادەرزادی خۆش ئەکردەوەو ئینسانی پەمەکی چاك ئەکردەوەو بە ئیزنی خودا مردووی زیندوو ئەکردەوەو داوای کرد لـە خـودا سفرەی لـە ئاسمانەوە نارده خوارەوە بۆ کۆمەڵەکەی • جا زاتێ ئەم هەمووە موعجیزاتەی بۆ کرابێ ئەگـەر لە کـاتی هێرشی دژمنەکان خودا بپارێزێ لێیانو وێنەی بخـاتە سەر یەکێ ترو ئەو ڕزگاو بـکاو بیبا بۆ ئاسمان بـە قـەدەر موعجیزەیەك لە موعجیزە پێشووەکانە ، وە ئاسمان هەزاران شوێنی تێدایە وەکو عەرز کـە بۆ ژیواری ئادەمیزاد ئەشێ • مەبەس ئەمەیە ئـەم جۆرە کارانە هەر چەند بە عادەت گرانن بەڵام بۆ توانایی خودا ئاسانن، عەلاوە چەند دەلیلی ئایەتو حەدیسی لەسەرە •

هەروا لە نیشانەکانی قیامەتە دەرچوونی ئوممەتێ لە ئادەمیزاد کە قورئان بە ناوی (یأجوج ومأجوج) ناوی بردوون ، ئەم ئوممەتە لەسـەر تەحقیقاتی زانایانی دین ئوممەتی (منغولیا)ن لە شیمالی وڵاتی چینو لـە بەینی ئەوانو میللەتی چیندا ، وارشی (سدّ)ی (ذی القرنین) دیارە ، ئەمانە لە تاریخی شەش‌صەدو پەنجای کۆچیدا دەرچوونو بوون بـە چەند قۆڵ : قۆڵێ بۆ هیندستانو قۆڵێ بۆ ڕوسیاو قۆڵێ بۆ ئاسیا گەیشتن بە بەغداو دەوڵەتی (عباسیه)یان فەوتانو هیندستانو ڕووسیایان داگیر کردو تا ماوەیە مانەوە • وە بەشی عیراقیان موسوڵمان بوون • جا ئەگەر

مەبەس لە ئایەتی دەرچوونیان ئەم دەرچوونە بێ ئەوە باشە ئەگـــەر نا ئەوانە لە ئاخر زەماندا جارێـکی تر دەر ئەچن‌و جیهان توشی وێرانی‌و زیان ئەکـــەن •

هەروا لە نیشانەی قیامەتە دەرچوونی (دابة الأرض) کـــە لـە نەصصی ئایەتی قورئاندا هەیە • وە پێویستە ئینسانی موسوڵمان باوەڕی بێ بە وانە بەڵام درێژەی ئەحواڵی ئەم (دابة الأرض) یاخود یاجـوج وماجوج یا باقی نیشانەکانی حەواڵەی عیلمی خودایە •

هەروا لە نیشانەی قیامەتە گۆڕانی هاتوچۆی ڕۆژ ئیستە لە جانبی خۆرهەڵاتەوە دەر ئەچی‌و لـە جانبی خۆرنشینەوە ئاوا ئەبێ ، وە لـەو چەرخەدا دەورەی ئەستێرەکان ئەگۆڕێ‌و ڕۆژ لەبەر چاودا لـــە جانبی مەغریبەوە دەردێ‌و لە جانبی مەشریقەوە ئاوا ئەبێ • ئەمانە هـــەموو کارەساتی جیهانن هەموو بۆ خودا ئاسانن •

وە ئادەمی‌زاد تا وا لەم جیهـــانەدا دووشت پێویستە بۆی بــە جێـــان بێنێ :

یەکـەم بەجێهێنانی یاسای دین‌و ئادابی ئیسلام بە قەدەر ئیمکان ، خودا فەرموویەتی : (فاتقوا الله ما استطعتم) •

دووەم چاودێری ژیان‌و ژیواری خۆی‌و پارازتنی نیشتمان‌و یاسای ژیان ؛ چونـکی ئینسانی بێ دونیا وەکو مردوو وایە بێ‌سوودەو ئینسانی بێ‌دین‌و بێ‌نیظام‌و ئەخلاقیش بوونی بێ‌سوودە بەڵـکو لە بوونەکەیـەوە زیان پەیدا ئەبێ بۆ دونیاو بۆ دین بۆ ژیوارو بو ژین بۆ خۆی‌و بۆ باقی ئادەمـــــی‌زاد •

ئینسان (خليفة الله)یە لە عەرزدا ئەبێ خـاوەن ئەخـــلاق بێ

خاوەنی ڕاستیو خۆگرتنو هێمنی بێو دارای ڕەوشتی مـــەردانەو ئینسانانە بێ ٠

ئینسانی خۆشخوو ئەبێ بە هـــەتاو
ڕووناکی ئەدا بە عەرزو بە ئاو
ئینسانی بەدخوو ئاگرە بێ ئاو
حاشا لەو کەسە شەڕ دێنێتە ناو
ئوممەت ئەخلاقە کـــە ئەخلاق نەما
ئوممەتیش ئەڕوا بۆ فەوتو فەنا

نووری ئیمان بە حەشری گیانلەبەر

ئیمان بـــە حەشری گیانلەبەرانی (مکلف) ئەمەیە کە موسوڵمان باوەڕی ببێ لـــە پاش ئەوە خودای تەعلا هـــەموو (مکلف)ێ زینـــدوو ئەکاتەوە ، سەوق ئەکرێن بۆ مەحشەر ، خودای تەعالا فـــەرموویەتی (وجاءت كل نفس معها سائق وشهيد لقد كنت في غفلة من هذا فكشفنـا عنك غطاءكَ فبصرك اليوم حديد) واتـــە : هـــەموو نەفسێ دێ بۆ کۆمەڵـگای هوشیارانو لەگەڵیا هـــەیە دوو فریشتە ، یەکێ لە وانە وا بە دوایەوە وە ئەویشیان فریشتەیەکـــە شەهادەت لەسەر کردوەکانی ئەدا ، جـا پێی ئەوتری لـە لایەنی زاتی خوداوە : بە ڕاستی توغـافڵو بێئاگابووی لەم ڕۆژە ، وا پەردەمان لەسەر دڵو چاوت لا برد ، جـــا ئەمڕۆ چاوت تیژەو باش ئەبینێ ، هەر وەهـــا خودا فەرموویەتی (يوم ندعو كل اناس بامامهم) ڕۆژی حەشر ڕۆژێکە هەموو ئوممەتێ بە ناوی پێغەمبەرەکەیەوە بانگ ئەکەین ، جا یەکەم کەسێ ئەکەوێتە ڕێـــگە بۆ

مەحشەر -حەزرەتی موحەممەدە -صلی الله علیه وسلم- وە ئوممەتەکەی ئەکەونە شوێنی لەسەر ئیختیلافی پایەو مایەیان • وە ئادەمیزاد حەشـر ئەکرێن لەسەر ئەو حاڵە کە لەسەری مردوون لە دنیادا •

(عن جابر ــ رضی الله عنه ــ قال : سمعت النبي ــ صلی الله علیــه وسلم ــ یقول : یبعث کل عبد علی ما مات علیه من الأحوال • أي : فمن مات علی خیر یبعث علی حال حسنة ومن مات علی حالة سیئة بعث بحـال شنیعة ــ والعیاذ بالله تعالی ــ) •

وە لەو ڕۆژەدا هەیبەتو ترس عالەم دائەگرێو ئەحواڵی خـەڵك چـەند جۆرەو زانستی ئەو حاڵانە وا لــە عیلمی خودادا ، بەڵام ئەهلی مەحشەر بە کورتی سێ بەشن : یەکەم (سابقین) واتە پێش کـەوتوان ، ئەوانەن کـە نزیـکی بارەگای خودان • دووەم ئەصحابی (میمنة) واتــە ئەوانە کـە دەفتەریان ئەدرێ بە دەستی ڕاستیانەوە ، یاخود خـاوەن (یمن)و حورمەتو پیرۆزین • وە ئەم بەشە هەم خاوەن پایەو حورمەتن • سێیەم ئەصحابی (مشأمة) واتە کە دەفتەری کردەوەیان ئەدرێ بە دەستی چەپیانەوە ، یاخود ئەوانە کـە خاوەن شومو بەدبەختن ، وە ئەم بەشـە عیبارەتە لـە هـەموو کافرانو تاوانباران ، وە ئەم سێ بەشە هــەموو ئوممەتی عالەم ئەگرێتەوە لە ئەووەڵی خەلقی (مکلف)انەوە تا ئاخــری دنیا دێو درێژەی حاڵی ئەمانە بەس وا لــە عیلمی زاتی خــودای تەعــالادا •

وە ئەو عەرزە کـە ئەهلی تەکلیف حەشر ئەکرێن لەســەری عەرزێـکی تازەیە ، خودا فەرموویەتی (یوم تبدل الأرض غیر الأرض) بەم مەعنا ئەصڵی عەرزی پێشوو ئەمێنێ بەڵام صیفەتو حاڵی ئەگۆڕێ • وە کاتێ کە عالەم لەمــەوقیفی حەشردا ئەمێننەوە بیمو ترس داگیریان

ئەكاو لە خودا داوا ئەكەن دەست بكرێ بە حسێب كردن لەگەڵیانداو بەهیچ نەوعێ كەسیان دەست ناكەوێ تـكا بـكا ، وە بۆ لای هەر كەس ئەڕۆن لە پێغەمبەران عوزر دێننەوە ، تا ئەڕۆن بۆ خضووری پێغەمبەری ئاخر زەمان (محمد المصطفی) وە داوای تكای لێ ئەكەن بۆ ئەوە لـەو ئیستگای ناهەمواره دەرچن‌و دەست بـكرێ بە حسێب‌كردنیان ، ئەویش سوجدەی (تعظیم) ئەبا بۆ خودای تەعالاو داوای شەفاعەت ئەكا • جا لە جانبی خوداوە ئیزنی شەفاعەت‌كردنی ئەدرێ‌و دەس ئەكا بە شەفاعـەت بۆ ئەوە ئەو مەخلووقە لەو جێگە دەرچن وەیا حسێبیان لەگەڵدا بكرێ •

نووري ئیمان بە شەفاعەت

شەفاعەت‌و تـكاكردنی حەزرەت ـ صلی الله علیه وسلم ـ دەلیلی كیتاب‌و سوننەتی لەسـەرە ، ئەممـا دەلیل لـە قورئان ئەوە وەكو فەرموودەی خودا بـە حەزرەت ـ صلی الله علیه وسلم ـ (واستغفر لذنبك وللمؤمنین وللمؤمنات) وە دیارە كە ئیستیغفار بۆ كەسێ عیبارەتە لە تـكاكردن بۆ عەفوكردنی ئەو كەسە • وە وەكو ئایەتی (مـن ذا الذی یشفع عنده الا باذنه) واته : كێیە ئەو كەسە كە تـكا ئەكا بۆ تاوانباران لە لای خودا مەگەر بە ئیزن‌و ئیجازەی خودا لەسـەر ئـەو تكاكردنە ، ئیستە ئەگەر تـكاكردن لەسەر ئیزن‌و ڕەزای خودا بۆ كەس ڕەوا نەبوایە ئەو (استثنا)یە بە بێ‌سوود دەر ئەچوو وە كـەلامی خودا دوورە لە كەلیمەی بێ‌سوود • وە وەكو ئایەتی (ولا یشفعون الا لمن ارتضی وهم من خشیته مشفقون) واته : تكاكارەكان تكا ناكەن بۆ كەس مەگـەر بۆ كەسێ كـە خودای تەعالا ڕازی بێ بە تـكاكردن بۆی ، وە ئەو تكاكارانە لـە ترسی خودا وان لە پارێزدا • وە لەم قەبیلە نصووصە

زۆرن‌و دیارن لە لای زاناکان • وە هەر ئایەتی مەنعی شەفاعەتی تێدا بێ ئەوە واریدە لە شەئنی کافرەکانداو بۆ موسوڵمان نیە •

وە دەلیلی شەفاعەت لە سوننەتی پێغەمبەردا ـ صلی الله علیه وسلم ـ گەلێکن :

یەکەم ئەوەی کە جابیر ڕیوایەتی کردووە کە حەزرەت ـ صلی الله علیه وسلم ـ فەرموویەتی : (شفاعتي لأهل الكبائر من أمتي) واتە تکاکردنی من لە حضووری خودادا بۆ ئەوانەیە کە خاوەن تاوانی گەورەن لە ئوممەتەکەم • ئەم حەدیثە ترمزیو ئەبو داوود ڕیوایەتیان کردووەو لە ئەحادیثی مەشهوورەیە • وە سرِی شەفاعەت یەکەم : دەرکەوتنی میهرەبانی خودایە بۆ بەندەکانی بە تاوان‌بەخشین • دووەم دەرخستنی پایەی تکاکارەکانە لە لای خودادا •

وە ئەو فەرموودەی حەزرەتە ـ صلی الله علیه وسلم ـ کە کاتی هاتنی ئایەتی (وانذر عشيرتك الأقربين) هاتە خوارەوە فەرمووی : (یا بني عبدالمطلب أنقذوا أنفسكم من النار ، یا فاطمة انقذي نفسك من النار ، فاني لا أملك لكم شيئا من الله غير أن لكم رحماً سأبلها ببلالها) واتە : من خاوەنی هیچ شتێ نیم بۆ ئێوە لە لایەنی خوداوە ، ئەوەندە هەیە خزمایەتی‌یەکە لە نێوماندا بەشی ئەو خزمایەتی‌یە هەوڵتان بۆ ئەدەم‌و ئەو خزمایەتی ئێوە چاودێری ئەکەم بە نمێ لە تەڕی حەولی خۆم‌و ڕەحمی خودا • ئەمە چەند جوابیان هەیە :

یەکەم مەبەستی ئەوەیە کە لە کافرێتی دەرچن و موسوڵمان بن ئەنا کافر سوود وەرناگرێ‌و ڕزگار نابێ لە قیامەتدا ، وە فاطیمەیشی بۆ ئەوە باس کرد بۆ ئیشارەی ئەوە حەتا ئەگەر خودا نەخواستە ئەویش

کافر بێ من سوودی پێ ناگەیێنم •

دووەم فەرموویەتی : (لا أملك) واتە مالیك نیم خۆی نەیفەرمووە تکا ناکەم ، عەلاوە بۆیە باسی تکای نەکرد هەتا ئەوان بە هۆی ئەو تکاوە پاڵ نەدەنەوە •

سێیەم عەینی حەدیثەکە ئەبێ بە دەلیلی شەفاعەت ؛ چونکی فەرمووی : (غیر أن لکم رحما سأبلها ببلالها) واتە : بەرانبەر بەو ڕەحمیەتو خزمایەتی‌یە هەوەڵ ئەدەمو نمێ سوود پەیدا ئەکەم ؛ چونکی مەعنای حەدیثەکە وایە ئەو خزمایەتی‌یە تەڕ ئەکەم بە تەڕی‌یەك شایاو بێ ، مەبەس ئەمەیە تا بتوانم سوودتان پێ ئەگەیەنم بە هۆی ئەوەوە • وە ثابیت بووە لەسەر ڕووناکی فەرموودەکانی حەزرەت ـ صلى الله عليه وسلم ـ کە بۆ حەزرەت ـ صلى الله عليه وسلم ـ پێنج شەفاعەت هەیە •

یەکەم شەفاعەتی (عظمى) واتە : تکای زۆر گەورە کە موسوڵمانو کافر دائەگرێ کە مەشهوورە ئەم تکایە بە (مقام محمود) ئەمەیش بریتی‌یە لە ڕزگارکردنی ئەهلی مەوقیف لە بیمو ترسی مانەوەیان لەو شوێنەدا •

لە صەحیحی بوخاریدا ڕیوایەت کراوە لە (ابن عمر)ەوە ـ خوایان لێ ڕازی بێ ـ ئەڵێ : حەزرەت ـ صلى الله عليه وسلم ـ فەرمووی : (مازال الرجل يسأل الناس حتى يأتي يوم القيامة ليس في وجهه مُزْعَةَ لحم • وقال : ان الشمس تدنو يوم القيامة حتى يبلغ العرقُ نصف الأذن، فبينما هم كذلك استغاثوا بآدم ثمّ بموسى ثم بمحمد ـ صلى الله عليه وسلم ـ فيشفع ليقضى بين الخلق فيمشي حتى يأخذ بحلقة الباب فيومئذ يبعثه الله

مقاما محمودا يحمده اهل الجمع كلهم) ئەم حەدیثە شەریفە بوخاری لە کتێبی زەکاتدا ڕیوایەتی کردووە • تەماشای قەستەلانی بکەن هەروا موسلیم لە کتێبی زەکاتدا ڕیوایەتی کردووە ، وە تەماشای شەرحی ئیمامی نەوەوی بکەن لە شەرحی موسلیمدا •

بەم تکای یەکەمە کە مەشهوورە بە مەقامی مەحموود ئەهلی مەوقیف هەموو ڕزگار ئەبن لە مەوقیف‌و دەست ئەکرێ بە حسێب‌کردن لەگەڵیاندا •

شەفاعەتی دووەم تکایە بۆ دەرکردنی بازێ تاوانبارانی موسوڵمان لە ئاگری دۆزەخ • (في صحيح البخاری في آخر الحديث الذي رواه في كتاب الرقاق قوله ــ صلى الله عليه وسلم ــ : فيأتون فاستأذن على ربّي فاذا رأيته وقعت له ساجدا فيدعني ما شاء الله ، ثم يقال لي : ارفع رأسك وسَلْ تُعطَه قل يُسمعْ واشفع تشفع ، فارفع رأسي فأحمَدُ ربّي بتحميد يُعلّمني ، ثم أشفع فيحدّ لي حدّاً ، ثم أخرجهم من النار وأدخلهم الجنة ، ثم أعود فأقع ساجدا لمثله في الثالثة أو الرابعة حتى ما يبقى في النار الاّ من حَبِسه القرآن • انتهى • وقال قتادة : أي : وجب عليه الخلود بنص القرآن ــ والعياذ بالله تعالى ــ) •

سێیەم شەفاعەتە بۆ قەومێ کە موستەحەقی ئاگری دۆزەخن بە هۆی تاوانەکانیانەوە ، وە ناڕۆنە ئاگرەوە بە هۆی تکای حەزرەتەوە ــ صلى الله عليه وسلم ــ •

چوارەم شەفاعەتە بۆ قەومێ بۆ ئەوە داخڵی بەهەشت بن بە بێ حیساب • ڕیوایەت کراوە لە ئەبو ئەمامەوە ــ خودای لێ ڕازی بێ ــ ئەویش لە حەزرەتەوە ــ صلى الله عليه وسلم ــ (قال : وعدني ربّي أن

يُدخل الجنّة من أمتي سبعين ألفا لا حسابَ عليهم ولا عـذابَ مـع كلٍ سبعون ألفا • رواه الترمذي بسند حسن • انظر : سنن الترمذي رقـم ٢٥٥٤ طبعة القاهرة) •

پێنجەم شەفاعەتە لە زیادکردنی دەرەجەیە لە بەهەشتدا بۆ بازێ ئەهلی بەهـەشت •

وە لە پاش شەفاعەتی حەزرەتی موحەممەد ـ صلی الله علیـه وسلم ـ دەرگـای شەفاعەت ئەکرێتەوە بۆ هەر کەسێ خودا ڕازی بێ لە شەفاعەتکردن بۆی •

(وعن عثمان ـ رضي الله عنه ـ عن النبي ـ صلى الله عليه وسلم ـ قال : يشفع يوم القيامة ثلاثة الأنبياء ، ثم العلماء ، ثم الشهداء • رواه ابن ماجه بسند صحيح • وعن أبي سعيد الخدري ـ رضي الله عنه ـ ان رسول الله ـ صلى الله عليه وسلم ـ قال : من أمتي من يشفع للفئام ، ومنهم من يشفع للقبيلة ، ومنهم من يشفع للعصبة ، ومنهم من يشفع للرجـل حتى يدخلوا الجنة • رواه الترمذي • انظر الترمذي رقم الحديث ٢٥٥٧ • وعن ابي الدرداء ـ رضي الله عنه ـ عن النبي ـ صلى الله عليـه وسلم ـ قال : يشفع الشهيد في سبعين من أهـل بيته • رواه أبو داود • انظر : سنن ابى داود ـ كتاب الجهاد ٢/١٥) •

وە گەلێ ڕیوایەتی تر هەن بۆ ئیثباتی تکاکاری زانایانی دین و پیاو چاکانی ئوممەتی پێغەمبەر ـ صلی الله علیه وسلم ـ بۆ خزم و پەیرەوان و برادەران و باقی موسوڵمانان • وە سڕی هەموو ئەمـانە دەرخستنی میهرەبانی خودای تەعالایە لەبەر چاوی عالەمدا •

نووري ئیمان به سوئال له ڕۆژی قیامه‌تدا

له نووری ئیسلامه ئیمان‌و باوه‌ڕ به پرسیارکردنی خودای ته‌عـــالا له به‌نده‌کانی خۆی له ڕۆژی قیامه‌تداو ده‌فته‌ری کرده‌وه‌یان پێ ئـه‌داو موحاسه‌به‌یان ئه‌کاو به‌ر له هه‌موو کـه‌س پرسیار له پێغـه‌مبه‌ران ئه‌کـا ـسه‌لامی خودایان له‌سه‌ر بێـ خودا فه‌رموویه‌تی : (يوم يَجمعُ الله الرسلَ فيقول ماذا أجبتم قالوا لا علم لنا انك انت علاّم الغيوب) واتــه : باسی ئه‌و ڕۆژه بـکه که خودای ته‌عالا پێغه‌مبه‌ره‌کان گرد ئه‌کـــاته‌وه‌و پرسیار ئه‌کا لێیان ، ئه‌ڵێ : چۆن وه‌ڵامتان درایه‌وه ئه‌وانیش له‌به‌ر شه‌رم له خودا یا له‌به‌ر ده‌هشه‌ت ئه‌ڵێن : خودایا ئێمه نازانین به‌ڕاستی تۆ خۆت زانای به هه‌موو شتێکی په‌نامه‌کی •

وه ڕیوایه‌ت کراوه له (عدي) کوڕی حاته‌مه‌وه (قال رســول الله ـ صلى الله عليه وسلم ـ ما منكم أحد الاّ سيكلمه الله ربّه يوم القيامــة ليس بينه وبينه تَرجَمان فيَنظر أيمَنَ منه فلا يرى الاّ ما قَدّم مــن عمله وينظر أشأم منه فلا يرى الاّ ما قدّم وينظر بين يديه فلا يرى الاّ النار تلقاء وجهه • فاتقوا النار ولو بشق تمرة • رواه الشيخان والترمذي • أخرجــه البخــارى في الرقاق) •

واته : که‌س نیــه له ئێوه ئیللا خودا قسه‌ی له‌گه‌ڵدا ئه‌کـــا لـــه ڕۆژی قیامه‌تداو له ناوبه‌ینی خوداو ئه‌و که‌ســه‌دا ته‌رجومان نیه ، جـا کابرا ئه‌ڕوانێ بۆ لای ڕاستی خۆی‌و نابینێ ئیللا ئه‌و کرده‌وانه کـه له دنیـادا کردوویه‌تی ، وه ئه‌ڕوانێ بۆ لای چه‌پی هه‌م نابینێ ئیللا ئـــه‌و کرده‌وانه کـه لـه دنیادا کردوویه‌تی‌و ته‌ماشای به‌رده‌می ئه‌کاو نابینێ ئیللا ئاگر لـه به‌رانبه‌ریدا • ده‌ی مادام باشه ڕۆژی ئینسان وه‌هایه خۆتان

بپارێزن له ئاگر وەلەو بە لەتە خورمایەك • ئەم حەدیثە بوخاری و موسلیم و ترمزی ڕیوایەتیان کردووه • بوخاری له (كتاب الرقاق)دا نووسیویەتی •
(وعن أبي برزة الأسلمي ـ رضي الله عنه ـ عن النبي ـ صلى الله عليه وسلم ـ قال : لا تزول قدما عبد حتى يسأل عن عمره فيم أفناه وعن عمله فيم فعله ، وعن ماله من اين اكتسبه وفيم أنفقه ، وعن جسمه فيم ابلاه • رواه الترمذي • رقم الحديث ٢٥٣٢ طبعة القاهرة) واتـــه : دوو پێی عەبدی خودا ناجوڵێن هەتا پرسیار نەکرێ له عومری که لـــه چیدا بڕاندوویەتەوه ، وه له کردەوەی کـه چی کردووه ، وه لـه مـــاڵ و دارایی‌یەکەی له کوێی پەیدای کردووەو له چیدا صەرفی کردووه ، وه له لەشی بەدەنی که له چیدا ماندووی کردووەو بڕاندوویەتی‌یەوه •

نووري ئیمان به پەڕەی کردەوه

له نووری ئیسلامە ئیمان به وەرگرتنی پەڕەی کردەوەکانی ، خودا فەرموویەتی : (فأمّا مَنْ أوتي كتابه بيمينه فسوف يحاسب حسابا يسيراً وينقلب الى أهله مَسرورا ، وأمّا مَن أوتي كتابه وراء ظهره فســـوف يدعوا ثبورا ويصلى سعيرا • سورة الانشقاق الآية ٩ـ١٢) واته : ئـەو کەســەی دەفتەری کردەوەی پێ بدرێ به دەستی ڕاستی‌یەوه ئـــەوه حسێبی لەگەڵدا ئەکرێ به حسێبێکی ئاسان و ئەگەڕێتەوه بۆلای ئەهـل و خزمانی موسوڵمانی به شادمانی • وه ئەو کەسەیش دەفتەری کردەوەی پێ بدرێ له پشتەوه تا ئەگا به دەستی چەپی ئەوه له مەولا واوەیلا ئەکاو ئەڕواتە ئاگری دۆزەخەوه •

ڕیوایەت کراوه له ئەنەسەوه ـ خودای لێ ڕازی بێ ـ ئەڵێ : لـه

خزمەتی حەزرەتدا بووین تەماشامان کرد پێ ئەکەنی ، فەرمووی : ئەزانن بەچی پێ ئەکـــەنم ؟ وتمان : خوداو پێغەمبـــەری خـــودا ئەزانن • فەرمووی : لە وتاری بەندە لەگەڵ خودای خۆیدا ، ئەڵێ : یا ڕەببی ئایا پەنام نادەی لە ستەم تا کەس ستەمم لێ نەکـا ، ئەویش ئەڵێ : بەڵێ : ئەویش ئەڵێ : دەی مـــن ڕازی نابم بۆ ســـەر خـــۆم ئیللا بـــە شاهیـــدی لـــە لایـــەنی خۆمـــەوە بێ • خودایش ئەفەرموێت : (كفى بنفسك اليوم عليك حسيبا ، وبالكرام الكاتبين شهودا ، قـــال : فيختم على فيه ، فيقال لأركانه : انطقي • قال : فتنطق باعماله ، قال ثـم يخلى بينه وبين الكلام ، فيقول : بعداً لكنّ وسحقا ، فعنكنّ كنت أناضل• أي : ادافـــع • رواه مسلم في كتاب الزهـــد • انظر : شرح النووي لصحيح مسلم) •

نووري ئیمان بە میزان

ئیمـــان بە میزان ئەمەیە ئینسانی موسوڵمان تەصدیق‌و باوەڕی ببێ بەوە کـــە لە ڕۆژی قیامەتدا خودا ئەمر ئەکـا بە کێشانەی بیروباوەڕو کردەوەی ئینسان لە چاکەو خراپە ، وە هەر چەند خودای تەعالا خۆی عالم‌و زانایە بە کـــەم‌و زۆری ئەوانە بەڵام ئەیەوێ لـــە بەر چـــاوی عالەمی دنیاداو لە ناو جن‌و ئینسدا چاک‌و خـــراپی ئەهلی تەکلیف دەر بکەوێ • وە چلۆنی ئەو میزانە حەواڵەی عیلمی خودایە • بەس ئێمـــە مەبەسمان لە میزان کارێـــکە ببێ بە هۆی زانستی چەندیەت‌و چلۆنی بیروباوەڕو کردەوەکان •

وە دلیل لەسەر ئەم وەزن‌و میزانە گەلێ ئایەتە لە قورئانی پیرۆز ، وەکو ئەو ئایەتە ئەفەرموێت لە سوورەتی ئەنبیائدا (ونضع الموازين القسط

ليوم القيامة فلا تظلم نفس شيئا ، وان كان مثقال حبة من خردل اتينا بها وكفى بنا حاسبين) واته : چەند میزانی عەداڵەت دائەنێین لە ڕۆژی قیامەتدا ، کە وابێ ستەم ناکرێ لە هیچ نەفسێ بە هیچ ئەندازەیێ کەم یا زۆر ، وە ئەگەر بە قورسی دانەی خەردەلێ بێ دەری ئەخەین و ئێمە کافین بۆ عالەم لە جیهەتی حیسابەوە •

وە دەلیل لە سوننەتی پێغەمبەردا ـ صلى الله عليه وسلم ـ زۆرن (من جملە) وەکو ئەوە ڕیوایەت کراوە لە عەبدوڵلای کوڕی عومەرەوە ـ خودایان لێ ڕازی بێ ـ لە حەزرەتەوەـ صلى الله عليه وسلم ـ ئەفەرموێت: خودای تەعالا پیاوێ لە ئوممەتی من دێنێ بە ئاگاداری خەلائیقی قیامەت (فينشر عليه تسعة وتسعين سجلا كل سجلّ مثل مد البصر ، ثم يقول الله : اتنكر من هذا شيئا ، اظلمتْك كتبتي الحافظون ؟ فيقول : لا يارب ، فيقول : بلى ان لك عندنا حسنة فانه لا ظلم عليك اليوم فتخرج بطاقة فيها : اشهد ان لا اله الا الله واشهد ان محمدا عبده ورسوله • فيقول : احضر وزنك • فيقول : يارب ما هذه البطاقة مع هذه السجلات ؟ فقال : انك لا تظلم • قال فتوضع السجلات في كفة والبطاقة في كفة فطاشت السجلات وثقلت البطاقة فلا يثقل مع اسم الله شيء • رواه الترمذي • سنن الترمذي • رقم ٢٧٧٧ طبعة القاهرة ، واخرجه ابن ماجه في كتاب الزهد من سننه رقم الحديث ٤٣) •

نووری ئیمان بە (قصاص) واتە تۆڵەوەرگرتن

ئیمان بە (قصاص) ئەمەیە موسوڵمان باوەڕی بێ کە خودای تەعالا حەققی ستەملێکراو ئەستێنێتەوە لە ستەمکار • وە دەلیلی ئەمە ئەوەیە :

(روي عن أبي هريرة ـ رضى الله عنه ـ أن رسول الله ـ صلى الله عليه وسلم ـ قال : من كانت عنده مظلمة لأخيه فليتحلله منها ، فانـه ليس ثمّ دينار ولا درهم ، من قبل ان يؤخذ من حسناته فان لم يـكن لـه حسنات أخذ من سيّآت اخيه فطرحت عليه • رواه الشيخان = البخارى ومسلم • وعن أبي سعيد ـ رضى الله عنه ـ عن النبيّ ـ صلى الله عليـه وسلم ـ قال : يخلص المؤمنون من النار فيحبسون على قنطرة بين الجنـة والنار فيقتص لبعضهم عن بعض مظالم كـانت بينهم في الدنيا حتى اذا هُذّبوا ونُقّوا أُذِنَ لهم في دخول الجنة ، فوالذي نفس محمد بيده لأحـدهم أهدى بمنزله في الجنة منه بمنزله الذى كان في الدنيا • رواه البخارى في الرقـــاق) •

ئەم حەدیثە پیرۆزانە ڕیوایەت کران لە بابەتی هۆشیارانی جنن‌و ئینس بوون ، هەر چەند عەدالەتی خودا عامە بۆ هـەموو مەخلووقی ، هەر چەند لە حەیوانات بێ • حـەزرەت ـ صلى الله عليـه وسلم ـ فەرموویەتی : لَتُؤَدّنّ الحقوق حتى يقاد للشّاة الجلحاء مـن الشاة القرناء • أخرجه مسلم في كتاب البر) •

وە ئەبێ بە دەلیل لەسەر ئەم تۆڵە سەندنەوە فەرموودەی خـودای تەعالا : (وما من دابة في الأرض ولا طائر يطير بجناحيه الا امم امثالكم ما فرّطنا في الكتاب من شيء) ئایەتی/٣٨ لە سوورەتی ئەنعام •

بەڵێ دەلیل نیە لەسەر لەززەت‌و عەزابیان لە بەهەشت‌و دۆزەخدا • وا دەر ئەکەوێ کە لە پاش حـەق لێ‌سەندنەوە‌کە مەحوو بنەوە • (والله اعلم) •

نووري ئيمان به (صراط)

ئيمان به صيراط ئەمەيە موسولمان باوەڕى بێ بەمە كـــە پردێ ڕائەكێشرێ بەسەر ئاگرى دۆزەخدا • ڕيوايەت كراوە لە (أبو هريرة ـ رضى الله عنه ـ عن النبيّ ـ صلى الله عليه وسلم ـ : ثم يضـــرب الصراط بين ظهرانى جهنم فاكون اول مـــن يجوز من الرسل بامتـــه ، ولا يتكلم أحد يومئذ الاّ الرسل وكلام الرسل يومئذ : اللهم سلّم سلّم • رواه الشيخان) •

واتە : پاش ميزانى ئەعمال پردێ دروست ئەكرێ لەسەر پشتى دۆزەخ ، جـا من ئەووەڵ كەسێكم لە پێغەمبەران كـە ڕابوورێ لەگەڵ ئوممەتەكەيدا بەسەر ئەو پردەدا • وە لەو ڕۆژەدا كەس قسە ناكـــا ئيللا پێغەمبەران • وە كەلامى پێغەمبەرانيش لەو ڕۆژەدا ئەوەيە ئەڵێن : خودايا سەلامەتمان بـكە سەلامەتمان بـكە •

(وروى مسلم في الايمان عن أبي هريرة ، وعن حذيفة ـ رضي الله عنهما ـ أنه ترسل الأمانة والرحم فتقومان جنبتي الصراط يمينا وشـــمالا فيمرّ أولـكم كالبرق • قال : قلت بأبي أنت وأمي أي شيء كمر البرق ؟ قال : الم تروا الى البرق كيف يمرّ ويرجـع في طرفـــة عين ، ثم كمر الريح ، ثم كمر الطير وشد الرجال تجرى بهم أعمالهم ونبيكم قائم على الصراط يقول : ربّ سلّم سلّم حتى تعجز اعمال العباد ، حتى يجيء الرجل فلا يستطيع السير الاّ زحفا ، قال : وفي حافتي الصراط كلاليب معلقة مأمورة بأخذ من أمرت به فمخدوشٌ ناجٍ ومـــكدوس في النار ، والذي نفس ابي هريرة بيده أن قعر جهنم لسبعون خريفا • هذا جزء من حديث طويل رواه مسلم في كتاب الايمان •

وە ئەوەی لە فەرموودەکەی حەرزەتدایە کـە ئەمانەت و ڕەحم ڕاست و چەپی پردی صیراط ئەگرن ، مەعناکەی لەسەر بەیانی زانایانی دین ئەمەیە کـە خودای تەعالا دوو مەلائیکە دروست ئەکا بۆ خزمەتی ئەو موسولمانانە کە لە دنیادا هێمن و بێ خیانەت بوون و لەگـەڵ خزم و خوێشەکانیاندا میهرەبان بوون بۆ خەلاص بوونیان لەو شوێنەدا •

بە کورتی پردی صیراط ئەکێشرێ بەسەر دەرگای دۆزەخـداو هەر کەس ئەهلی دۆزەخ بێ دائەکـەوێ و ئەخرێتە دۆزەخەوەو بـە گوێرەی خۆی عەزاب ئەدرێ ، ئەگـەر کـافرە هەتا هەتایەو ئەگـەر موسولمانە بە قەدەر ئەو مـاوە بۆی دانراوەو پاش ئەوە ئەیهێننەوە بۆ بەهەشت ، وەکو زیندانی کراوێ کە ماوەی حەبسەکەی تەواو بێ • وە ئەوانەیش کـە موستەحەقی بەهەشتن ڕائەبوورن بەسـەریدا بـەرەو بەهەشت ، بازێ وەکو بەرق ، بازێ کەمتر و بازێ کەمتر • وە ئـەوەی کـە بەیان کراوە ئەو پردە : لـە موو باریکتر و لە ئەلماس تیژترە • ڕاستە بەلام ئینسانێ کە وەکو بەرق ڕابوری پێویستی بە ڕێگەی پـان و پۆڕ نیـە ، وە ئەوەیش کە بۆ دۆزەخ دانراوە بەڕاستی ناتوانێ ڕابوری و ئەکەوێتە ناو دۆزەخەوە • وە بۆ ئەوە وای لێکراوە •

دێتـە بیرم لـە سالی نۆصەدو سی و ئەوەندەدا لـە مەجلیسێکدا بووین ، ئەم مەوزوعە هاتە ناو ، خودا لێ خۆش بوو حاجی مەلا خالیدی موفتی فەرمووی : ئەم خەلـکە کە (تعجب) ئەکەن لەم پردە وا باشـە بڕۆن پردەکەی خواری قەزای (پردێ) ببینن ، لەوێدا مەکینە لە هـەر دوو لای ڕووبارەکەوە دامەزراوە ، وە لەسەر ڕووبارەکـەوە سیمێ بەسەر دوو عەموودا ڕاکێشراوەو بە هێزی مەکینەکە لۆری پڕ لە ئاسن بەرز ئەکرێتـەوەو بەسەر ئەو سیمە باریکەدا ئـەبرێ بۆ ئەو بەری

ڕووبارەکەوەو دایئەگرنە خوارەوەو بەکاریان دێنن •

وە ئەم ئایەتە کە ئەفەرموێت (وان منکم الا واردها) مەعنای ئەوەیە کە هەموو بەسەر پردی صیراطداو بەسەر دۆزەخدا ڕائەبوورن ، بەڵام ئەوانە کە ئەهلی تەقواو پارێزن داناکەون و خودا ڕزگاریان ئەکا ، وە ئەوانەیش کە ئەهلی دۆزەخن دائەکەون ، ئیتر مەعنای ئەوە نیە کە هەموو کەسێ ئەڕواتە ناو دۆزەخەوە جیا موسوڵمانەکان دێنە دەرەوە •

وە بازێ وتوویانە لەسەر ظاهیری ئایەتەکە هەموو کەس ئەڕواتە ناو دۆزەخەوە بەڵام ناڕۆنە دۆزەخەوە بۆ عەزابدان ، مومکینە لە پێش عبووری صیراطدا هەموو کەسێ وەکو (استعراض) بڕواتە ناو حدوودی دۆزەخەوە بەڵام ئەهلی عەزاب دووبارە کە هاتن بڕۆن بەسەر پردی صیراطدا دائەکەون و ئەهلی ئیمان داناکەون و ڕائەبوورن بۆ جیهەتی بەهەشت (والحمد لله علی ذلك) •

خۆلاصەی باس

دەرکەوت لەو ئایەت و حەدیثانەوە کە نووسیمان ئەمە کە هەموو جن و ئینس حازر ئەکرێن لە حضووری خودادا لە ڕۆژی قیامەتدا لە مەحشەردا وەکو خودا فەرموویەتی : (یومئذ تعرضون لا تخفی منکم خافیة) • ئایەتی هەژدە لە سوورەتی (الحاقة)دا •

وە مەوقیفی مەحشەر زۆر جێگەی ترس و لەرزە • وە ئەدێنێتەوە هەتاکو حەزرەتی موحەممەد ـ صلی الله علیه وسلم ـ تکا ئەکا بۆ هەموو عالەم ، جا ئەبرێن بۆ میزان و کێشانی بیروباوەڕو کردەوە • وە

عالەم زۆر پەرێشانەو بێدەنــگە ، وەکو خودا فەرموویەتی : (وخشعت الاصوات للرحمن فلا تسمع الا همساً) ئایەتی / ١٠٨ لــە ســوورەتی (طه)دا ، وە فەرموویەتی : (وعنت الوجوه للحي القيوم وقد خاب مـــن حمل ظلما) ئایەتی / ١١١ لە سوورەتی (طه)دا ٠

جا پاش پرسیاری خودا لە عالەمو پاش میزانو کێشانەی ئەعمالو حسێبی هەموو خاوەن تەکلیف پردی صیراط ڕائەکێشرێ بەســـەر دەرگای دۆزەخداو عالـــەم بـــە ئەمری خودا بەسەریدا ئەڕۆن ، بەڵام دۆزەخی‌یەکان دائەکەون بۆ دۆزەخو ئەهلی بەهەشت ڕائەبوورن بەرەو بەهەشتو لەسەر ئاوی (حوض المورود) کە حەوزی تایبەتی حەزرەتە ـ صلى الله عليه وسلم ـ گرد ئەبنەوەو لە پاشا ئەڕۆن بە ئەمری خــودا داخڵی بەهەشت ئەبن ، هەر کەس بۆ شوێنی خۆی (والحمد لله) ٠

نووري ئیمان بە (حوض المورود)

ئیمان بە (حوض المورود) باوەڕە بەوە کە پێغەمبەر ـ صلى الله عليه وسلم ـ خەڵات کراوە لــە لایەنی خودای میهرەبانەوە بەوە کـــە حەوزێکی بێدراوە میزانی گەورەیی‌و پیاڵەی ئاو لێوەرگرتنی وا لـــە عیلمی خوداداو هەموو موسوڵمانێ لە جنو ئینس ئاوی لێ ئەخواتەوەو هــەر کــەس ئاوی لێ بخواتەوە ئیتر قــەت تینووی نابێو هەرکاتێ لە بەهەشتدا ئاو بخواتەوە یا هەر شەربەتێ ئەوە بۆ لــەزەتو ڕابواردنــە ، بۆ چـــاری تینوێتی نیـــە ٠

شێخی بوخاری ڕیوایەت ئەکا لە کتابی (رقاق)دا کــە حەزرەت ـ صلى الله عليه وسلم ـ فەرموویەتی : (حوضي مسيرة شهر مـــاؤه

ابیض مـــن اللبن وریحه اطیب مـــن المسك وکیزانه کنجوم السماء ، ومن شرب منه فلا یظمأ ابدا) •

وه ئاوی ئەم (حوض المورود)ە لە نەهری کەوثەرەوە دێت کـە وا لـە بەهەشتدا • وە بە حەدیثی شەریف ئەمە ثابت بووە •

نووري ئیمان بە بەهەشتو جەهەننم

لـە نووری ئیسلامە ئیمان بە وجوودی دۆزەخ کـــە مـــاوای عەزابو ئازاری ئەهلی عەزابە ، وە بە وجوودی بەهەشت کـــە ماوای ئەهلی ڕەحمەتو طاعەتە • وە ئەم دوو ماوایە هەر دوویان مـــاوای ئەبەدی هەتا هەتان ـ خودا لە دۆزەخ بمان پارێزێو لە بەهەشتدا مارمان بداتێ بە رەحمی خۆی ـ •

بیرو باوەڕی موسوڵمان ئەمەیە کە بەهەشتو جەهەننم ئیستە هەنو خودای تەعالا دروستی کردوونو ئامادەی کردوون بۆ ئەو کەسانە ئەبن بە ماوایان ، بـــە دەلیلی گەلێ ئایەتی قورئانی پیرۆز ، وەکـو ئایەتی : (وسارعوا الی مغفرة من ربّکم وجنة عرضها السموات والأرض أعدّت للمتقین) ئایەتی ١٣٣ لە سوورەتی ئالی عیمران • واتە : ئەی هۆشیاران پەلە پەل بـکەن بۆ لای عەفوتان لە لایەنی خوداوەو بۆ لای بەهەشتێ کـە ماوەی بە قـەدەر پانایی عەرزو ئاسمانەکانە ، ئامادە کراوە بۆ ئەهلی تەقواو پارێزگاری • وە ئایەتی : (واتّقوا النار التي اعدّت للـکافرین) ئایەتی / ١٣١ لە سوورەتی ئالی عیمران • واتە : خۆتان بپارێزن لـــە عەزابی ئاگرێکی وەها کە ئامادە کراوە بۆ کافرەکان •

وە ئەمما شوێنەکەیان ئەوە هەر چەند دەلیلی نەصص نیـــە بۆ

دیاری کردنی ، بەڵام زۆربەی زانایانی ئیسلام لەسەر ئەوەن کە جێگەی بەهەشت لە ژووری هەر حەوت ئاسمانەکانەوەیەو لە ژێر عەرشـــدایە ، لەبەر ظاهیری ئایەتی (ولقد رآه نزلة أخرى عند سدرة المنتهى عندهـــا جنة المأوى) واتە : حەزرەت ـ صلى الله عليـــه وسلم ـ جارێـــکی تر جوبرەئیلی بینیوە لە لای داری (سدرة المنتهى)دا کـــە لـــە لای ئەو دارەدایە (جنة المأوى) •

وە چـەند ئەحادیث هەن دەلالەت ئەکەن لەسەر ئەوە کە بەهەشت لە ئاسماندایەو (فردوس) لە دەرەجە زۆر بەرزەکانە ، وە ڕیوایـەت کراوە حەزرەت فەرموویەتی (سقف الجنة عرش الرحمن) جـا بە دەلیلی ئایەتەکە بەهەشت گوشادە بە قەدەر هەموو ئاسمانەکانو عەرز ، وە سەقفی بەهەشت عەرش بێ مەعنای وایە بەهەشت وا لـــە ژووری هەموو ئاسمانەکانەوەو لە ژێر عەرشداو دۆزەخیش لە شوێنێ بێ کـــە عەلاقەی بە بەهەشتەوە بێ بە دەلیلی گفتوگۆی ئەهلی دۆزەخ لەگـەڵ ئەهلی بەهەشتدا بە نەصصی ئایەت لە سوورەتی ئەعرافدا •

وە ئەو کەسانە کـە زانان بە ئەحواڵی کائینات باوەڕیان وایە کـە فەضای عالەم وا لە ژوور (تصورات)ی ئێمەوە ، وە ڕێگەی گەلێ عالەمی ڕاستی تێدا هەیە ؟ چونـکە مادام بە کەشفی عیلمی ثابت بووە کە ڕۆژ ملوێنێ جـار بە قـەدەر عەرزەو ئەستێرەی (شعرى) ملوێنێ جار لـە ڕۆژ گەورەترەو لەبەر دووری بە بچووك دەر ئەکەوێ ئەبێ مـــاوەی کائینات گەلێ لە خەیاڵی ئێمە زیاترو گوشادتر بێ •

وە ئەم دوو شوێنە مەوجوودن هەتا هەتایەو ئەوانەیش وان لـــە ناویاندا هەروا ئەمێننەوە هەتا هەتایەو خیلافی ئەم بیروباوەڕە بێ دەلیلەو لەسـەر خـەیاڵو هـەوایە •

وه ئەمما صیفەتی دۆزەخو بەهەشتو ئەهلەکەیان ئەوە لە شەتنی ئەهلی دۆزەخدا بوخـــاریو موسلیمو ترمـــزی ڕیوایـــەت ئەکـەن حەزرەت ـ صلی الله علیه وسلم ـ فەرموویەتی : (انّ أهونَ أهلَ النار عذابا یوم القیامة لرجلٌ توضع في أخمص قدمیه جمرتان یغلی منهما دماغه) واته : ئەهوەنترو سووکترینی ئەهلی دۆزەخ پیاوێـکه دوو پشکۆ ئاگر ئەخرێته ژێر پاژنەی پێکانی که دەماغی لە گەرمی ئەوانه ئەکولێ • وه ئەهلی دۆزەخ ئەوەی کـــافر بێ هـــەتا هەتایەو ئەوەی کـه موسوڵمان بێ دوای ماوەی عەزاب دێتەوە بۆ بەهەشت •

وه ئەمما بەهەشت ئەوە کـــافییه بۆ ستایشی ئەو وەکو خـــودا فەرموویەتی : (فیها ما تشتهیه الأنفس وتلذّ الأعین وانتم فیها خـــالدون) یەکێ قورئانی پیرۆز بخوێنێتەوە ئەزانێ نیعمەتی بەهەشت چەند زۆره • وه نەهری (کوثر) لە بەهەشتدایەو جۆگەی هەنگوینو شیری تێـــدایەو حەزرەت ـ صلی الله علیه وسلم ـ فەرموویەتی : (قال عزوجل أعـددت لعبادي الصالحین ما لا عینٌ رأت ولا أذن سمعت ولا خطر علی قلب بشر ذخرا بَـلْـهَ ما اطلعکم الله علیه) جا خوێندیەوە : (فلا تعلم نفس ما اخفي لهم من قرة اعین جزاء بما کانوا یعملون • رواه الشیخـــان والترمـــذي) •

نووري چاو پێکەوتنی خودای تەعالا لە قیامەتدا

پێویسته هەموو موسوڵمانێ ئیمانو باوەڕی بێ که لە قیامەتدا بـه حضووری زاتی خودا ئەگاو چاوی پێئەکەوێ بە دەلیلی فەرموودەی خودا لە قورئاندا : (وجوه یومئذ ناضرة الی ربّها ناظرة) واته : چەند

ڕوونی لە ڕۆژی قیامەتدا جوانن‌و بۆ خودای خۆیان ئەڕوانن‌ەوە بە دەلیلی فەرموودەی پێغەمبەر ـ صلى الله عليه وسلم ـ کە فەرموویەتی : (انكم سترون ربّكم كما ترون القمر ليلة البدر) وە لە ریوایەتێکی تردا لـــە جەریری کوڕی عەبدوڵلاوە : (قال : كنا عنـد رسول الله ـ صلى الله عليه وسلم ـ جلوساً ننظر الى القمر ليلة البدر • فقال : انـكم سترون ربّكم عيانا كما ترون هذا القمر لا تضامون في رؤيته ، فان استطعتم ان لا تغلبوا على صلاة قبل طلوع الشمس وقبل غروبها فافعلوا • ثم قرأ : وسبّح بحمد ربّك قبل طلوع الشمس وقبل الغروب • متفق عليـه) واتە : لـە خزمەتی حەزرەتدا دانیشتبوین ئەمان ڕوانی بۆ مانگ لـــە شەوی چواردەدا ، لە وێدا حەزرەت فەرمووی : بێ‌گومان ئێوە لـــە مەولا خودای خۆتان بە ئاشکرا ئەبینن ـ واتە بە چاو ـ وەکو ئەم مانگە ئەبینن‌و دوودڵی ناکـەن لە چاو پێ‌کەوتنیدا ، جا ئەگەر ئەتوانن کـــە کۆڵنەدەن لەسەر کردنی نوێژێ لـە پێش دەرچوونی ڕۆژداو نوێژێ لـە پێش ئاوا بوونی ڕۆژدا دەی بـــکەن • جا خوێندی‌یەوە ئایەتی (وسبّح بحمد ربك قبل طلوع الشمس وقبل الغروب)وە ئەم حەدیثـە بوخاری‌و موسلیم هەر دوویان ڕیوایەتیان کردووە •

وە بازە ئایەتێ کە مەنعی چاو پێ‌کەوتنی خودای تەعالا ئەکا ئەوە یا مەبەس چاو پێ‌کەوتنیەتی لە دنیادا وە یا لەسەر کافرەکـان تەطبیق ئەکرێ ، وەکو ئایەتی : (كلا انهم عن ربهم يومئذ لمحجوبون) واتـە : ئەو کافرانە لە خودای خۆیان مەحجووب‌و مەستوورن‌و بە حضـووری خودا ناگەن ؛ چونـکی ئایەتی چاو پێ‌کەوتنی خودا بۆ موسوڵمـــانان ظاهیرەو ئاشکرایەو حەدیثەکەیش تەواو ڕووناکی ئەکاتەوە •

وە بازێ لـە ئەهلی تەفسیری قورئانی پیرۆز تەفسیری لـــەفظی

(زیاده) له ئایەتی : (للذین احسنوا الحسنی وزیادة) به چاو پێ‌کەتنی خودای تەعالا ئەکەنەوه ، واته : بۆ ئەو کەسانه که چاکەیان کردووه جەزاو پاداشی چاك هەیه لەگەڵ زیادەیەکدا که بریتی‌یه له دیتنی خودای تەعالا • جا له کەرەمی زاتی خودای تەعالا داوا ئەکەین که زاتی خۆی نیشان بدا پێمانو به چاو پێ‌کەوتنی دلشاد ببین •

ئەم شــەش ئەرکانه وتمان بۆ ئیمان
بناغــەی دینن له بۆ موسوڵمان
هەتا باوەڕت به حــەق ئەستووره
دڵت بەڕاستی سەرچاوەی نووره
ئەزانی چلۆن هەنـگاو هەڵبێنی
یاســای ئیسلامی باش بەجێ بێنی
ڕۆح بۆ ژیانەو ئیمان بۆ دڵه
ئیمان کارەبای ماڵو مەنزڵه
کــه ئیمانت بوو به خودای عەللام
باش بەجێی دێنی کردەوەی ئیسلام
نامی لــه خودا ئەپارێتەوه
دڵتان به ئیمــان بحەسێتەوه

نووري ئیسلام (ان الدین عند الله الاسلام)

(قال ـ صلی الله علیه وسلم ـ الاسلام ان تشهد ان لا اله الا الله وان محمدا رسول الله ، وتقیم الصلاة وتؤتي الزکاة وتصوم رمضان وتحج البیت ان استطعت الیه سبیلا) •

واته : ئیسلام ئەمەیە کە بە دڵ باوەڕت بێ‌و بە زمان ئیقرار بکەی‌و وبلێی : (لا اله الا الله ، ومحمد رسول الله) بلێی : هیچ کەسێ لـە جیهاندا عیبادەتی بۆ ناکرێ بە ڕاستی‌و شیاوی عیبادەت بۆ کردن نیـــە ئیللا ئەو زاتە پەروەردگارە کـــە ناوی (الله)یەو موحەممەدی کوڕی عەبدوڵلای کوڕی (عبـدالمطلب) کوڕی هـــاشم کوڕی (عبدالمنـــاف) پێغەمبەری خودایەو ڕەوانە کراوە بۆ تەمێ کردنی جنـــن‌و ئینس • وە نوێژ بە بەجێ بێنی کـــە بریتی‌یە لە پێنج فەرز لە هـــەموو شـــەوو ڕۆژێکدا • نوێژی صوبح دوو ڕکات • نوێژی نیوەڕۆ چوار ڕکـات • نوێژی عەصر چوار ڕکات • نوێژی مەغریب سێ ڕکات‌و نوێژی عیشا چوار ڕکات • لەسەر ئەو یاسایە کە لە دیندا بەیان کراوە • وە نوێژی جومعـــە دوو ڕکات • وە غەیری ئەم نوێژانە سوننەتن (مؤکدة وغیر مؤکدة) هەموو لە خەیراتن • وە زەکاتی دارایی خۆت بدەی بە وانـە کە شایاون بۆ ئەم پێدانە ، لەسەر ئەو یاسا لە دینی ئیسلامدا هەیە • وە مانـگی ڕەمەزان لە هەموو ساڵێکدا بە ڕۆژوویی لەسەر ئوصوڵی دین • وە حەج بـکەی ، واتە بڕۆی بۆ زیارەتی ماڵی خودا = کابەی پیرۆز ، لە شاری مەککەدا بە مەرجێ بتوانی بڕوی بۆ ئەو سەفەرەو بێتـەوە ، بەو یاسا کە لە دیندا دامەزراوە • وە دەرکەوت کە ئیسلامیەت پێنج ڕوکنی هـــەیە :

دوو شەهادەتە : أشهد أن لا اله الا الله ، وأشهد أن محمـــــدا رسول الله • وە پێنج فەرزەی نوێژ لە هەموو شـــەوو ڕۆژێکدا • وە ڕۆژووی مانـگی ڕەمەزان لە هەموو ساڵێکدا • وە زەکات‌دان بە خاوەن بەش • وە حەج کردن ، واتە زیارەتی (کعبة الله) لـــە شـــاری مەککەدا • وە هەر کەسێ یەکێ لەم پێنج ئادا بە نەکا ئەگەر لـــەبەر

بێ باوەڕی بێ ئەوە بە کـــافر ئەناسرێو ئەگـــەر لـــەبەر تەمەڵی بێ ئەوە بە یاسای دینی ئیسلام ئەبێ بـگا بە عیقابی خـــۆی لـە دنیاداو پاداشی ڕۆژی قیامەتیشی وا لە لای خودادا ، ئەو ئەزانێ چی پێ ئەکا . وە مـادام ئەو دوو شەهادەتە ڕووکنی ئیسلامەو لەسەر ئـــەو شەهادەتە دڵی موسوڵمان دابمەزرێ پێویستە هەرچی پێغەمبەر ـ صلی الله علیه وسلم ـ فەرموویەتی بە ڕاستی بزانێو هەرچی بە حـــەرامو ناڕەوای داناوە نەیـکاو هەرچی بە واجب داناوە بەجێی بێنێو هـەرچی بە مەندووب داناوە ئەگەر بیـکا ئیحسانەو ئەگەر نەیـکا بێ تاوانـــەو هەرچی بە (مکروه) داناوە ئەگـەر نەیـکا ئەوایی پێ ئەگـــاو ئەگـــەر بیکات تاوانی نیەو هەرچی بە (مباح) داناوە ئەوە کردنو نەکردنی وەکو یەك وانە . وا دەرکەوت کە ئەحکامی خودا لەسەر موسوڵمانی هۆشیاری بازدەساڵە پێنجن : واجبو حـــەرامو مەندووبو مەکروهو موباح ، کە کردنو نەکردنی وەکو یەکن .

وە پاش ئەوە کـــە شەهادەتی‌دا کە موحەممەد ـ صلی الله علیـه وسلم ـ پێغەمبەری خودایە ، پێویستە بە قەدەر دەستەڵات لەسەر ڕەویەو ڕێـــگەی ئەو بێ لە ئەخلاقو ڕەوشتدا . خودا فەرموویەتی : (کان لـکم في رسول الله اسوة حسنة) واتە : بێ‌گومان هەیە بۆ ئێوە لـــە زاتی حـــەزرەتی پێغەمبەردا پیشەو شوێن‌کەوتنێکی جـوان ، چونکی خوڵكو ڕەوشتی حەزرەتی پێغەمبەر ـ صلی الله علیه وسلم ـ ڕەوشتێکی بەرزو بەڕێز بووە ، پێویستە موسوڵمان ئیمـــانو باوەڕی دامـــەزراو بێو ئیسلامیەتو ئادابی دینی ڕەسایی‌و صیدقی ببێ ، واتە ڕاســت وتـارو ڕاست کردار بێو صابیر بێ ، واتە خۆگر بێ لە بەرابەری مەینـــەتەوە بە وێنـــەی نەخۆشینو زیان‌کاری لە دارایی‌و ماڵداو وێنەی ئەمانە ، وە

خاوەن بەخشش بێو دەستو دەهندەی بێو خۆش ڕوو و خۆش وتارو خۆش کردار بێو دڵپاکو دڵخاوێن بێو دڵو دەستو دەمو داوێنی پاك بێ • خاوەن سوپاس بێ بۆ خودای تەعالاو بۆ هەر کەسێ حەقێکی لەسەری هەیە ، وەکو باوکو دایكو مامۆستاو خاوەن نیعمەتی دنیا • وە خاوەن عەفوو چاوپۆشی بێو عیززەتی نەفسی بێو بۆ شتی پەست دانەنەوێ • وە ئەگەر وەعدەیدا بە کەسێ بەجێی بێنێو درۆنەکاو غەیبەتو زەممی خەڵك نەکاو حەسوود نەبێو فیتنەیی نەکاو نەممام نەبێو عەیب نەدۆزێتەوە بۆ خەڵكو ناوو ناتۆرە دانەنێ لەسەر کەس و لەکاری ڕاستدا بە غیرەت بێو دڵئەستوورو پاڵەوان بێو بەرچاو گوشاد بێو هەر کەسێ پەنای پێهێنا بە قەدەر ئیمکان یارمەتی بداو لەسەر کاری چاکەو تەرکی خراپە ، بە ئیستیقامەتو دەوام بێو بە قەدەر ئیمکان لە بیروباوەڕو کردەوەدا خاوەن ئیخلاص بێ ، واتە کاری بۆ خودا بێ ، تا وا لە ئیمکاندا دوور بکەوێتەوە لە حەرام لە هەموو جیهەتێکەوە بەڵکو شوبهەیش ، زوهدو بێتەماعی لە دنیاداو عیززەتی نەفسو عیففەتو شەرمکردن کەمەشهوورە بە حەیا ، وە بێکینەیی ، واتە دڵصافیو غەیری ئەمانەیش کە زۆرن •

ڕەوشتی بەرزی ڕەهبەری نازدار
نایێتە نووسین نایێتە وتار
(انك لعلى خلق عظيم)
بەسە بۆ باسی ئەخلاقی کەرەم
لەسەر ئەو یاسا ڕەوشتی مەردان
ئیمانەو ئیخلاص ئینصافو وژدان
صیدقو صەبرو حیلم عەفوو شەرافەت

کەم تەماعی‌یەو زوهدو قەناعەت
تەواضوع بە حەق دەوامی طاعەت
کەرەم‌و بەخشش بە گوێرەی ئیمکان
چاوپۆشی بە حەق لە تاوانباران
داوێن پاکی‌یەو دەست‌و دەم پاکی
دڵپاکی یەعنی دەروون ڕووناکی
بێ‌گینە بژی لە ڕووی جیهانا
یەك دڵ‌و یەکڕوو لەگەڵ ئینسانا
دڵسۆزی بە حەق لەگەڵ داماوان
دەسگرتن (مطلق) بۆ لێقەوماوان
حورمەت‌گرتنی پیران‌و ئەشراف
بەخسوس لێقەوماو لە ناو یا ئەطراف
وەفا بە وادە بۆ گەورەو بچووك
بۆ داراو گەدا بۆ صینفی ملووك
حقووق ڕاگرتن بە ئەندازەی خۆی
سوپاسی نیعمەت چۆن هاتبێ بۆی
رەوشتی ڕەهبەر سەرمەشقە بۆمان
بە درێژی عومر بە توولی زەمان
(نامی) بە فیدای خۆی‌و ئەخلاقی
ڕەحمـــەتی عامی هەموو ئافاقی

نووري ئیسلام زانستی ئادابی دین

شەرتی واجببوونی نوێژ : ئیسلامیەتو بالغبوونو عەقڵە ، وە شەرتی بەجێهێنانیان : پاکی لەشو بەرگو جێگەی نوێژە لــە هــەر پیسی‌یەك عەفوی لێ نەدرابێ ، وە داپۆشینی عــەورەتە مابەینی ناوكو ئەژنۆی پیــاوو هەموو لەشی ژن ـ غەیری ڕوخسارو هەر دوو دەستی تا مۆچ ـ وە هاتنی کاتی نوێژەکانە ، بۆ صوبح لە بەیانەوە تا هەتاو کەوتن بۆ نیوەڕۆ لە زەوالەوە هەتا ئەو کاتە سێبەری هەر شتێ بــە قــەدەر خۆی لێبێ زیاد لە سێبەری کاتی زەوال ، وە بۆ عەصر لەو کــاتەوە تا ئاوابوونی ڕۆژەوە بۆ مەغریب لە ڕۆژ ئاوابوونەوە هەتا ڕووناکی سووری قەراخی ئاسمان ون ئەبێ ، وە بۆ عیشا لەم کــاتەوەیە هەتا بەیان • وە پاکی ئینسانە لە بێ دەسنوێژی‌و لە (جنابة) واتە لەش‌پیسی • وە ڕووکردنە لە کەعبەی پیرۆز لە شاری مەککەی موکەڕەمەدا •

وە دەسنوێژ دێتە جێ بە نیەتی لابردنی بێ‌دەسنوێژی‌و شۆرینی هەموو ڕوخسارو هــەردوو دەست لــە پەنجەکانەوە تا ئەنیشك ، وە مەسحی سەرو شورینی هەر دوو پێ هەتا قوولاپەکان •

وە دەسنوێژ تێك ئەچێ بە دەرچوونی شتێ لە بەرو دواوە ، وە بە دەس‌دان لە پێستی ژنی نامەحرەم ، وە دەس‌دان لە فەرجی ئینسان بــە بەری دەست ، وە دەس‌دان لە حەلقەی دوبوری ئینسان ، وە نوســتن بێ‌شێوەی دامەزرانی ژێر قنــگی لەسەر عەرز ، وە نەمانی عــەقل بە ناساغی یا بە هۆی هەر شتێکەوەبێ • وە جەنابەتو لەش‌پیسی لا ئەچێ بە نیەتی لابردنی لەش‌پیسی‌و بە شۆردنی هــەموو لەش بــە پێستو مووەوە ـ لە پاش لابردنی پیسی لەسەر لەش ئەگەر ببێ ـ وە (شرعاً)

ئەم دەسنوێژو غوسڵە کاتێ بە سوودە کە ئینسان خۆی پاك کردبێتەوە لە پیسی لە بەرو دوای بە بێ بەرد یا بە هۆی شۆردنیان بە ئاوێکی وا پاكو پاکەوەکـــەر بێ •

وە ئەگەر لە شوێنێکدا ئاو نەبوو بۆ دەسنوێژ گرتن‌و خۆشۆرین ، یاخود ئاو هەبوو بەڵام لەبەر ساردی یا ناساغی بەکار نەدەهات (تیمم) پێویستە کە بریتی‌یە لەوە بە نیەتی حەڵاڵ‌کردنی نوێژ دوو جـار دەس بدەی بە سەر گڵێکدا تۆزی هەبێ ، لە جاری یەکەمدا هەموو ڕوخساری مەسح بـکاو بـــە جـاری دووەم هەردوو دەستی تا ئەنیشـــکەکانی مەســـح بـــکا •

وە ئەرکانی داخلیەی نوێژەکان هەژدەن : نیەت‌هێنان بۆ فەرزی نوێژی ئەو وەختەو (الله اکبر) کردن‌و خوێندنی فاتیحە بە ڕاوەستانەوەو ڕکووع واتە دانەوێنەوە وەهـا کـە هـەر دوو بەری دەستەکانی بگەنە ئەژنۆکانی‌و ڕاستەوەبوون بۆ ئیعتیدال‌و سوجدەبردن بە دانانی تەوێڵ بـە ڕووتی‌و هەر دوو ئەژنۆ بە داپۆشراوی‌و هەر دوو بەری دەست‌و بەری هەر دوو پێی لەسەر عەرزو ڕاستەوەکردنی سەری‌و دانیشتن‌و دووبارە سوجدە بباتەوە ، وەکو یەکەم • وە لەم ئیعتیدال‌و ڕکووع‌و سجوودو دانیشتنەدا ئارام بـگرێ‌و لە ئاخری ڕکاتی نوێژدا لە پاش سوجـــدە دابنشێ (تحیات) بخوێنێ بڵێ :

(التحیاتُ لله السلام عَلیكَ ایُّهَا النبيُّ وَرَحمةُ اللهِ وَبَرَکاتُهُ السَّلامُ عَلَینَا وَعَلی عبَاد الله الصَّالحینَ أشْهَدُ أنْ لا الهَ الاّ الله وَأشهَدُ أنَّ محَمَّداً رَسُول الله ، اللّهمَّ صَلِّ علی سَیِّدنا مُحمَّدٍ وعلي آل محمَّد کَما صلَّیت علی ابراهیم وعلی آل ابراهیم في العالمین

انك حميد مجيد) وه بەم ڕێزە نوێژەکەی تەواو بکاو جا سەلام بداتەوەو بڵێ : (السلام عليكم ورحمة الله) بۆ جاری یەکەم ٠

وە سوننەتەکانی نوێژ لە پێش چوونە ناوی نوێژەکەوە : بانگدانە لە ئەوەڵی کاتەوە بە عیبارەتی مەشهوور ٠ وە قامەتکردن لە پێش دابەستنی نوێژەکەدا وەکو عادەتە ٠ وە لە پاش داخڵبوون لە نوێژەکەدا قنووت خوێندنە لە ئیعتیدالی ڕکاتی دووەمی صوبحداو لە وەتری نیوەی دووەمی مانگی ڕەمەزان ٠ وە تەحیاتو صەلاوات خوێندنی یەکەمە ٠ وە غەیری ئەمانە هەموو لە هەیئەتی نوێژن ئەوانەش یازدەن : بەرزکردنەوەی هەر دوو دەست لەگەڵ (الله اكبر)ی نیەت دابەستنو لە کاتی ڕکووعو سەر بەرزەوەکردن لە ڕکووع ٠ وە دانانی دەستی ڕاست لەسەر موچی دەستی چەپ ٠ وە دۆعای (افتتاح : وجهت وجهی) تا ئاخرو (اعوذ بالله من الشيطان الرجيم) لە پێش فاتیحەو خوێندنی (آمین) لە ئاخری فاتیحە ٠ وە خوێندنی سوورەتێ قورئان لە پاش فاتیحە لە دوو ڕکاتی یەکەمو دووەمدا ٠ وە بە ئاشکرا خوێندن لە جێگەی خۆیدا ٠ وە پەنامەکی خوێندن لە جێگەی خۆیدا ٠ وە (الله اكبر) خوێندن لە کاتی سەر دانەواندنو سەر بەرزکردنەوە ٠ وە خوێندنی : (سمع الله لمن حمده ربنا لك الحمد) لە کاتی بەرزەوەبوون لە ڕکووع ٠ وە تەسبیحات لە ڕکووعدا بە (سبحان ربّي العظيم وبحمده) ٠ وە لە سوجدەدا بە (سبحان ربي الاعلى وبحمده) ٠ وە دانانی هەر دوو دەست لەسەر ڕان لە دانیشتندا ، دەستی چەپی بڵاوبکاتەوەو دەستی ڕاستی بقونجێنێ مەگەر پەنجەی شەهادە ئەوە ئیشارەتی پێبکا لە کاتی (شهادتین)دا ٠ وە دانیشتن بە (افتراش) واتە لەسەر بازنەی پێی چەپیو پشتی پێی بکاتە لای عەرزەوە لە هەموو

دانیشتنەکانیدا • وە (تورك) لە دانیشتنی تەحیاتی دوایدا لەسەر وڵمەی ڕانی چەپی و پێی چەپی دەرکا لە لای ڕاستەوە • وە سەلامدانەوەی دووەم بەلای چەپدا ئەوەندە کە لایێ ڕوخساری ببینرێت •

وە ئـەو شتانەیش کـە نوێژ بەتاڵ ئەکەنەوە دە شتن : وتاری عەمدی • وە سێ حەرەکەی ئەعزای بە شوێنی یەکدا • وە دەسنوێژ شکانو لەش پیس بوون • وە پەیدابوونی پیسی لەسەر لەشو ئەعزاو جێگەی نوێژ • وە دەرکەوتنی عەورەتی • وە گۆڕینی نیەتی خـۆی وەکو ئەوە بڕیار بدا کـە نوێژەکەی نەکا • وە پشت کردن لـە قیبلە • وە خواردنو خواردنەوە • وە پێکەنین بە قاقا • وە کوفر کردن ـ پەنا بە خـودا ـ •

ئەمانە کورتە باسێ بوون پێویستە موسوڵمان بیانزانێ ، وە بۆ درێژەی ئاداب پێویستە موسوڵمان موراجەعەی زانای دینی جێگە بکا •

نوێژی جومعـه

نوێژی جومعە دوو ڕکاتە لە شوێنی نوێژی نیوەڕۆ لـە ڕۆژی جومعەدا • وە شەرطی واجب بوونی ئەم نوێژە : ئیسلامیەتەو بلوغو عەقڵو نێرینەیی و تەندروستیو وەتەنیەت ، واتە ئەو شـوێنە وەتەنی کـابرا بێ •

وە شـەرتی بەجێهێنانی ئەمەیە : شوێنەکە شار بێ یا لادێیەکی وا بێ نیشتمان بێ بۆ خەڵکەکەیو دەرنەچن لێی مەگەر بۆ ئیحتیاجی • وە چل پیـاوی دارای شەرتەکانی تێدا بێ • وە کاتی نیوەڕۆ باقی بێ • وە واجبـە لـە پێش نوێژەکەدا خەطیب دوو خوطبـە بخوێنێ بـە

ڕاوەستانەوەو لــە بەینی ئەواندا دابنیشێ بە ئەندازەی خوێندنی سوورەتی ئیخلاص‌و لە هــەر دوو خوطبەکاندا حەمدی خوداو صەلاوات لەســەر حەزرەتی پێغەمبەر ـ صلی الله علیه وسلم ـ بدا بە ناوی خۆی • وە وەصیەت بە تەقوابێ • وە لە یەکێکیاندا ئایەتێ قورئان‌و لەویاندا دۆعــا بۆ موسوڵمانان بێ ، جا خەطیب پاش خوطبەکان دوو ڕکات نوێژ بـــە نیەتی فەرزی نوێژی جومعە بە ئیمامــەت بێنێ‌و بە جەماعەت نوێژەکە تـــەواو بــکەن •

وە لە سوننەتەکانی جومعەیە خۆ شۆرین لە بەینی کاتی بەیان تا پێش زەوال • وە بەرگی سپی لەبەرکاو نینۆك بــکاو بۆنخۆشی بەکـــار بێنێ ، وە لە کاتی خوطبەخوێنـــدنی خەطیبدا بێدەنگ بێ • وە یەکێ هاتە مزگەوتەوە لە کاتی خوطبەخوێندنی ئیمامدا دوو ڕکات نوێژ بـــکا بە نیەتی سوننەتی پێش نوێژی جومعە ئەگەر ئەو سوننەتەی نەکرد بێ ئەگەر نا بە نیەتی نوێژی دیاری مزگــەوت •

وە جەماعەت لە نوێژی جومعەدا فەرزی عەینەو لە باقی نوێژەکاندا فــەرزی کیفایەیە ، یاخــود سوننەتی موئەککەدەیە • وە واجبە لەســەر مەئموم نیەتی جەماعەت لە هەموو نوێژێکدا بە جەماعەت بکرێ ، وە لە نوێژی جومعەدا لەسەر ئیمامیش نیەتی ئیمامەت واجبە •

نوێژە سوننەتەکان

گەورەترینی عیاداتی بەدەنی نوێژە ، وە گەورەترینی نوێژی سوننەت نوێژی جەژنەکـــانە ، جا نوێژی ڕۆژگیران ، جـــا نوێژی مانگ‌گیران ، جا نوێژی باران‌بارین ، جـــا نوێژی وەترە (تاق) وە لای

کەمی ئەم نوێژە یەك ڕکاتە ، وە لای زووری یازدە ڕکاتە ، وە کاتەکەی وا لە بەینی نوێژی عیشاو دەرکەوتنی بەیان (فجر)دا ۰ وە دروستە بۆ کەسێ زیاد لە ڕکاتێ بکا یەك تەحیات بخوێنێ لە ڕکاتی ئاخرداو سەلام بداتەوە ، یا دوو تەحیات بخوێنێ لە دوو ڕکاتی ئاخردا خواه ڕکاتی ئاخر لەگەڵ ئەواندا بکا یا جیای کردبێتەوە لێیان ۰ وە ئەگەر سێ ڕکاتی کرد سوننەتە لە ڕکاتی یەکەمدا سورەتی (الاعلی)ێ لە دووەمدا سوورەتی (الکافرون)و لە سییەمدا سوورەتی ئیخلاص‌و هەر دوو (معوّذه)کان بخوێنێ ۰

جا گەورەتری نوێژە سوننەتەکان لە پاش نوێژی وەتر سوننەتە ڕاتبە موئەککەدەکانە کە دە ڕکاتن : دوو ڕکات لە پێش نوێژی صووبح‌و دوو ڕکات لە پێش نوێژی نیوەڕۆو دوو ڕکات لە پاش نوێژی نیوەڕۆو دوورکات لە پاش نوێژی مەغریب‌و دوو ڕکات لە پاش نوێژی عیشا ، وە ئەم دە ڕکاتە هەموو وان لە یەك پایەدا ، جا ڕاتبە غەیرە موئەککەدەکان کە دوو ڕکاتی تر لە پێش نیوەڕۆو دوو ڕکات لە پاش نیوەڕۆوەو چوار ڕکات لە پێش عەصرداو دوو ڕکات لە پێش عیشادا کە ئەکاتە دوازدە ڕکات ۰ جا گەورەترین نوێژی (تراویح)ە لە شەوانی مانگی ڕەمەزانی پیرۆزدا بە نیەتی قیامی ڕەمەزان ۰

جا سوننەتی تەراویح یا نوێژی تەراویح ڕیوایەت کراوە لە حەزرەتەوە ـ صلی الله علیه وسلم ـ (انّ الله تعالی فرض علیکم صیام رمضان وسننت لکم قیامه) وە ئەم نوێژە دوو ڕکات دوو ڕکات ئەکرێ‌و لە پاش هەموو چوار ڕکاتێکدا کەمێ ئیسراحەت ئەکەن ، وە ئەگەر نیەتی چوار ڕکات بێنن ئەوە نوێژەکەیان بەتاڵ ئەبێ ۰ وە ئەم سوننەتە لە ساڵی دووەمی کوچیدا لە لایەنی حەزرەتەوە لە شەوی بیست‌و سێیەمی

مانگی ڕەمەزاندا حەزرەت ـ صلى الله عليه وسلم ـ لە کاتێکی درەنگ لە شەودا دەرچووو هەشت ڕکاتی کرد لە مزگەوتداو ئەصحابەکانیش لەگەڵ ئەودا بە جەماعەت نوێژەکەیان کرد ، وە لە صبەینێ خەڵك بۆ ئەم نوێژەیان کردو حەزرەت لە شەوی بیست‌و پێنجدا هاتەوە بۆ ئــەو نوێژەو یاران ئیقتیدایان پێ‌کردو هەشت ڕکاتیان کرد ، وە لە شەوی بیست‌و حەوتدا هاتــەوەو گەلــێ ئەصحابە حــازر بوون هەشــت ڕکات نوێژیان کرد • ئیتر پاش ئەم سێ شەوە حەزرەت نەهاتەوە ، کە عەرزیان کرد : بۆچی تۆ تەشریفت نەهاتەوە ؟ فەرمووی : ترسام خودا فەرزی بکا لە سەرتان • وە ڕیوایەت کراوە حەزرەت ـ صلى الله عليه وسلم ـ لە ماڵی خۆیدا بیست ڕکاتی کردووە •

(فقد أخرج البيهقي عن ابن عباس ـ رضي الله عنهما ـ كان يصلي ـ صلى الله عليه وسلم ـ في شهر رمضان عشرين ركعة والوتر • كما في حاشية الشوكاني على منتقى الأخبار • وعن أبي ذر الغفاري ـ رضي الله عنه ـ قال : صمنا مع النبيّ ـ صلى الله عليه وسلم ـ رمضان فلم يقم بنا شيئًا من الشهر حتى بقي سبع ، فقام بنا حتى ذهب ثلث الليل ، فلمـــا كانت السادسة لم يقم بنا ، فلما كانت الخامسة قام بنا حتى ذهب شــطر الليل ، فقلت : يارسول الله لو نفّلتنا قيام هذه الليلة • أي : لو أحيينــا بموافقتك بقية ليلنا بصلاة النافلة • فقال : ان الرجل اذا صلى مع الامــام حتى ينصرف حسب له قيام الليلة • قال : فلما كانت الرابعة ، أي : آخر الشهر ، لم يقم • فلما كانت الثالثة جمع أهله ونساءه والناس فقام بنــا حتى خشينا ان يفوتنا الفلاح • فقلت : وما الفلاح ؟ قال : السحور • ثم لم يقم بنا بقية الشهر • رواه أصحاب السنن بسند صحيح • فقد روي من أبي ذر في صلاته ـ صلى الله عليه وسلم ـ في هذه المرة الثالثة أنهــا

كانت عشرين ركعة • كما في حاشية : تاج الأصول) •

وا دەرکەوت کە ئەصڵی نوێژی تەراویح سونەتە بە بەجێهێنانی حەزرەت ـ صلی اللّه علیه وسلم ـ وە جەماعەتیش لەو نوێژەدا سونەتە بە دەلیلی ئەوە کە حەزرەت مەنعی ئەو ئەصحابانەی نەکرد کە ئیقتیدایان پێ کرد •

وە ژمارەی ڕکاتەکانیشی گەیشتووەتە بیست ڕکات لە سەر ڕیوایەتی بەیهەقی لە (ابن عباس)ەوە ـ رضي اللّه عنهما ـو ڕیوایەتی ئەبو ذەڕی غەففاری ـ رضي اللّه عليه ـ (مع انه) عیبارەتی حەزرەت ـ صلی اللّه علیه وسلم ـ کە فەرمووی : (وسننت لكم قيامه) کە (قيام الليل)ی ڕەمەزان سونەتەو هەر چەند ڕکات نوێژی تێدا بکرێ بە نییەتی (قيام الليل)ی ڕەمەزان درۆستە ، کە وابێ ئەو کردەوەی حەزرەتی عومەرە ـ رضي اللّه عنه ـ کە پاش ساڵێ لە خەلافەتی خۆی کاتێ چاوی کەوت بە ئەصحابەکان ژن‌و پیاو بە جیا هەر یەکێ بۆ خۆی نوێژ ئەکا ، وەهای بە باش زانی کە پیاوانی گرد کردەوە لە لای (أبيّ بن كعب)وە ژنەکانیشی گرد کردەوە لە لای (سليمان بن ابی حشمة) کە پیاوێکی مسکین‌و پیر بوو • وە بە جەماعەت نوێژ بکەن هەتا بیست ڕکات لە هەموو دوو ڕکاتێکدا سەلام بدەنەوە • وە هەموو ئەصحابەکانی عوثمان‌و عەلی‌و فوقەهای مەدینەو گەورە صەحابەکان لە مەدینەو مەککەدا بەم کارە ڕازی بوون‌و ئیجماعیان هاتە جێ لەسەر ئەم نوێژی تەراویحە • کە وابێ ئەم نوێژی تەراویحە بە بیست ڕکات بوو بە سونەت لە دینی ئیسلامدا • وە وتاری موخالیف لەم مەوزوعەدا خیلافی شەرعی ئیسلامە •

جا گەورەتر لە نوێژە سونەتەکان (صلاة الضحى) چاشتە نوێژە لە بەینی هەتاو بەرزەوەبوون بە قەدەر ڕمێ‌و کاتی زەوال • ژمارەی لە دوو

ڕکاتەوەیە هەتا هەشت ڕکات یا دوازدە ڕکات ، سەلام بداتەوە لە هەموو دوو ڕکاتێـکدا ٠

جا دوو ڕکاتـەی ئیحـرام بە حەج یا بە عەمرە لە پێش بەستنی ئیحرامەکەدا ٠ جا دوو ڕکاتی طەواف کە لە پاش طەوافدا ئەکرێن ٠ جا دوو ڕکاتی (تحية المسجد) ٠ جا دوو ڕکاتی سوننەتی دەسنوێژ ٠

وە سوننەتە دوو ڕکات نوێژ لە ماڵی خۆیدا بۆ ئەو کەسە ئەڕوا بۆ سەفەرێ ، وە دوو ڕکات لە مزگەوتدا پاش هاتنەوەی لەو سەفەرە لە پێش ئەوەدا ئەڕواتە ماڵەوە ٠ وە دوو ڕکات سوننەتی پاش بانگ لە پێـــش قامەتدا ، وە دوو ڕکات سوننەتی ئیستیخارە لە یەکەم ڕکاتدا (الكافرون)و لە دووەمدا (الاخلاص) بخوێنێ ٠ وە دوو ڕکات (صلاة الحاجة)وە بازێ ئەڵێن دوازدە ، لە ڕکاتی یەکەمدا سوورەتـی (الكافرون)و لـە دووەمدا سوورەتی (الاخلاص) بخوێنێ ٠ جا پاش سەلامدانەوە حەمدو تەسبیحی خودا بکا صەڵاوات لە حەزرەت ــ صلى الله عليه وسلم ــ بداتو داوای نیازەکەی بـکا ٠ وە سوننەتی (آوابين) لـە بەینی مـەغریبو عیشاداو لای کەمی دوو ڕکات لای زۆری بیست ڕکاتە ٠ وە سوننەتی (صلاة التسبيح) چوار ڕکاتە بە ڕۆژدا بە یەکەوەو لە شەودا دوو دوو ، لە پاش نیەت هێنان لە پێش خوێندنی فاتیحە پازدە جار بڵێ : (سبحان الله والحمد لله ولا اله الا الله والله أكبر)وە ئیمامی غەزالی ــ رحمـه الله ــ لە (احياء العلوم)دا فەرموویەتی : ئەمەیش زیاد بکا (ولا حول ولا قوة الا بالله العلي العظيم) وە لە ڕکووعدا پاش (سبحان ربي العظيم) دە جارو لە ئیعتیـدالدا دە جـارو لە هەر دوو سوجدەکانـداو دانیشتنی مابەینیانداو جلووسی پاش سوجدەی دووەمدا دە جار ، مەجموعی حەفتاو پێنج تەسبیح لە هەموو ڕکاتێکدا ٠ وە ژمارە بۆ نوێژی سوننەتی (مطلق)

نیه کەمو زۆری عایدی خواستی نوێژکەرەکەیە .

وە هەر سوننەتێ کە وەختی تایبەتی بێ مادام فەوتا قەزاکردنەوەی سوننەتە . وە سوننەتە نوێژی (صلاة التهجد)و عەدەد بۆ نوێژەکانی نیە . وە ئەگەر لە پاش نوستن بکرێ ئەوە پێی ئەڵێن (تهجد) واتـە تەرکی نوستن ، ئەگەرنا ناوی (قیام اللیل)ە . وە دواخستنی بۆ سێیەکی ناوەڕاستی شەو گەورەترە .

کام نوێژی سوننەت جەماعەت مەشرووعە تیایدا

ئەو نوێژە سوننەتانە کـە بە جەماعەت تەشریع کراون : نوێژی وەترە لە تەواوی مانـگی ڕەمەزانی پیرۆزدا ، وە نوێژەی جـــەژنی ڕەمـــەزانو قوربان ، وە نوێژی ڕۆژگیرانو مانگ‌گیران ، وە نوێژی داوای بارینی باران ، وە غەیری ئەمانە دامەزراون لە بـــەر (انفراد)و یەکە یەکەو جەماعەت سوننەت نیە تیایانداو بە (انفراد) حەزرەت ـ صلی الله علیه وسلم ـ بەجێی‌هێناون . وە ئەگــەر بـــە جەماعەت بـکرێن هەرچەند ناتوانین بڵێین ئەوە حەرامــە یا مەکرووهە ؛ لەبەر ئەوە ئـەم حوکمانە بـە نەهی ثابیت ئەبن ، بەڵام لـە کتێبی (ایضـاح) تەئلیفی ئیمـــامی نــەوەوی بـــە نەقڵ لـە ماوەردی‌یەوە ئەفەرموێت :

(واعلم انه لیس للأمیر ان ینکر علیهم ما یسوغ فعله الا أن یخاف اقتداء الناس بفاعله . انتهی . قال الشیخ ابن حجر في حاشیته : ظـاهر کلامه جواز الانـکار حینئذ ، وله وجه ویحتمل وجوبه وهو الأقرب ؛ لما یترتب علی ذلك من المفاسد ـ والله اعلم ـ انتهی) .

بینا لـە سـەر ئەم فەتوای ئبنو حەجەرە لەم ڕۆژەدا کـــە علم

کەم بووە واجبە لەسەر ئەو کەسە دەستی ئەڕوا مەنعی نوێژی جەماعەت بکا لە هەر نوێژێکدا کە بە جەماعەت مەشرووع نەکرابێ، وەکو نوێژە ڕاتبەکانو نوێژی (صلاة التسبیح)و غەیری ئەمەیش - والله اعلم - ٠

وە پێویستە بزانن کە مەکرووهە لەسەر فەرش یا بەڕەو ڕووی شتی یا لە ناو بەرگێکی وادا کە صوورەتێکی وای تێدابێ نوێژکەرەکە غافڵ بکا ٠ وە لە جێگەی مۆڵی حەیوانێکدا کە ئازار بگەیێنێ ، وەکو وشترو گای تۆچوەشێن ٠ وە لە ناو حەمامداو لە شوێن جل داکەندنەکەیدا ، وە لەسەر جێگەی زبڵ وەکو سەلوێنك ئەگەر فەرشێ پاك لەوێدا رابخا ، ئەگەرنا هەر نوێژەکەی بەتاڵە ، وە لەسەر ڕێگەی ناو خانوداو لە قەصابخانەدا ، وە لە ناو شیودا لە کاتی لافاودا ، وە لە ناو کەنیسەدا کە جێگەی عیادەتی جوولەکەیەو لە کلیسای گاورەکاندا ، وە لە هەر شوێنی جێگەی عیصیانو تاوانباریو لەهوو لەعب بێ وەکو سینەماو جێگەی شەرابخواردنەوەو هاو وێنەی ئەوان ٠

هەروا مەکرووهە نوێژکردن لە قەبرستانێکدا هەڵنەوەشابێتەوە ، بەڵام ئەگەر هەڵوەشابێتەوەو فەرش لە ژێر ئینساندا نەبێ ئەوە نوێژەکە بەتاڵە ، لاکین کە بەرماڵ لە ژێر پێدا بوو مەکرووهە٠

وە بۆ حاڵیبوونی موسوڵمانان لەم مەوزووعە ئەڵێم : مەزهەبی ئیمامی حەنەفی ئەمەیە کە مەکرووهە نوێژ لە قەبرستاندا کاتێ کە قەبرەکە لە پێش نوێژکەرەکەوە بێ بە جۆرێ کە چاوی بەرەو سوجدەگاکەی بڕوانێ قەبرەکە ببینێ ، بەڵام ئەگەر ئەو قەبرە لە پشتێوە یا لە تەنیشتێوە بێ وەها کە چاوی پێ نەکەوێ ئەوە زیانی نیەو نە حەرامەو نە مەکرووهە ٠

وە مەزهەبی ئیمامی مالیك ئەمـەیە كە نوێژ لە قەبرستاندا دروستە بە بێ كەراهەت ئەگەر نوێژكەر ئەمین بێ لە پیسی جێگەی نوێژەكەی ، بەڵام ئەگـەر پیس بوو ئەوە ئەگەر فەرشی لە ژێردا بوو مەكرووهـەو ئەگەر هەر لەسەر عەرزە پیسەكە بوو ئەوە نوێژەكە بەتاڵە •

وە مەزهەبی حەنبەلی‌یەكان ئەوەیە كە نوێژ لە شوێنێـكی وادا سێ قەبر یا زیاتری تێـــدا بوو حەرامە ، بەڵام ئەگەر دوو قەبر یا قـەبرێ بوو ئەوە نوێژەكە دروستە بە بێ كەراهەت ، ئەگەر وەزعەكـەی وابێ ڕوو نە كاتە قەبرەكان ئەگەرنا مەكرووهە •

وە مەزهەبی شافیعی ئەوەیە نوێژ لە قەبرستاندا مەكرووهـــە (مطلقا) خواە قەبرەكان لـە پشتەوە بن یا لە پێشەوە لە راستەوە بن یا چەپەوە ئیللا قەبری پێغەمبەرانو شەهیدان ئەوە نوێژ لەوێدا دروستە بێ كەراهەت ئەگەر قەصدی (تعظیم)ی خاوەن قەبرەكە نەبێ وە ئیللا حەرامـــــە •

وە تەحقیقی مەوزووعەكە ئەمەیە كە نوێژكردن بەرەو ڕووی قەبری پێغەمبەرانو شەهیدانو ئەولیاو صالحان ئەگەر مەبەس (تعظیم)ی ئەوان بێ حەرامە ، وە ئیللا مەكرووهە • وە فەرموودەی (لا تتخـــذوا قبري مسجداً) لەسەر مەبەستی ئەو (تعظیم) كردنەیە ، وە ئەممـا نوێژ كردن لە مزگەوتێكدا نزیكی حوجرەی قەبرستان بێ ئەوە دروستە •

هەروا پێویستە بزانن چـەن كات هەیە كە حەرامە نوێژكردن لەو كاتانەدا ئیللا نوێژێ كە سەبەبێكی بێ وەكو سوننەتی دەسنوێژ یـــا (تحية المسجد) یا قـەزای نوێژی فەوتاوی سابیق • ئەو كاتانە : پاش كردنی نوێژی صوبح تا ڕۆژ دەرئەچێو بە قەدەر ڕمێ بەرز ئەبێتـەوە•

وە لـە کـاتی زەوالو لادانی ڕۆژ لە ناوەڕاستی ئاسمان هەتا لەو خـەتە لائەدا ، بەڵام لە غەیری ڕۆژی جومعەدا ؛ چونکی لە جومعەدا دروستە لەو کاتەدا نوێژ بـکەی • وە لە پاش نوێژی عەصر هەتا ڕۆژ ئاوا ئەبێو لە چاو ون ئەبێ • وە ئەم حەرامی نوێژە بۆ غەیری حەرەمی کەعبەیە ، لەوێ لە هەر کاتێکدا نوێژ بـکەی شەوو ڕۆژ ڕەوایەو مانیع نیـــە • ئەمانە ئەحکامێکن واجـــە بیزانن •

نووري ئیمان بە ڕۆژوو

ئیمـان بە ڕۆژوو ئەمەیە کە باوەڕت بێ هەموو ساڵێ مانـــگی ڕەمـەزان بە ڕۆژوو بی • وە شەرتی واجببوونی ڕۆژووی ڕەمـەزان ئیسلامیەتەو بلووغەو عەقڵو تەوانایی‌یە لەسەر ئەو ڕۆژووە •

وە فەرزی ڕۆژوو چوار شتە : یەکەم نیەتو قەصدی ئەوە کـە سبەینێ بە ڕۆژوو بێ ڕۆژووی ڕەمەزان ، وە ئەم نیەتە لە کاتی شـەودا بێ • وە خۆگرتن بە دوور لە خواردنو خواردنەوەو جیماع‌کردنو لە خۆڕشاندنەوە بە عەمدی • وە ئەوەی کە ڕۆژووی پێ ئەشکێ دە شـتە هەر شتێ کە بە عەمدی بـکاتە ناو سکەوە یا ناو سەرو بـکاتە مەثانە ، یا لـە دواوە وەکو شاف جێگە بـگرێ • وە ڕشانەوەی عـەمدی • وە وەطئی عەمدی لە فەرجی گیان‌لەبەردا • وە هێنانەخوارەوەی ئاوی مەنیو واریـد بوونی عوزری شەرعیو خوێنی زەیستانی بەسەر ژندا • وە شێتیو ڕیدده ، واتە گەڕانەوە لە ئیسلامەوە بۆ کوفر ــ والعیاذ بالله ــ •

وە سونتەتە بۆ ڕۆژووگر زوو ئیفطار بـکاتەوەو درەنگ پارشـێو بـکاو تـەرکی وتاری پووچـــی بێ‌سـوود نارەوا بـکا • وە حەرامە

ڕۆژووی (یوم الشك) کە ڕۆژووی ئەووەڵ ڕۆژە بۆ کاتێ یەکێ بڵێ : ڕەمەزانەوە یەکی بڵێ : ڕەمەزان نیە •

وە هەر کەسێ لـە ڕۆژووی ڕەمەزاندا لە کاتێکدا بە ڕۆژوو بێ بە عەمدی وەطئی ژن یا غەیری ژن بـکا ئەوە واجبە قەزای ئـەو ڕۆژە بـکاتەوەو دوو مانگ لەســەر یەك بە ڕۆژوو بێ یا نانی شەست مسکین بدا ، وە تەوبەیش لەو گوناهە بـکا • هەر مسکینێ چواریەکی صـاعێ لە دانەوێڵەی قووتی ئیختیاری •

وە ئینسانێ لەبەر پیری نەتوانێ بە ڕۆژوو بێ دروستە کەفارەت بدا لە باتی ڕۆژووەکەی کە ئەوەیش موددێکە کە عیبارەتە لـــە نیو کیلۆ لـــە قووت •

وە ژنێ منداڵوەبەر بێ یا حاملە بێو ترسی زیانی هـــەبێ لـــە ڕۆژووگرتندا دروستە بە ڕۆژوو نەبێ تا هەلی بۆ هەڵئەکەوێو قەزای ڕۆژووەکەی ئەکاتەوە ، جا ئەگەر ترسی لە منداڵەکەی بوو کەفارەتیشی لەسەر واجبە کە موددێ طەعامە •

بزانن ثابیتبوونی ڕەمەزانو واجبوونی ڕۆژووەکەی یا بـــەوە ئەبێ کـە مانـگی شەعبان بە سی ڕۆژە تەواو ببێ ، وە یاخود ئینسانێکی پیاوی عادڵ شەهادەت بدا لەسەر چاوپێکەوتنی مانگ •

وە هـەر کاتێ لە وڵاتێکدا چاوپێکەوتنی مانـگی یەك شـــــەوەی ڕەمـــەزان ثابیت بوو ئەوە ڕۆژوو واجب ئەبێ لەسەر ئەهلی ئەو وڵاتەو هـەر وڵاتێـکی وا کە لە ڕۆژئاوای ئەو شوێنەوە بێ ، بەڵام واجب نابێ لەسەر ئەهلی وڵاتێ کە لە خۆرهەڵاتیەوە بێو بە ئەندازەی گۆڕانی (مطلع) دوور بێ ؟ چونـکی ئێمـە کـە مەزهەبمان مەزهەبی ئیمـــامی

شافیعی‌یە ئیعتیبار ئەکەین بە ئیختیلافی (مطالع)و قابیلە لە ولاتی ئێمەدا مانگ ببینرێ‌و لە شوێنێکی تردا نەبینرێ کە وابوو حوکمی ئێمە ناڕوا بۆ ئەوان •

بەلام مەزهەبی ئیمامی حەنەفی‌و ئیمامی مالیك‌و ئیمام ئەحمەدی کوڕی حەنبەل لەو ڕەئیەیە کە ئیعتیبار بە ئیختیلافی (مطالع) ناکرێ‌و مادام لە ولاتێکدا مانگ بە شەهادەتی شەرعی ثابیت بوو ئەوە لەسەر هەموو موسولمانان دوورو نزیك ڕۆژووگرتن واجب ئەبێ • هەروا بۆ (ثبوت)ی جەژنی ڕەمەزانیش مادام لە ولاتێکدا ثابیت بوو حوکمەکەی ئەگات بە هەموو ولاتێك •

جا لەم زەمانەدا کە ئیختیلاف لە ناو موسولمانان‌دا زۆرەو ئیختیلافیش گەلێ زیان ئەدا بە موسولمانان بە یەکی‌یەکەو بە کۆمەلی زۆر موناسبە موسولمان بۆ ئەووەلی مانگی ڕەمەزان‌و بۆ ئەووەلی مانگی شەوالیش کە جەژن دایێ تەقلیدی فەرموودەی ئەو سێ ئیمامە بکەن لەگەل هەموو ولاتی ئیسلامدا نیەتی ڕۆژووی ڕەمەزان بهێنین ، وە یا جەژن بکەین •

هەر وەها تەقلیدی ئەو ئیمامانە بۆ بەجێهێنانی ئادابی حەج واسیطەی خێرو ئاسایشی دلی ئینسانە ؟ چونکی ڕاوەستانی موسولمانان لە عەرەفاتدا وا ئەبێ لەسەر حسێبی ئەو ئیمامانە ئەبێ کە ئەلێن سبەینی نۆیەمی مانگی قوربانەو پێویستە حاجیان لە عەرەفاتدا ڕاوەستن • زۆر بە سوودە موسولمانان ئاگایان بێ لەم مەوزووعانە هەتا هەموو دلیان ئاسایش بگرێ •

نووري ئیمان بە زەکات

زەکات لـە دینی ئیسلامدا بریتی‌یە لە صەرف کردنی ئەندازەیەکی دیاری لە دارایی خاوەن ماڵ بۆ ئەو جۆرە ئادەمی‌زادانە کـــە خودا باسی کردوون ٠

ئەم زەکاتە ڕوکنێکی بە ڕێزە لە ئیسلامدا ، وە لە ئەندازەی چل و سێ ئایەتدا لە قورئانی پیرۆزدا باسی کراوە ، وە جێگەیەکی گەورە ئەگری لە ژیواری موسوڵمانان ٠ زەکات لە پێنج جۆر ماڵدا هەیە ٠ لـە ماڵیاتدا وەکو وشترو گاو مەڕو بزن ، وە لە نەختینەدا وەکو زێڕو زیو ، وە لە بەهرەی کشتو کاڵداو لە بەری درەختی خـــاوەن بەردا وەکو مێوو دارخورما ، وە لە پارچەی بازرگانی یا ماڵی تیجارەتدا هەر شتێ بێ ٠

جا شـەرتی زەکات لە حەیواناتدا ئیسلامیەتو موڵـکی تـەواوو تەواوبوونی حەددی نیصاب ، واتە ئەو ئەندازە کە زەکاتەکەی تێـــدا واجبە ، وە تەواوبوونی ماوەی دوازدە مانگە بە سەریاندا ، ئەوســـا زەکاتەکەیان واجب ئەبێ ٠ وە لـە وڵاتی ئێمـەدا وردە حەیوان زۆرن ، وە زەکاتیان وایە کـە لە چل سـەردا یەك سەر واجبە تا صەدو بیستو یەك سـەر ، جـا دوو سەر واجبـە هەتا ئەبێ بە دووصەدو یەك سەر ، جا سێ سـەر هەتا ئەگاتە چوارصەد سەر جا چوار سەر واجب ئەبێ ٠ پاش ئەوە لە هـەموو صەد سەردا سەرێ واجبە ٠ وە بەچکەی ژمـارەی نیصاب لە جێگەی دایکیاندا دائەنیشن ، وە ئەگـــەر ئەوەندە زۆر بوون ژمارەیان گەیشت بە نیصابی دووەم ئەبن بە هۆی واجب بوونی زەکـاتی ئەو نیصابە ٠ مەسەلا : چل سەر یا پەنجا سەر مـــەڕت بوو زایینو بەچکەکان زۆر بوون گەیشتن بە صەدو بیستو یەك دوو سـەر واجبـە

سەرێ لە گەورەکانو سەرێ لە بچووکەکان ، هەروا تەماشای ژمـارە بـکەن •

وە نیصابی زەکاتی کشتوکاڵ پێنج ویسقە کە بە تەنەکەی نەوتی عادەتی ئەکاتە چلو پێنج تەنەکە ، وە بە کێشانە ئەکاتە حەوصەدو بیست کیلۆ ، وە کاتێ بارەچەی ئەو کشتوکاڵە قووت بوو وەکو گەنمو جۆو برنجو زووڕاتو نیسكو ماشو نۆك ئەوە مـادام لـە ئاوی باران یا جۆبار پێ بـکەن دەیەك واجبـە لەوانە • وە ئەبێ بزانن هەرچی لـە توێکڵدا بێ ئەگا وەکو چەڵتوكو پەرشە ئەوە نیصابەکەی دە ویسقە ، وە کاتێ گەیشتە ئەو حـەدە ئەویش دەیەکی تێدا واجبە • وە ئەگـەر بە دۆڵچە ئاو درا بیستیەك واجبـە •

وە نیصابی ئاڵتون بیست مسقاڵە ، وە شەرتی زەکـاتی ڕابوردنی ساڵە بە سەریدا • وە نیصابی زیو دوو صەد درەم زیوە کە ئەکاتە صەدو چل مسقاڵ زیو ، وە هەر مسقاڵێ پێنج غەرامە (تقریبا) وە واجبی ئەمانە چلیەکە واتە لە بیست مسقاڵ ئاڵتون نیو مسقاڵو لە چـل مسقاڵدا مسقاڵێو لە دووصەد درەمدا پێنج درەم واجبە ، وە کاتێ زیادیان کرد لە نیصاب بە حسێبی چلیەك زەکاتی ئەدرێ • وە کاتێ بە ئیعتیـاری مانـگی موحەڕەم ـ مەسەلا ـ نیصابێکت بوو و لە مانـگی صـەفەردا نیصابێکی ترت دەس کەوت ئەوە بۆ ئەم وەجبـەی دووەمە لـە مانـگی صەفەرەوە ساڵ حسێب ئەکرێ ، وە ئەگەر خاوەن ماڵەکە بە هـەمووی لەسەر ئیعتیاری موحەڕەم لە موحەڕەمی دووەمدا زەکاتیان بدا ئەوە ئەبێ بە زیادە ئیحسان بۆ ئەو کەسە •

بزانن لەم چەرخـەدا دەوڵەتەکان پارەی نەختیـان لابردووەو کاغەزیان داناوە لە جێگەیان • لەم صووورەتەدا تەماشا بکەن کاتێ کـە

کاغەزەکە لەباتی پارە دانراوە هەرچۆن قیمەتیان بۆ داناوە ئەو قیمـــەتە تەماشا ئەکرێ ـ مەسەلا ـ لە عیراقدا وەختی خۆی هەر مسقاڵێ لـــە ئاڵتون بە دوو دینـــار دانراوە ، ئەوکاتە هــەر کەسێ چل دینار کاغەزی لابێ‌و ساڵی بە سەراها تێپەوە ئەوە ئەو کاتە نرخی بیست مسقاڵ ئاڵتون بوەو زەکاتە کەی دیناری‌بوە لەسەر چل‌یەك ئیتر لەم ئەوراقی نەقدی‌یەدا تەماشای نرخی بازاڕ ئەکرێ بۆ ئاڵتون ئیستە مسقاڵی شەست دینـــارەو نیصاب ئەکاتە هەزارو دووصەد دینار ؟ چونکی ئیمە بەسراوین بە نرخی حکوومەتەوە ، وە حکوومەت وەختی خۆی مسقاڵی بە دوو داناوە ، وە ئەگـــەر حکوومەت ئەو ئەوراقە بەتاڵ بکاتەوە نە کەم‌و نە زۆر قیمـــەتی نامێنـــێ •

وە لەســـەر تاقیق نرخی دووصـــەد درەم عیبارەتە لـــە صەدو چل مسقاڵ زیو ئەکاتە صەدو چل دینار ، وە لە صەدو چل مسقاڵەکە ئەکاتە صەدو چل دینار زەکاتەکەی سێ دینارو نیوە •

وە نیصابی ماڵی بازرگانی وەکو ئاڵتون‌و زیوە ئەگەر بە ئاڵتون ئەو ماڵەت پەیداکردبێ ئەبێ لـــە ئاخری ساڵدا هـــەر بە ئاڵتون قیمـــەتی دابنرێ ، وە ئەگـــەر بە زیو بێ ئـــەبێ بە زیو قیمـــەت بـــکرێ‌و زەکاتەکـــەی بدرێ •

وە زەکاتی ســـەری ئینسانیش واجبە کە پێی ئەڵێن : زەکـــاتی (فطر) واتە زەکاتی ئینسانی مەخلووق ، وە شەرتەکانی سێ شـــتە : ئیسلامیەتەو بوونە پێش غرووبی ڕۆژ لە ئاخر ڕۆژی ڕەمەزاندا ، واتـــە یارۆ پێویستە پێش غرووبی ڕۆژی پێش جـــەژن مەوجـــود بێ ، وە میقداریکیش لـــە شـــەو پاش مەغریب هەر مەوجوود بێ • کـــە وابێ یەکێ پێش مەغریب ئاخر ڕۆژی ڕەمەزان بمرێ فیطرەی لەسەر واجب

نابێ هەروا ئەگەر لە پاش غرووبی شەوی جەژن لە دایك ببێ فیطرەی واجب نیە ، وە ئەم فیطرە واجبە لەسەر ئینسانێ کە قووتی شەوو ڕۆژی جەژنی ببێو زیاد لەوەیش دارایی ببێ ئەوسا واجبە کە فیطرەی خۆیو هەر کەسێ کە والە ئیدارەیداو نەفەقەی واجبە لەسەری ، وەکو ژنو منداڵی ناباڵغو منداڵی باڵغی کە فەقیر بن یدا بە موستەحەق .

وە میقداری فیطرە یەك صاعە لە غالبی قووتی ئەو شوێنە تیـــدا ئەژی ، وەکو : گەنم یا جۆ یا غەیری ئەوانە . وە صاع دوو کیلۆو نیـــوە تەقریبـەن .

وە زەکاتی فیطرە یا زەکاتی ماڵ ئەدرێ بەو هەشت صینفە کـــە خودای تەعالا لە قورئانی پیرۆزدا ناوی بردوون بە فەرموودەی خـۆی (انّما الصدقات للفقراء والمساكين والعاملين عليها والمؤلفة قلوبهم وفـي الرقاب والغارمين وفي سبيل الله وابن السبيل) وە لەم چەرخی ئێمـەدا چوار صینفیان ماون کـە بریتین لە : فوقەراو مەساکینو غـاریمینو ئیبنوسەبیل . جا فەقیر ئەوەیە کە ماڵێ یا کەسبێ وای نەبێ کە جێگەیێ بگرێ لە ئیحتیاجییەکەی . وە میسکین ئەوەیە ماڵی ببێ یا کەسبی ببێ بەڵام کیفایەتی نەکا ، وەکو ئینسانێ حەوت درەم پەیدا ئەکاو موحتاجـە بە دە درەم ـ مەسەلا ـ وە غاریم : قەرزارە ، وە مەبەس لە قەرزار لە زەکاتدا ئەوەیە کـــە قەرزار بووبێ بۆ کوژاندنەوەی فیتـــەیێ لـەناو موسوڵماناندا ، ئەمە با خۆیشی دارا بێ لە ماڵی زەکات قـەرزەکەی بۆ ئەدرێتەوە ، هەروا کەسێ کە قەرزی کردبێ بۆ میوانداری یا کردنەوەی مزگەوت یا مەدرەسە یا تازەکردنەوەیان یا بۆ دروست کردنی پرد یاخود ڕاگرتنی طەلەبەی علوومی دینییەو وێنـەی ئەمانە ، هـەروا کەسێ قەرزی کردبێ بۆ نەفسی خۆیو ماڵو منداڵی لە مەصرەفی واجبـاتدا یا

مەباحدا ، یا صەرفی کردبێ لە حەرامدا بەڵام ئیستە تەوبەی کردبێ‌و باوەڕمان وابێ تەوبەکەی ڕاستە ، ئەوە بە ئەندازەی ئەو قـەرزەی پێ ئەدرێ بە مـەرجێ خـۆی عاجیز بێ لە تەسلیمی ئـەو قەرزە بـە خاوەنەکەی ، هەروا کەسێ بووبێ بە ضامن بۆ کەسێ کە نەتوانێ لـە کاتی دانەوەی حەقەکەدا بیداتەوە ، وە ئەو ضامنە حەقەکە تەسلیم بـکا بە خـاوەنی •

وە صینفی موسافیر = ابن السبیل = کەسانێکن لە سـەفەردا بێ خـەرجی مابنەوەو ماڵیان نەبێ ، یاخود دەستیان نەگا بە ماڵەکەیان • هەروا کەسانێ کە بیانەوێ سەفەرێکی واجب یا سوننەت یا مەباح بکەن‌و خەرجیان بە دەستەوە نەبێ ئەمانە دروستە زەکاتیان پێ بدرێ •

وە ئەوانە کـە زەکاتیان پێ‌ئەدرێ ئەبێ موسوڵمان بن‌و لـە بەنی هاشم‌و بەنی موطەلیب نەبن ئەگەر لە خومسی (بیت المال) مەصرەفیان پێ بدرێ ، بەڵام ئەگەر خومسیان پێ‌نەئەدراو بەر صینفێ لەو صینفانە نەکەوتن ئەوە زەکاتیان پێ ئەدرێ •

هـەروا دروست نیە ئینسان زەکـات بدا بە کوڕو کچی باڵغی موحتاجی ؛ چونـکی نەفەقەیان واجبە لە سەری ، بەڵام ئەگـەر ئەوانە قەرزار بوون دروستە باوکەکەیان لە ماڵی زەکات بە قەدەر قەرزەکەیان پێ بدا ، هـەروا کوڕی ئینسان کـ (طالب العلم) بێ‌و محتاج بە کتێبی عیلم بێ دروستە باوکەکەی لە ماڵی زەکـات میقداری قیمەتی ئـەو کتێبانەی پێ بـدا •

هـەروا یەکێ بتوانێ بە کاسبی خـۆی ژیوار پەیدا بـکا بەڵام موحتاج بێ بە ژن‌هێنان‌و پارەی نەبێ دروستە لە ماڵی زەکات ئەوەندە

پارەی پێ بدرێ ژن بێنێ ، هــەروا ئەگەر موحتاجی خانوو بێ دروستە مقداری کیفایەتی خانووەکەی پێ بدرێ ؛ چونــکە ئەم جۆرە شتانە لــە جوملەی ئیحتیاجیانی ئینسانن •

وە ئەگەر کەسێ کوڕی خاوەن ژنی بوو کە میسکین بوو یا کچی خاوەن مێردی بوو کە موحتاج بوو دروستە لە صوورەتی یەکەمدا زەکات بدا بە ژنی کوڕەکەی‌و لە دووەمدا بیدا بە مێردی کچەکەی تا صــەرفی بــکەن لە ئیحتیاجی ماڵەکەیان •

وە دروستە صەرفی زەکات بۆ فاسق مەگەر کابرا بزانێ صەرفی ئەکا لە تاوانبـــاریدا •

وە واجباتی ذیممەی موسوڵمان وەکو : مەنذورات‌و کــەفارات‌و حەیوانی ئادابی حەج وەکو ذەبیحەی (تمتع وقران) یا قوربانی واجب بە نەذر ـ مەسەلا ـ وەکو زەکاتن لە صەرف‌کردنیاندا بۆ ئەو صینفانــە کــە خودای تەعالا ناوی بردوون لە قورئاندا •

وە بزانن کــە دروستە فەقیرو میسکین کیفایەتی عومری غــاڵب وەربگرن ـ کە عیبارەتە لە مابەینی شەست‌و حەفتا ساڵ ـ واتە کــەسێ کاسبی پێ نەکرێ دروستە ئەوەندە زەکات وەربگرێ کـــە کیفایەتی عومری غاڵبی بــکا • وە تەکلیفی کەسب ناکرێ لە ئینسانێکی عــالم‌و زانا کە تەدریسی علوومی دینیە بــکا یا مەشغووڵی تەحصیلی علووم بێ ، بەڵێ ئەگــەر یەکێ تەواناى کەسبی بوو بەڵام حەزی لەوە ئەکرد کــە مەشغووڵی (نوافل) بێ وەکو نوێژی سوننەت‌و خەڵوەت‌و ئــەم جــۆرە شتانە ئەوە دروست نیە زەکاتی پێ بدرێ‌و پێویستە کاسبی‌بکا •

وە لەسەر مەزهەبی ئیمامی شافیعی ـ خودای لێ ڕازی بێ ـ واجبە

ئەم زەکاتە بدرێ بە سێ کەس لە هەر صینفێ لەو صینفانە کە هەن لە زەمانی زەکاتدەرەکەدا • وە هەروەها واجبە بە موستەحەقی ولاتی ئەو ماڵی زەکاتە بدرێو نە گوێزرێتەوە بۆ شوێنی تر ، بەڵام گەلێ لە پێشەوایانی مەزهەبی شافیعی فەرموویانە : دروستە زەکات بدرێ بە یەك کەس لە یەك صینف لەو هەشت صینفانە کە قورئان ناوی بردوون ، هەروا دروستە نەقل بکرێ بۆ ولاتی دووریش بەتایبەتی ئەگەر ئەو کابرای موحتاجە لە خزمو خوێشی کابرا بێ ، وە یا کەسێ بێ کە قازانجی بۆ دینی ئیسلام زۆر بێ •

هەروا دروستە خاوەن ماڵ وەکیل بگرێ بۆ تەسلیمی زەکات بە موحتاجان وەکو دروستە کە موحتاجەکان یەکێ بکەن بە وەکیلی خۆیان کە زەکاتیان بۆ وەربگرێ •

وە واجبە خاوەن ماڵ نیەتی زەکاتدانی بێ لەو کاتەدا کە ماڵی زەکات جیا ئەکاتەوە یا لەو کاتەدا کە تەسلیمی وەکیلی ئەکا بیدا بە داماوان • وە بە قەطعی پێویست نیە کابرای خاوەن ماڵ بە زمان بڵێ بە داماوەکە : ئەم ماڵە زەکاتە ، حەتتا بە ناوی دیاری‌یەوە پێیبدا دروستە • هەروا لە بازێ مەزهەبدا دروستە کابرا لە باتی دەرکردنی زەکات لە عەینی ماڵەکەیدا قیمەتەکەی بداو ئەو قیمەتەیش پارەی نەخت بێ یا مادەی پێویست وەکو بەرگو پۆشاك دروستەو تەقلیدی ئەوانە کافی‌یە بۆ هەموو عومری ئینسان •

نووری (اعتکاف) واتە مانەوە لە مزگەوتدا

مانەوە لە مزگەوتدا سوننەتێکی گەورەیە کە بە نیەتی عیبادەتو ئیطاعەی خودا بێ • لە واقیعدا ئینسان کاتێ کەناری گرت لە دەنگو

باسی دونیــاو دڵی ڕووی کرده خوداو بیرکردنەوە لە تەنهایی قـــەبرو مانەوەی ماوەی بەرزەخ دڵی نوورانی ئەبێو ڕوو ئەکـاتە بیرو بلوەڕو کردەوەی باش •

ئیعتیکاف دوو شــەرتی هــەیە : یەکەم قەصدی مانەوە لە مزگەوتدا لەبەر ڕەزای خودا • وە دووەم مانەوە لە مزگەوتەکەدا ئەوەندە کە لــە عورفدا پێی بڵێن : مانەوە • وە شەرتی دروستی ئەم ئیعتیکافە ئیسلامیەتو عەقڵو پاکی لە جەنابەت = لەش‌پیسی = و خوێنی حەیزو زەیستانی • وە ئەگەر ئیعتیکافەکەی مەندوور بوو واتە نەزری کردبوو لەسەر خۆی بمێنێتەوە لە مزگەوتدا پێویستە لە ئەووەڵی مانەوەکەدا نیەتی ئەوەی بێ کە فەرزە لەسەریو جێبەجێی ئەکا • وە کاتێ ئیعتیکافەکەی مەندوور بوو نابێ لە مزگەوت دەرچێ لە ماوەی ئیعتیکافەکەیدا مەگەر بۆ قەزای حاجــەت یا خۆشۆرینی لــەش‌پیسی یا دەستنوێژگرتن یا لەبەر نەخۆشینێ کە لەگەڵ ئەو نەخۆشی‌یەدا نەتوانێ لە مزگەوتدا بمێنێتەوە • و ئیعتیکاف بەتاڵ ئەبێتەوە بە وەطئیو بــە موباشەرە بــە ئارەزوو ئەگــەر ئینزالی = ئـاوی = لەگەڵدا بــێ •

نووري حەج واتە زیارەتی کەعبەی موبارەك

خودای تەعالا حەججی کردووە بە ڕوکنێ لە ئەرکانی ئیســلام لەســەر کەسێ تەوانایی بێ لە گــەڵ باقی مەرجەکاندا خــودای تەعالا فەرموویەتی (ولله علی الناس حجّ البیت من استطاع الیه سبیلا) واتە : بۆ خودا هەیە لەسەر موکەللەفان حەججی کابە بۆ هەر کەسێ توانا بێ •

شەرتی واجب بوونی حەج ئیسلامو بلووغو عەقڵو تۆشەو بوونی

شتێ سواری بێ وەکو سەیارە لەم چەرخەدا ، وە ڕێگەیش خاڵی بێ لە مانیع ، وە چلۆن حەج واجبە لە مەزهەبی ئیمامی شافیعیدا ـ رضی الله عنه ـ عومرەیش واجبە ، بەڵام عومرە لە هەمو ڕۆژانیساڵدا جێبەجێ ئەبێ ئیللا لە کاتی بەجێهێنانی ئادابی حەجدا ، لاکین حەج هەر لە مەوسیمێکی تایبەتیدا ئەکرێ لە ساڵدا ، وە هەموو وەختەکەی لە مانگی شەوالەوەیە هەتا چواردەیەمی مانگی قوربان (ذي الحجة) • وە لە ئادابیشدا فەرقیان هەیە ؛ چونکی ڕاوەستان لە عەرزی عەرەفاتداو شەو مانەوە لە میناو موزدەلیفەداو ڕەجمی شەیتان لە سێ ڕۆژی پاش ڕۆژی جەژن،هەر ڕۆژێ بۆ سێ کۆگا بەردەکان،وە لە ڕۆژی جەژندا بۆ کۆگای گەورە ، ئەمانە لە عومرەدا ناکرێن •

دەلیل لەسەر وجووبی هەردوویان ئەم ئایەتەیە کە خودا فەرموویەتی : (وأتموا الحج والعمرة لله) واتە حەج‌و عومرە تەواو بکەن بۆ خودا •

ئادابەکانیان

حەج‌و عومرە بە سێ یاسا بەجێ دێن لە مەزهەبی ئێمەدا بە یاسای (افراد) گەورەترە کە ئەمەیە : لە ئەووەڵەوە حاجی ئیحرام ببەستێ بە حەج‌و پاش تەواوکردنی ئادابی حەج بڕوا ئیحرام ببەستێ بە عومرەو ئادابەکەی بەجێ بێنێ •

ئەرکانی حەج پێنجە ئیحرام لەگەڵ نیەتی داخڵ بوون لە حەجداو مانەوە لە خاکی عەرەفە لەڕۆژی نۆیەمی (ذي الحجة)دا هەتا ڕۆژ ئاوا ئەبێ یا لە شەوی دەی (ذي الحجة)دا ، وە حەوت جار هەڵسووڕان بە دەوری خانووی کەعبەی موبارەکدا بە یاسای شەرعی‌و حەوت جار

هاتوچۆ بە مابەینی صەفاو مەروەدا بە یاسای شەرعي ، وە سەرتاشین یا کورتەوەکردنی مووی سەر هەمووی یا بازێکی ، وە ڕیزراگرتن لە بەینی زۆربەی ئەو ئادابانەدا •

وە ئەرکانی عومرە ئیحرامو طەوافە بە دەوری کەعبەداو سەعیی لە بەینی صەفاو مەروەدا ، وە سەرتاشین یا کورتەوەکردنی مووەکانی •

وە واجباتی حەج غەیری ئەو ئەرکانانەی وتمان ئەمەیە کە ئیحرام لە میقاتی شەرعی‌یەوە بێ بە کاتو شوێن •

جا میقاتی کاتی بۆ حەج مانگی : شەوال ، (ذي العقدة)و دە ڕۆژ لە ئەووەڵی (ذي الحجة)وە •

وە میقاتی مەکانی بۆ ئەهلی حەرەمی مەککە شوێنی خۆیانە لە هەر ئاوەدانی‌یەکدا بین ، وە هەروا بۆ غەیری ئەوان لەوانەی کە وان لە بەینی میقاتو حەرەمدا هەم شوێنی خۆیانە • وە بۆ غەیری ئەوان بۆ یەکێ لە خەتی مەدینەی مەنووەرەوە بڕوا (ذو الحليفة) یە کە ئیستە مەشهوورە بە (بیری عەلی) • وە بۆ ئەهلی شاماتو ئەوانە لە ساحیلی شیمالی‌یەوە یا لە میصرەوە بێنە بەری ئەم بەر (جحفة)یە کە لە نزیکی شاری (جده)دایە • وە بۆ ئەوانە لە جانبی عیراقەوە بڕۆن (ذات عرق)ە ئیستە لە (عقيق)دا ئیحرام ئەبەستن • وە بۆ ئەوانە کە لە جانبی نەجدی حیجازەوە یا نەجدی یەمەنەوە بڕۆن (قرن)ە • وە بۆ ئەوانە کە لە تیهامەی یەمەنەوە بڕۆن (يَلملم)ە ، وە کەسێ بەسەر ئەو شوێنانەدا نەڕوا لە حاستی ئەوانەوە ئیحرام بەستی ، هەروا بۆ کەسێ بڕوا بۆ عومرە حوکمی جێگەی ئیحرام بەستنی ئەوە بوو کە باسمان کرد • وە مادام تەجاوزی کرد لەوانە فیدیە واجب ئەبێ لەسەری •

بێـــداوبن :

ئەوانە کە لە فڕۆکە (طیارە)دا ئەڕۆن بۆ حەج یا عومرە ، یــا کاتێ سواری طەیارەبوون ئیحرام ببەستن ، یاخود بڵێن بە طەیارەچی لە پێش ئەوەدا بگەن بە موقابیلی شوێنی ئیحرامی خۆیان خەبەرداریان بکەن تا لە ناو طەیارەدا بەرگی خۆیان لابەنو ئیحرام ببەستن ، ئەگەر طەیارە تەجاوزی کرد لەو شوێنە فیدیەیان لەسەر واجب ئەبێ ٠

بەڵێ بۆ ئەوانە کە لەو بەری دەریای سوورەوە بەرانبەر بە شاری (جدّة) دێنە ئەم بەرەوە یا لــە یەمەنەوە لە قەراغی دەریاوە دێن دروستە لە شاری (جدّە) دا ئیحرام ببەستن ٠

وە واجبی دووەمی حــەج ڕەجمی شەیتانە لە هەرسێ کۆگاکان لە ماوەی سێ ڕۆژدا ، ڕۆژی یازدەو دوازدەو سیازدەی مانگی (ذی الحجة) بە عەلاوەی ڕۆژی جەژن کــە ڕەجمی شەیتان ئەکا لە کۆگای گەورەدا ، وە لەو سێ ڕۆژەدا هەرسێ کۆگاکان ڕەجم بـکا ٠

وە سوننەتەکانی حەج حەوتە : یەکەم (افراد) وەکو وتمان حەج بـکا لە پێش عومرەدا ٠ دووەم (لبّیك) کردنو لەفظەکەی : (لبّیك اللّهمّ لبّیك لا شریك لك لبّیك ان الحمد والنعمة لك والملك لا شریك لك) وە لە پاش ئەوە صەڵەوات بدا لە سەر حەزرەتی پێغەمبەر ــ صلی الله علیه وسلم ــ وە داوای بەهەشت بـکا لە خودا پەنای پێ بـگرێ لە ئاگری دۆزەخ (ربنا آتنا في الدنیا حسنة وفي الآخرة حسنة وقنا عـذاب النار) ٠ وە (طواف القدوم) کە گەیشتە مەککە حەو طــەواف ٠ وە شەو لە (منی)دا بمێنێتەوە کــە ڕۆیشت بۆ عەرەفەو کاتێ لــە عەرەفــە هاتە خوارەوە شــەو لە موزدەلیفەدا بمێنێتەوە ٠ وە لە پاش طــەوافی

کەعبەی موبارەك دوو ڕکات نوێژ بـکا لە مەقامی ئیبراهیمدا • وە کاتێ ڕۆیشتەوە بۆماڵی خۆی (طواف الوداع) حەوت جار •

وەلە کاتێکەوە ئیحرام ئەبەستێ واجبە لەسەر پیاو خۆی ڕووت بـکاتەوە لە بەرگی دووراوی عادەتیو دوو فۆتە لە خۆیەوە بپێچێ یەکێ بۆ ناوشانو پشتو سنگی تا ناوکیو یەکێ بۆ بەینی ناوكو ئـەژنۆی ، بەڵام ژن لـە بەرگی خۆیدا ئەمێنێتەوەو پێویستە ڕوخسارو هـەر دوو بەرو پشتی دەستەکانی بە دەرەوە بن تا مووچەکان •

ئەوەی حەرامە لەسەر ئەهلی ئیحرام

بە شێوەی گشتی حەرامە لەسەر خاوەن ئیحرام لەبەرکردنی بەرگی دووراوو داپۆشینی پیاوو ژن بۆ سەریان بەڵێ بۆ ژن بازێ لە ڕوخساری بە دەرەوە بێ ، وە حەرامـە مووی سـەری دابێنێ وەیا بتـاشێ ، وە حەرامـە لەسـەریان نینۆك کردنو خۆ بۆنخۆش کردنو ژن مارەکردنو ژن بەشوودان ، واتە عەقدی نیکاح بۆ خۆیو غەیری خۆی ، وە کوشتنی نەچیرو جیماع کردنو تێکەڵی ژن بە ڕووتی لەگەڵ ئارەزووی نەفسدا • وە بە هەموو ئەم شتانە کە کران واجبە فیدیەی بدا ئیللا عەقدی نیـکاح ئەوە هـەر دانامـەزرێ •

وە هیچ شتێ حـەج بەتاڵ ناکاتەوە ئیللا جیماع لـە فەرجدا • وە ئەگـەر بەتاڵەوە بوو حەجەکەی لەسـەر فەرز ئەبێ لە سـاڵی دوایـدا قـەزای بـکاتەوە ، وە پێویستە وشترێك سەربڕێ لە فیدیەی ئـەوەدا ، ئەگـەر وشتری دەس نەکەوت گـایێ سـەربڕێ ، ئەگەر بۆی نەکرا حـەوت مەڕ ، ئەگـەر بۆی نەکرا وشترەکە قیمەت بکا بە دانەوێڵە بیدا بە داماوانی حەرەم ، ئەگەر ئەوەی بۆ نەکرا لەباتی هەموو موددێ لـەو دانەوێڵە ڕۆژێ بە ڕۆژوو بێ •

تەرکی ئادابی حەج

هەر کەسێ ڕوکنێکی تەرك کرد لە ئەرکانی حەج ئەوە حەجەکەی بەتاڵەو واجبە قەزای بکاتەوە ، وە ئەگەر واجبێ لە واجباتی تەرك کرد یا کارێ لە حەرامەکانی کرد فیدیەی لەسەر واجب ئەبێ • وە ئەگـەر سوننەتی تەرك کرد ئەوە قەید ناکا •

بەیانی فیدیە لە حەجدا

ئەو فیدیانەی کە پێویستن لە حەجدا پێنج قیسمن :

یەکـەم فیـدیەی تەرکی واجبێکە لە واجبات ، وەکو : تەرکی ڕیعایەتی میقات لە ئیحرامبەستندا ، یا تەرکی ڕەجمی شەیتان لە یەکێ لە کۆگاکانا ، یا لە هەموویاندا • ئەمە لەسەر تەرتیبو ڕیزە : واجبە لەسەری حەیوانێ سەربڕێ کـە بۆ قوربانی بشێ ، جا ئەگەر ئەمەی بۆ نەکرا دە ڕۆژ بە ڕۆژوو بێ ، حەوت ڕۆژ لە ماوەی حەجدا بەڵام لـە غـەیری ڕۆژی جەژنو (ایام التشریق)دا ، وە سێ ڕۆژ لەماڵی خۆیدا کـە گەڕایەوە بۆ وڵاتەکەی ، ئەگـەر لە حەجدا ڕۆژووی بۆ نەگیرا هەمووی بیاتەوە بۆ وڵاتی خۆی بەڵام بەینی حەوت ڕۆژو سێ ڕۆژەکە بخا با بە یەکـەوە نـەبن •

دووەم فیدیەیێ کـە واجب ئەبێ بە سەرتاشینو غەیری سەرتاشین لـە ئەسبابی ڕوفاهو ڕابواردن ، وەکو : خـۆ بۆنخوش کردنو ژن ماچ کردن ، ئەمە لەسـەر تەخییرو خاتر خواهی‌یە ، یا حەیوانێ سەربڕێ وەکو وتمان ، یا سێ ڕۆژ بە ڕۆژوو بێ ، یاخود سێ صاع دانەوێڵە بـدا بە شەش مسکین یەکی نیو صاع ، وە زوو باسمان کرد صاع دوو کیلۆو نیـوە (تقریبـا) •

سێیەم فیدیەیەکە واجب ئەبێ بە هۆی (احصار)ەوە یانی مەنعی حاجیان لە حەج ئەمە واجبە حەیوانێ بنێرێ بۆ حەرەمی مەککەو کاتێ گەیشتە مەککە ئیحرام بشکێنێ ، واتە سەری بتاشێو چی ئەکا بیکا ؛ چونکی ئیحرامەکەی نەماوە .

چوارەم فیدیەیەکە واجب ئەبێ بە کوشتنی نەچیر ، ئەمەیش لەسەر تەخیرو خاترخۆیی‌یە ، جا ئەگەر نەچیرەکە وێنەی بوو وەکو بزنەکێوی ئەوە یا وێنەکەی سەرببرێ بۆ فەقیران ، وە یا بە ئەندازەی قیمەتەکەی دانەوێڵە بدا پێیان ، یا لەباتی هەر موددێ ڕۆژێ بە ڕۆژوو بێ .

پێنجەم فیدیەیەکە واجب ئەبێ بە جیماع ، ئەمەیش لەسەر تەرتیبو ریزە ، وەکو باسمان کرد لە پێش ئەم باسەدا .

بزانن حەیوان سەربڕین یاخود ئەحکامی طەعام لە فیدیەدا هەر ئەبێ لە عەرزی حەرەمدا بێ بۆ فەقیرانی ئەوێ ، بەڵام ڕۆژوو لە هەر لایەك بێ دروستە . وە ئاگادار بن لە هیچ کاتێکدا کوشتنی صەیدی حەرەمو بڕینی دارو درەختی دروست نیە .

نووری زیارەتی حەزرەتی فەخری کائینات ـ صلی الله علیه وسلم

کاتێ کە ئینسانێ حەجی تەواو کرد بە ئیخلاصو ئەدەبەوە ڕوو بکا لە مەدینەی مونەووەرە بۆ زیارەتو دڵی خۆی ڕووناك بکاتەوە بە پرتەوی جیهان‌ئارو عالەم‌گیری ئەو زاتە کە خاتەمی (الانبیاء والمرسلین)ەو ڕەوانەکراوە بە ڕەحمەت لە بۆ عالەمین ـ صلی الله علیه وسلم ـ (الی یوم الدین) .

وە دەلیل لەسەر ئەم مەوزوعە گەلێکن :

یەکەم ڕیوایەت کراوە لە ئەنەسی کوڕی مالیك ـ رضی الله عنه ـ فەرموویە : حەزرەت ـ صلی الله علیه وسلم ـ فەرموویە : (من زارني محتسبا كان في جواري وكنت له شفيعا وشهيدا يوم القيامة • رواه ابن أبي الدنيا) واتە : هەر کەسێ زیارەتم بکا لەبەر ڕەزای خـــودا ئەوە نزیـکی من ئەبێ‌و لە پەنای مندا ئەبێ لە ڕۆژی قیامـــەتداو ئەبم بـه تکاکاری‌و شاهید لەسەر ئیمـــانی •

دووەم ڕیوایەت کراوە لە عەبدوڵلای کوڕی عومەرەوە ـ رضي الله عنهما ـ فـــەرمووی : کـــه حەزرەت ـ صلی الله علیـــه وسلم ـ فەرموویەتی : (من زار قبري وجبت له شفاعتي • رواه الدارقطني) واتە: هەر کەسێ لە موسوڵمانان زیارەتی قەبری من بکا ئەوە شەفاعەتی من بۆ ئەو کەسە واجب ئەبێ •

سێیەم دارەقوطنی ڕیوایەتی کردووە کە حەزرەت ـ صلی الله علیه وسلم ـ فەرموویەتی : (من زارني بعد موتي فكأنما زارني فـــي حياتي) وە ئەم حەدیثە چاکترینی حەدیثەکانە لە جیهەتی ئیسنادەوە •

چوارەم لـــە پێش دەرکەوتنی ئەهلی بیدعەت‌و خیلافدا موسوڵمانان ئیجماعیان بوو لەســـەر ئەوە کـــه زیارەتی حەزرەت ـ صلی الله علیـــه وسلم ـ لە (مهمات)ە بەڵـکو بەعزێ لە عولەما فەرموویانە کە : زیارەتی پاش وەفاتی واجبە ؟ لەبەر ئەوە ئـــەو زیارەتە ئەبێ بـــه هۆی هێزوو ئەستووری ئیمان کە واجبی موسوڵمانەو موقەددیمەی واجب واجبە •

ئەوەی لـــه ئەووەڵی ئەم کتێبەوە نووسراوە تا ئەم شوێنە بە کورتی باسی ئەرکانی ئیمان‌و ئیسلام بوو ، کـــه ئەکاتە یازدە ماددە شەشی لـــە ئوصوولی دین‌و پێنجی لە فرووعی دین • پێویستە ئینسانی موسوڵمـــان

ئەمانە بزانێ‌و بەجێیان بێنێ •

جا پاش ئەوانە چەند ئەنوارێـکی خاوەن پرتەو هەن پێویستە وەکو چرای بەرق یا گڵۆپی کارەبا تەقدیمیان بـکەین بە برادەرانی ئیسلام بۆ ئەوە لە ڕێـگەی ئیسلامدا ئیستیفادەیان لێ بکەن بە عینایەت‌و یارمـــەتی خودای تەعـــالا •

نوری یەکەم :
ئیمان ئیسلامییەتەو نەصیحەتەو موخەببەت

ئیمان صیفەتی ئینسانەو برێتی‌یە لـــە باوەڕ کردن بە وەی کـــە پێغەمبەر ـ صلی الله علیه وسلم ـ لـــە لای زاتی خوداوە هێناویە بۆ خاوەن شعووران‌و زانینی ئەوە کە ئەوانە حەققن ، بەڵام ئەم زانیاری‌یە کافی نیە بەبێ ئەوە کە دڵی ئینسان ئارام بگرێ بەرابەر بە وەی کـــە باوەڕی پێ هەیەو ئیطاعەی ڕۆحی بێ بۆی ، ئەوەیش عیبارەتە لـــــە ئیسلام ، واتە ئینقیادو گەردن‌کەچی‌و ڕازی‌بوون بە وانەو ئیعلانیان بکاو دەریان برێ بۆ ئەهلی جیهان ، خودای تەعالا فەرموویەتی : (الـذین آتیناهم الـکتاب یعرفونه کما یعرفون ابنـاءهم وان فریقـا منهم لیکتمون الحق وهم یعلمون) ئایەتی / ١٤٦ لە سوورەتی بەقەرە •

وە فەرموویەتی : (وجحدوا بها واستیقنتها انفسهم ظلمـا وعلوا) ئایەتی ١٤ لە سوورەتی نەمل •

وە لەسەر ئەم ئەساسەیە کە خودای تەعالا ئیعتیباری تەسـليمی کردووە لەگەڵ ئیمانداو فەرموویەتی : (وما زادهم الآ ایمانا وتسلیما) ئایەتی /٢٢ لە سوورەتی ئەحزاب •

جا مادام تەسلیم پەیدا بوو لەگەڵ ئیماندا ئەو کاتە ئینسان ئەبێ بە ئینسانێکی موخلیص‌و ساغ‌و صاف بەرابەر بەو یاسایە وەری‌گرتووەو ئەبێ بە ناصیح بۆی • وەکو تەمیمی داری ڕیوایەتی کردووە لە حەزرەتەوە ـ صلی الله علیه وسلم ـ فەرموویەتی : (الدین النصیحة ، قلنا : لمن یارسول الله ؟ قال : لله ولکتابه ولرسوله ولأئمــة المسلمین وعامّتهم • رواه مسلم) واتە : دینی ئیسلام عیبارەتە لە ئیخلاص‌و مەیلی خێرو چاکە بۆ خوداو بۆ ئەو کتێبە خودا ناردوویە بۆ پێغەمبەر ـ صلی الله علیه وسلم ـو بۆ فەرمانڕەواکانی ئیسلام‌و بۆ عامەی ئەوانیش بەم مەعنا ئینسان ئیرشادیان بکاو ڕێگەیان پێ نیشان بدا •

جا کاتێ ئیمان‌و ئیسلام‌و نەصیحەت لە دڵی موسوڵماندا پەیدا بوون ئەوسا مەحەبەت پەیدا ئەبێ بەرابەر بە خوداو کیتاب‌و پێغەمبەرو ئیمامانی ئیسلام‌و عامەکەیان ، وە ئەم مەعنایە ئەوە ئەگەیێنێ کە دین مەحەبەتە بۆ خوداو بۆ کیتابی خوداو بۆ ئەو ڕەهبەرەیش کە کیتابەکەی بۆ هاتووەو بۆ ئیمامانی ئیسلام ، کە لە یەکەم پایەدا عیبارەتە لە ئەصحابەکانی پێغەمبەر ـ صلی الله علیه وسلم ـو زانایانی دینی ئیسلام‌و ئەو پیاوە صالحانە کە ئەبن بە هۆی ڕووناککردنەوەی دڵی موسوڵمان (الأمثل فالأمثـــــل) •

جا مەحەبەتی خودا لەسەر ئەو ئەساسە کە پەروەردگاری عالەمە لەگەڵ هەموو (محتویات)یداو ئینسانی دروست‌کردووەو هەڵیناوە بۆ عیلم‌و زانیاری‌و کەسبی پیرۆزی نەبڕاوە •

مەحەبەتی پێغەمبەر ـ صلی الله علیه وسلم ـ لەبەر ئەوە کە خودای تەعالا ناردوویەتی بە ڕەحمەت بۆ هەموو عالەم‌و ئینسانی لە

تاریکی کوفرو نەزانین دەر کردووە بۆ ڕووناکی عیلمو ئیمانو ئەخلاقو ئادابو ڕەوشتی چاکە ، بۆیە حەزرەت - صلی الله علیه وسلم - فەرموویەتی :

(والذی نفسي بیده لا یؤمن أحدکم حتی أکون أحبّ الیه من نفسه وولده ووالدیه والناس أجمعین) .

وە مەحەبەتی ئەصحابەیش لەسەر ئەو ئەساسە کە ئەوان خۆیان کرد بە فیدایی بۆ دینی ئیسلام هەتا ئیمانیان لە جیهاندا بلاو کردەوەو یارمەتی حەزرەتیان‌دا بە هەموو جۆرێو قورئانی شەریفیان وەرگرتو بە هۆی لەبەرکردنو نووسینەوە گەیاندیان بە چینی تابیعین ، ئەوانە کە نزیکە ئیمتیباریان بکەین بە یەکەم چین بۆ خوێندنو خوێندنەوەو ئینسانی جیهان لەوانەوە فێری دەرزی دینو تەدریس بوونو عالەمیان بە عیلم ڕووناك کردەوە ، وەکو ئەبو حەنیفە نەعمانی کوڕی ثابت - رضی الله عنه - و هاوچەرخەکانی کە بوون بە (محطه)ی کارەبای عیلمو مەعریفەت بۆ عالەم لەبەر ئەوە نزیك بوون بە چەرخی خاوەنی شەریعەت حەزرەتی موحەممەد - صلی الله علیه وسلم - و ئاگادار بوون بەسەر سەبەبی هاتنەخواری ئایەتەکانی قورئانو لەسەر تەفسیرو بەیاناتی پێغەمبەر - صلی الله علیه وسلم - و لەسەر مشاوەراتو موناقەشاتی عالمانی ئەصحاب لە مەسائیلی وردو بەقیمەتداو عالم بوون بە جێگەی ئیجماعو جێگەی ئیختیلافو زۆریو کەمی دەستەی باسەکان .

وە عەلاوە لەمانە خودای تەعالا زانای کردوون بە ئەسراری عیبارەتی قورئان لە (خاص وعام ، ومطلق ومقید ، ومحکم ومتشابه ، ومجمل ومبین ، وناسخ ومنسوخ) . هەروا زانا بوون بە ڕەفتاری ئەهلی مەدینەی مونەووەرە ، ئەوانەیان کە زاناو هوشیارێکی بەرز بوون ،

وەکو ئیمامی مالیك ، وە زانا بوون بە جێگەی (استعمال)ی لوغـــەتی عەرەبی‌و مەقصەدو مەبەست لە موفرەدات‌و جوملەکان ، وەکو ئیـمامی شافیعی موحەممەدی کوڕی ئیدریس ئامۆزای حـــەزرەت ـ صلی الله علیه وسلم ـو بە جیددی لەگەڵ سەنەدی حەدیثەکان هاتوچۆیان ئەکرد وەکو ئیمام ئەحمەد (ابن حنبل) ـ خودا لــە هەموویان ڕازی بێ ـ ئەمانە بــــە ڕاستی قورئان‌و حەدیثیان ڕووناك کردەوە بو هـــەموو ئینسانێکی موسوڵمانی هوشیارو مەعنـاو مەفهوومی ئەوانەیان دانا لـە بەر چاوی موسوڵماناندا بۆ خودا •

دەرکـــەوت مەحەبەتی ئەم ئیمامـــانە لەسەر چ ئەساسێك بوو مەحەبەتی صاڵحە بەرزەکان لەسەر ئەو ئەساسەیە ، کە ئوصوولی ئیسلام هەر چەند لەسەر ئەو یازدە ماددەیە بەیان کران ، بەڵام لە تەطبیقـات‌و عەمەلدا فەرق زۆرە لە بەینی یەکێکدا کەمێ دڵی ڕووناك بێتەوە بـــە نووری ئیمان لەگـــەڵ ئەو ئینسانەدا کە سینەو دڵی وەکو مـــەنزڵ مونەووەر بێ بە ئیمان‌و ئیخلاص‌و ڕەغبەت‌و ڕەهبەت‌و لـــە کـــاتی بەجێهێنانی ئەرکانی ئیسلامدا خاشیع‌و خائیف بێ لە نوێژداو ڕۆحی ڕوو بـکاتە تەربیەی نەفسی‌و پاك‌کردنەوە لە شەهوەتی خـــواردن‌و خواردنەوە هەتا ئەو نەفسەی بەڕاستی دامرکێ‌و ملکەچ بێ‌و ببێ بـــە نەفسی (مطمئنة) لە ڕۆژوو گرتندا ، وە یەکێ بە ظاهیر خۆی مـــەنع بـکا لە طەعام بەڵام بە دەم‌و زمان مەشغووڵی غەیبەت‌و بوختان‌و بە دڵ تێــکەڵی دونیای حـــەرام بێ •

جا ئەو کۆمەڵە ئەصحابە کە وا بە نووری ئیمانی کامیل مونەووەر بوون‌و بە ئادابی شەرم لە خودا موئەددەب بوون گەلێ ئینسانی پـاك لەسەر دەستیان گەیشتن بە بەهرەو ئەو بەهرەمەندی‌یە هات بۆ تابیعین‌و

لەوانەوە بۆ تابیعی تابیعینو پەرەیسەند لە عالەمی ئیسلامدا بە نـەوعێ لەسەر پەیڕەوی قورئانو حەدیث بـــە لەفزو مـــەعنا تەربیەتی نەفسی عالەمیان کرد لەسەر ڕووکردن لە خودای تەعالاو ئیعتیماد لەسەر ئەوو داواکردنی ڕەزامەندی هەتا ڕۆحی ئیمانیان خستە ناو دڵی موسوڵمانانەوە جا ڕەحمەت لەوە کە فەرموویەتی :

ئایینی ئیسلام کە یازدە بابە
لەگەڵ حوببی حەق مایەی ثەوابە
مەحەببەت لە بۆ خوداو پێغەمبەر
لە بۆ ئەصحابی حەزرەتی ئەنوەر
بۆ زانایانی ئوصوولو ئەحکام
بۆ صالحانی خاوەن ئیحتیرام
بۆهەر کەسیکیش بۆ دین بەسوود بێ
بۆ دینو دونیا ڕووی لە مەقصوود بێ
(نامی) موحیبە تا ئاخر نەفەس
بە بێ مەحەببەت کەس نەبوو بە کەس

نووري دووەم : ئەساسی دینی ئیسلام قورئانە

بزانن ئایینی پاکی ئیسلام دامەزراوە لەسەر قورئان کـــە خـودا ناردوویەتی بۆ پێغەمبەر ـ صلی الله علیه وسلم ـ لەســـەر ئەم بەیاناتە کـــە دێت :

قورئان ئەفەرموێت ئیمان باوەڕکردنە بە خوداو بە مەلائیکەتەکانو بە پێغەمبەرانو بـەو کیتابانە خـودا ناردوونی بۆ پێغەمبەرانو بە ڕۆژی

قیامەتو بە قەزاو قەدەر ، وە قورئان ئەڵێ : ئەرکانی ئیسلام نوێژەو ڕۆژووەو زەکاتەو حەججەو ئیقرار بە خودایەتی خوداو بە پێغەمبەرایەتی پێغەمبەر ـ صلی الله علیه وسلم ـ ٠

قورئان دەستوورە بۆ هـــەموو ئەحکامی ئەمرو نەهیو ڕەوایی و ناڕەوایی ، بۆ هـــەموو هوشیـاریێ مەعنای وایە لە هەموو بیروباوەڕو کردەوەیەکدا پێویستە تەماشای ئیطاعەی قورئانی پیرۆز بکەین ٠ قورئان ئەفەرموێت : (اطیعوا الله واطیعوا الرسول وأولی الأمر منکم) واتـــە : فەرمانبەرداری خوداو پێغەمبەرو خاوەن فەرمانی خۆتان بکەن ، واتـــە خاوەن فەرمانی موسوڵمان ، خواه مەبەس لە فەرمانڕەواکان سەرۆکانی دونیایی موسوڵمان بێ یا سەرۆکانی زانیاریو ئیجتیهاد بێ ٠ قورئـــان ئەفەرموێت بە پێغەمبەر ـ صلی الله علیه وسلم ـ : ئێمە قورئانمان ڕەوانە کردووە بۆ لای تۆ بۆ ئەوە کە تۆ بیگەیێنی بە هوشیارانی عالــــەمو ڕووناکی بکەیتەوە بۆیانو تۆ فەرمانڕەوای بەیانی ئایاتی قورئانیت ٠

قورئان ستایشی ئەصحابەکانی پێغەمبەر ئەکاو بـــە پیرۆزو بـــە حورمەتو بە خاوەن شەرافەتو عیزەتیان دائەنێ ، لەسەر ئەم بەیاناتە:

یەکـــەم بە خیطاب لەگـــەڵ یاران ئەفەرموێت : کنتم خیر أمـــــة أخرجت للناس تأمرون بالمعروف وتنهون عن المنـــکم وتؤمنون بالله) واتە ئێوە هەر لە ئەزەلدا لە عیلمو زانیاری خۆمدا باشترینی ئوممـــەتو کۆمەڵەیێ بوون کە دروست کراون بۆ پێغەمبەرەکانی جیهانو حاڵتـــان وایە کـــە ئەمر ئەکەن بە چاکەو نەهی ئەکەن لە خـــرابەو ئیمـــانو باوەڕتان هەیە بە زاتی خودای تەعالا پەروەردگاری تاقو تەنیـــاو زاناو تەوانا ، خاوەن خواستو خواهیشو شنەواو بیناو گۆیا لەگەڵ عالەمدا ٠ وە ئەم خیطابە بە نرخە هەرچەند بە یاسای (اصول الفقه) هەموو ئوممەتی

پێغەمبەر دائەگرێ بەڵام بە دەرەجەی یەکەم لەگەڵ ئەصحابەو یارانی پێغەمبەردا قسە ئەکـــا ۰

وە قورئان ئەفەرموێت : (محمد رسول الله والذين معـــه أشدّاء على الكفار رحماء بينهم تراهم ركّعـــا سجّدا يبتغون فضلا مـــن الله ورضوانا سيماهم في وجـوههم مـــن أثر السجود) ، ئەمـــە ستایشی ئەصحابەیە بە گشتی ۰

وە قورئان لە شەئنی ئەصحابی (بيعة الرضوان)دا ئەفەرموێت : (ان الذين يبايعـــونك انّما يبايعون الله يـــد الله فوق أيديهم) ۰ وە فەرموویەتی : (لقد رضي الله عن المؤمنين اذ يبايعونك تحت الشجرة فعلم ما في قلوبهم فانزل عليهم السكينة وأثابهم فتحا قريبا) ۰ واتە : بـــە ڕاستی خودا ڕازی‌یە لەو خاوەن ئیمانانە لەو کاتەدا عەهدیان لەگـــەڵ تۆدا کرد لە ژێر داری (بيعـــة الرضوان)دا خـــودا زانایە بەوەی والە دڵیاندا لە ئیمانو ئارامیو نووری ڕەحمەتی نارده خوارەوە بۆ ســـــەر دڵیانو جـــەزای دانەوە بە فەتحێـــکی نزیك کە فەتحی شاری مەککەی موکەڕەمەیە ۰

وە قورئان لـــە شـــەئنی پێش‌کەوتوانی هیجرەتو نەصرەتدا فەرموویەتی : (والسابقون الأوّلون من المهاجرين والأنصار والـــذين اتّبعوهم باحسان رضي الله عنهم ورضوا عنه وأعدّ لهم جنات تجري من تحتها الأنهار خالدين فيها ذلك الفوز العظيم) ۰ واتە : ئەوانـــەی کـــە پێش‌کەوتنو لـــە ئەووەڵەوە بوون لە موهاجیرەکـــان بۆ مەدینـــەی مونەووەرەو یارمەتی دەرەکان بۆ دامەزراندنی دینی ئیسلامو ئەوانەیش کـــە پەیڕەوی ئەوانیان کرد لە خزمەتدا بە ساغی لەگـــەڵ خـــوداو پێغەمبەرو موسوڵمانانەدا خودا ڕازی بووە لەوانو داوای ئەوە ئەکـــا

ئەوانیش ڕازی بن لەو ، وە ئامادەی کردووە بۆیان ئەو باغاتی بەهەشتە کە جۆبارەکان لە ژێری دارەکانیانەوە ئەڕۆن حاڵی ئەمانە وەهایە ئەمێننەوە لەو باغاتەدا هەتا هەتایە ، وە ئەمە گەیشتنە بە پایەی خاوەن مایەی گەورە •

وە قورئان ستایشی ئەبوبەکری صیددیق ئەکا لە کاتێکدا لەگەڵ حەزرەتدا لە ئەشکەوتێ مەشهووردا خۆیان پەنا دابوو کافرەکان هاتن بۆیان‌و ترسا لەوە کافرەکان پێیان بزانن ، حەزرەت ـ صلی الله علیە وسلم ـ بۆ دڵدانەوەی فەرمووی : دڵ زویر مەبە خودا والە گەڵمان • جا خودا رزگاری کردن •

یەکێ دووەم بێ لە بۆ پێغەمبەر
ڕەفیق بێ لە بۆ ڕەهبەری ئەنوەر
خودایان لەگەڵ بێ بە مایەی ڕەحمەت
چلۆن نابێتە سەرداری ئوممەت
عەطای خودایە پایەی دارایی
یارمەتی حەققە پایەی پاشایی

وە قورئان ستایشی ئەصحابە موجاهیدەکانی بەدرو ئوحـودو حونەین ئەکاو پایەی فیداکاری ئەوان دەر ئەبڕێ • ئوممەتێ ئەوەندە خاوەن هیممەت بن پێویستی هەموو ئینسانێکی پاکی بە غیرەتە حقووقی مەحەبەت‌و کەرامەت‌و خزمەتیان ڕابگرێ‌و باوەڕی وابێ ئەوانە هەموو دەست‌و قۆلی حەزرەت بوون لـە دامەزراندنی دینی ئیسلامدا لـە خۆرهەلات‌و خۆرنشین‌و باکورو باشوردا • ئەمە کردەوەی گشتی‌یە بۆ ئەوان ، ئەمجار تەماشای بەرهەمی یەکە یەکەی زاتە گەورەکانیان بکەن•

مەعلوومتانە کـە حەزرەت ـ صلی الله علیه وسلم ـ لـە نەخۆشی وەفاتیدا ئەبوبەکری صیددیقی کرد بە ئیمـــام بۆ ئەصحابەکـان ، وە ئیمامەت لە حەیاتی حەزرەتدا وەزیفەی خۆی بوو ، وە مادام حەزرەت ـ صلی الله علیه وسلم ـ ئەبوبەکری کرد بە ئیمام بۆ عام مەعنـای وایە جێگە داری حەزرەتە ، لـە لایێ ترەوە خودا فەرموویەتی لە مەدحی ڕیجالی دینی ئیسلامدا : (وامرهم شوری بینهم) • وەکو مەعلوومتانە لە پاش موناقەشەو مودانەشە ئەبوبەکری صیددیق بوو بە خەلیفـــەو جێـــگەدارو تا ئیستە نـــە بینراوەو نە بیستراوە کـــەس مونکیری ئیستیحقاقی ئەبوبەکر بوو بێ ، وە ئەگەر حەزرەتی عەلی بەنەصص‌و ئەمری حەزرەت نامزەد بووایی بۆ خەلافەت بێ‌شوبهە عالـەم دژمن بووایێ عەلی خەلافەتی خۆی دەر ئەبڕیو داوای ئەکردو بەرابەو بـــە نەص مەجالی تەقیە نیە (مع انّه) حەزرەتی عەلی وەکو باقی ئەصحابەکان بەیعەتیان کرد ئەویش بەیعەتی کردو فەرمانی ئەبوبەکری گرتە گەردنی خۆیو تەصەڕوفاتی ئەبوبەکری پەسەند کرد ، حەتتا لـــە تەقسیـمی غەنائیمی یەمامەدا جاریەی لە ئەبوبەکر وەرگرتو بوو بە (ام الولد)و موحەممەدی لێ بوو کـــە مەشهوورە بە موحەممەدی حەنەفی‌یە بـە ئیعتیباری دایـکی کە لە قەبیلەی بەنی حەنیفە بوو ، وە لەسەر تەفاهومو مەحەبەت ئەیامی لەگەڵ ئەبوبەکردا ڕابوارد •

وە ئەبوبەکر لە زەمانی خەلافەتیا کـە دوو ساڵو دە مانگ بـوو ـ تەقریبەن ـ هەر ئەورەو هەرایێ لە قەبائیلی عەرەبدا بوو ، خـــامۆشی کردو هەمووی ڕام کردنو جەنـگی کرد لەگـــەڵ موســـەیلەمەی کەذذابداو کوشتیو سوپاکەی بڵاو کردەوە بە وڵاتدا ، یا هاتنەوە ژێر فەرمـــان •

وه لـه ترسی مردن‌و کوژرانی ئـه‌و ئه‌صحابانه کـه قورئانیان له‌به‌ربوو به ئیجماعی ئه‌هلی عیلمی ئه‌صحابه‌و ڕای عومـه‌ری کوڕی خه‌ططاب به کیتابه‌تی زه‌یدی کوڕی ثابیت کاتبی وه‌حیی ، هه‌موو قورئانی پیرۆزی گرد کرده‌وه‌و له‌ســه‌ر پێستی حه‌یوان نووسیانه‌وه‌و قورئانی پاراست لـه فـه‌وتان .

وه له ناساغی وه‌فاتیدا عه‌هد نامه‌ی نووسی بۆ عومه‌ری خه‌ططاب‌و عومه‌ر بوو به خه‌لیفه‌ی دووه‌م‌و ده‌ستی کرد به ڕێک‌خستنی کاروباری ئیسلام ، ئه‌و ئیصلاح‌و ته‌نظیماته ئه‌و کردی که‌س نه‌یکرد .

ولاتی جه‌زیره‌ی عه‌ره‌بی پاك کرده‌وه‌و شاماتی گرت‌و فـه‌تحی عیراقی کردو ئێرانی پاك کرده‌وه ، ئه‌مــه له خۆرهه‌لاته‌وه ، وه لــه خۆرنشینه‌وه میصری گرت ، خولاصه مولکی ئیسلامی زۆر گـه‌وره کردو گه‌لێ ئیصلاحاتی وای کرد ده‌لاله‌ت ئه‌که‌ن له‌ســه‌ر قـایه‌ی پیرو باوه‌ڕی .

ئه‌وه‌نده‌یش به‌ینی خۆش بوو له‌گه‌ڵ حه‌زره‌تی عه‌لیدا عـه‌لی (ام کلثوم)ی کچی خۆی بۆ ماره بڕی ، که ئه‌مه مه‌عنای هێزی مه‌حه‌به‌ته .

وه له‌و کاته‌دا که عومه‌ر به ده‌ستی (ابو لؤلؤ)ی مه‌جووسی شه‌هید کرا به‌ر له وه‌فات‌کردنی خه‌لافه‌تی کرد به ڕاوێژ له به‌ینی عه‌لی‌و عوسمان‌و باقی عه‌شه‌ره‌ی موبه‌شه‌ره‌و هه‌موویان عوسمانیـان ئیختیـار کرد ، وه ئیمامی عه‌لی به قه‌طعی ناڕه‌زایی ده‌ر نه‌بڕی‌و عوسمان بوو به خه‌لیفـه‌ی حه‌زره‌ت ــ صلی الله علیه وسلم ــ وه به عه‌لاوه‌ی خزمه‌ته‌کانی زه‌مانی پێشووی گه‌لێ خزمه‌تی کرد به عاله‌می ئیسلام‌و ئیسلامی خسته پێش چاوی عاله‌م ، ئه‌گه‌ر ئینصاف بێ ئه‌و جه‌معی قورئانه که ئه‌و کردی بۆ ئه‌وه که

قیرائەتی جیا جیا نەبێ لە قورئانداو موسوڵمانان نەچن بە گژ یەکتردا ، لوجنەیەکی دروست کردو حەزرەتی عەلی کرد بە موشریف بە سەریانەوە تا هەموو قورئانی مەوجوودیان گرد کردەوە ، وە لەسەر زمانو لەهجەی قورەیش حەوت نوسخە قورئانی نووسیەوەو ڕەوانەی کردن بە وڵاتەکاندا ، بۆ کووفەو بۆ شامو بۆ مەدینەی مونەووەرەو بۆ مەککەو بۆ میصرو بۆ یەمەنو بۆ بەحرەین • وە عالەمی ئیسلامی ڕزگار کرد لە ئیختیلاف •

ڕیوایەت کراوە کە حەزرەتی عەلی فەرموویەتی : ئەگەر من گەورەی ئیسلام بوومایە لە پێش هەموو کارێکدا ئەم جەمعی قورئانەم ئەکرد •

وە پاش شەهادەتی عوسمان ـ رضي الله عنه ـ بەیعەتیان بە حەزرەتی عەلی کردو دامەزرا •

مەبەست ئەمەیە ئەم زاتانە هەموو خزمەتی وایان هەیە کەس ناتوانێ ئینکاری بکا ، مەبەس ئەمەیە واجبە لەسەر موسوڵمانان لەسەر ڕووناکی قورئانو بە هۆی یارمەتی بیرکردنەوە لە حەقیقەت ، ئیمانو باوەڕیان بێ بەوە کە ئەصحابە = یارانی حەزرەت ـ صلی الله علیه وسلم ـ هەموو شایستەی مەدحو ئەناو ستایشن ، وە جومهوری موسوڵمانان لەسەر ئەو بیروباوەڕەن کە گەورەترینی ئینسانی موسوڵمان لە پاش وەفاتی حەزرەت ـ صلی الله علیه وسلم ـ ئەبوبەکری صیدیقە جا عومەری کوڕی خەططاب ، جا عوسمانی (ذي النورين) جا عەلی کوڕی ئەبو طالیبە ـ خودایان لێ ڕازی بێ ـ •

وە لەسەر ڕووناکی مەعنای قورئانی پیرۆز ئەصحابەی پێغەمبەر

ـ صلى الله عليه وسلم ـ به شێوەی گشتی چاکترینی ئوممەتی ســەر عەرزن‌و هەر کەسێ موسوڵمان بێ واجبە لەسەری کە باوەڕی وابــێ ئەصحابە ئەهلی عەداڵەتن‌و موبارەکن ، وە هەر کەسێ موخالیفی ئــەم بیروباوەڕە بێ باوەڕت وابێ لە کۆمەڵی ئیسلام بەدەرە •

یارانی حەزرەت بۆ ڕۆژگاران
حسێب کراون لە فیداکاران
ئەبارێ بە سەر ڕۆحی ئەواندا
بارانی ڕەحمەت بە وێنەی باران
خوێنی ئەوان بوو بۆ باغی ئیسلام
ڕژا بە وێنەی ئاوی جۆباران
بەرهەمی ئەوان گەیشت بە عالەم
بوو بە ڕووناکی دڵی دڵداران

وە لە مەوزووعی ئیسباتی گەورەیی ئەصحابەکاندا ـ خودایان لێ ڕازی بێ ـ گەلێ حەدیثی بەرز سابت بووە کە ئەبن بە دەلیل لەســەر بەرزی ئەو زاتانە • وە بۆ ڕووناکی دڵتان بازێ لەو فەرموودە بــەرزە بەڕێزانەتان بۆ ئەنووسم :

یەکەم ڕیوایەت کراوە لە (عمران بن حصين)ەوە ـ خــودای لێ ڕازی بێ ـ کە حەزرەت ـ صلى الله عليه وسلم ـ فەرموویەتی : (خير أمتي قرني ثم الذين يلونهم ثم الذين يلونهم) واتــە چــاکترین ئوممەتی من ئەهلی چەرخی منە ، لە پاشان ئەوانە کە (مباشرة) بــە شوێنی ئەواندا دێن‌و لە پاشان ئەوانە کە بە شوێنی ئەواندا دێن •

ئەم فەرموودەیە بوخاری لە کیتابی (الرقاق)دا ڕیوایەتی کردووە•

دووەم ڕیوایەت کراوە لە عەبدوڵلاوە ـ خودای لێ ڕازی بێ ـ لە حەزرەتەوە ـ صلى الله عليه وسلم ـ کە فەرموویەتی : (خير الناس قرني ثـم الذين يلونهم ثـم الذين يلونهـم ثم يجيء قوم تسبق شهادة أحدهم يمينه ويمينه شهادته) ٠

مەعنای (تسبق) تا ئاخر ئەمەیە کە : ئەو قەومە پەلەپەل ئەکەن بۆ شەهادەتدان لە پێش ئەوەدا کـە داوای شەهادەتیان لێ بکرێو پەلــە ئەکەن بۆ سوێند خواردن لە پێش ئەوەدا کە داوایان لێ بـکرێ ٠ وە مەبەست ئەوەیە کە ئەو قەومە دینیان کزە ٠

ئەم حەدیثە شێخی بوخاری لە (رقاق)داو موسلیم لە بابي فەضلی صەحابەدا ڕیوایەتی کردووە ٠

ئــەم دوو حەدیثە شەریفە بە ڕووناکی ئیسباتی پایەی هــەموو ئەصحابی پێغەمبـەر ـ صلى الله عليه وسلم ـ ئەکەن ، هــەروا دەلاڵەت ئەکەن لەسەر شەرەفی قەرنی دووەمو سێیەم ٠

سێیەم ڕیوایەت کراوە لە (أبو سعيد الخدري) ەوە ـ رضي الله عنه ـ ئەفەرموێت : حەزرەت ـ صلى الله عليــه وسلم ـ فەرمووی : (يأتي على الناس زمان فيغزو فئام من الناس ، فيقولون : فيــكم مــن صاحب رسول الله ؟ فيقولون : نعم ٠ فيفتح لهم بــه ثم يأتي على الناس زمان فيغزو فئام من الناس ، فيقال : هل فيكم من صاحب أصحاب رسول الله ؟ فيقولون : نعم ٠ فيفتح لهم به ٠ رواه الشيخان ، أخرجه البخـاري في كتاب الجهاد ، باب من استعان بالضعفاء ٠ ومسلم في الفضائل) ٠

ئەم حەدیثە شەریفەیش دەلیلە لەسەر گەورەیی یارانی حەزرەت ـ صلى الله عليه وسلم ـو ئەهلی قەرنی تابیعینیش ، وە دەلیلە لەســەر

پیرۆزی بازێ شەخص‌و سوودی ئەو پیرۆزی‌یەش بۆ غەیری خۆی .

چوارەم ڕیوایەت کراوە لە جابیرەوە کە حەزرەت ـ صلی اللـه علیه وسلم ـ فەرموویەتی : (لا تمس النار مسلما رآني او رأى مـن رآني) واتە : ئاگری دۆزەخ نالـکی بە پێستی موسوڵمانێکەوە کـە منی بینیبێ ، یا کەسێ کەمنی بینیبێ . ئەمەیش هەر دەلیلە بۆ شـەرەفی ئەهلی دوو قەرن = قەرنی ئەصحابەو تابیعین .

پێنجەم ڕیوایەت کراوە لە (برید)ەوە ـ خودای لێ ڕازی بێ ـ کە حەزرەت ـ صلی الله علیه وسلم ـ فەرموویەتی : (ما من أحد من أصحابي يموت بأرض الا بعث قائدا ونورا لهم يوم القيامـة . رواه الترمذي في السنن . رقم الحديث/٣٩٤٩) .

ئـەم فەرموودەیشە بەڕاستی ئیسباتی پایەی بـەرزی یارانی حـەزرەت ئەکـا .

شەشەم ڕیوایەت کراوە لە ئەنەس ـ خودای لێ ڕازی بێ ـ کـە حەزرەت ـ صلی الله علیه وسلم ـ فەرموویەتـی : (ان الله لا يجمـع أمتي ـ أو قال : أمة محمد ـ صلی الله علیه وسلم ـ علی الضلالة وید الله مع الجماعة) و ریوایەت کراوە بەلەفظی : لا يجمع الله أمتي عـلى ضلالة) وە لە ڕیوایەتێکی تردا : (لا تجتمع أمتي على ضلالة) وە بە لەفظێ تر : (انّ أمتي لا تجتمع على ضلالة . رواه ابن ماجه . رقـم الحديث /٣٩٥٠) .

حەوتەم ڕیوایەت کراوە لـە (الدار قطني)ەوە : (أصحابي كالنجوم بأيّهم اقتديتم اهتديتم) واتە : یارانی مـن وەکو ئەستێـرەی ئاسمانن تابیعی هەر کامیان بین شارەزای ڕێگەی ڕاست ئەبین .

هەشتەم ڕیوایەت کراوە لە (عبدالله بن مغفل ـ رضی الله عنه ـ کە حەزرەت ـ صلی الله علیه وسلم ـ فەرمووبەتی : (الله الله من أصحابي لا تتخذوهم غرضا بعدی فمن أحبهم فبحبي أحبهم ، ومن أبغضهم فببغضي أبغضهم ، ومن آذاهم فقد آذاني ، ومن آذاني فقد آذى الله ومن آذى الله فيوشك أن يأخذه) ٠

ئەم فەرموودە پیرۆزە ئیسباتی شەرەفی هەموو ئەصحابە ئەکا ٠ (رواه الترمذي في سننه ٠ رقم الحديث / ٣٩٥٤) ٠

ئەمانە عەلاوەی ئەو حەدیثانەن کە وارید بوون لە مەناقیبی عەشەرەی موبەششەرەو مەناقیبی یەکە یەکەی خولەفای راشیدین ، بە تایبەتیو بە خصووصی ٠ وە گەلێ حەدیثی شەریف وارید بوون لە ئیسباتی شەرەفیان کە ئیستە ئیجاب بە ڕیوایەتیان ناکا لەبەر درێژی مەوزووعەکە ٠

جا ئینسانی موسوڵمان ئەگەر تەماشای دەلیلی نەقلی ئەکا با تەماشای ئەو ئایەتانەو ئەو ئەحادیثە بکا ٠

وە ئەگەر تەماشای دەلیلی نەقلی ناکا با بە عەقڵ بڕوانێ بزانی کێ بوون لە چەرخی یەکەمدا جیهادیان کردو دینی ئیسلامیان وەرگرتو دوو جار بەشێکیان چوون بۆ وڵاتی حەبەشستانو بۆ جاری ئاخر هاتنەوە بۆ مەدینەی مونەووەرە ٠ با بیر بکاتەوە بزانێ کێ بوو غەیری ئەصحابی کیرام کە قورئانیان نووسیەوەو لەبەریان کردو بوون بە مەصدەری گەیاندنی قورئانی پیرۆز بە عالەمداو کێ بوون ئەوانە کە وڵاتی (جزیرة العرب)و شامو فەلەسطینو میصرو ئەو شوێنانی موجاوەرەیان فەتح کرد ، تا باش تێبگات کە ئەصحابی حەزرەت ئەشرەفی ئوممەتی

حەزرەتن ـ صلی الله علیه وسلم ـو خودای تەعالا تەزکیەی کردوونو حەزرەت ـ صلی الله علیه وسلم ـ تەئکیدی ئـەو تەزکیەی کردووە (بناء علیه) ئەبێ ئێمە بە دڵو زمـان بڵێین : (اللهم صل علی سیدنا محمد وآله وصحبه اجمعین ، وعلی اتباعه باحسان الی یوم الدین وسلم تسلیمـا) •

بەشی چوارەم لە مەحەببەتو خۆشەویستی

مەحەببەتو خۆشەویستی ئینسانی موسوڵمانـە بۆ ئەو زانایانە کـە پایەداربوون لەسەر بڵاوکردنەوەی یاسای ئیسـلامی پـیرۆز بە قەڵـەمو زمان بە خامەو نامەو بە دڵ تێکۆشان بۆ گردکردنەوەی ئەحـکامو فەرمانەکانی ئیسلامو نەشری قورئانو ڕەفتار بە قورئانو نەشـری فەرموودەکانو ڕەفتاری حەزرەتی پێغەمبەر ـ صلی الله علیه وسلم ـ •

ئەمانە بە کورتی زانایانی دینی ئیسلامنو عیبارەتن لە (قراء) ئەوانە قورئانیان وەرگرتو ضەبطی قیرائەتەکەیان کردوەلە (محدثین) ئەوانـە حەدیثەکانی حەزرەتیان نووسییەوەو لەبەریان کردو فەرقی دەرەجاتو پایەی حەدیثەکانیان داناو جێگەی ڕەفتاریان دیاری کرد لـە ئەحکامی ئوصوولی دینو فرووعی دینو لە مەناقیبو فەضائیلی ئەشخاصدا • وە ئەوانە کە بە هێزی نووری عیلمو دین ئیجتیهادیان کردو (استنباط)ی ئەحکامیان کرد بۆ بیروباوەڕو کردەوەی موسوڵمانانو جەمعو تەدوینی ئەحکامو دەلیلیان کردو کردیان بە زەخیرە بۆ موسوڵمانان کە لەسەری دەوام بـکەن هـەتا هـەتایە •

ئـەم کۆمـەڵە ئینسانە خاوەن ئیحسانانە ناودارو پایەداری دینی

ئیسلام‌و واجبی ذیممه‌ی موسوڵمانه ئیحتیرامیان بگرێ‌و دۆعایان بۆ بکاو به ئیمام‌و پێشه‌وایان دا بنێ بۆ عاله‌می ئیسلام ، خـــواه لـــه ئیعتیقاداتدا ، وه‌کو ئیمامی (ابو الحسن الأشعری)و (ابو منصـور الماتریدي) وه‌یا لـه هێنانی قورئان وه‌کو حه‌وت قاریئه‌کان‌و ڕاوی‌یه‌کانیان یا لـه ئه‌حکامی شه‌رع‌و دیندا ، که ئه‌مانه ژماره‌یان له صه‌دری ئه‌ووه‌ڵدا زۆر بووه ، به تایبه‌تی ئه‌وانه‌یان که مه‌ذهه‌به‌کانیان نووسراوه‌ته‌وه‌و بـه صافی گه‌یشتووه به عاله‌می ئیسلام ، وه‌کو : ئیمام ئه‌بو حه‌نیفه = نه‌عمان کوڕی ثابیتی کووفه‌یی‌و ئیمام مالیك کوڕی ئه‌نه‌س لـــه مه‌دینـــه‌ی مونه‌ووه‌ره‌داو ئیمامی شافیعی موحه‌مه‌ده‌دی کوڕی ئیدریس له مه‌دینـه‌و به‌غداو میصردا ، وه‌کو ئیمامی ئه‌حمه‌د بنو حه‌نبه‌لی شه‌یبانی له به‌غدادا - خودایان لێ ڕازی بێ - •

وه دلیل له‌سه‌ر صیححه‌تی ئه‌حواڵی ئه‌مانه کیتاب‌و سوننـــه‌ت‌و ئیجماعه له پێش ده‌رکه‌وتنی ئیختیلافدا • جا ده‌لیل له‌سه‌ر صیححه‌تی ئیجتیهادی زانایان له قورئاندا چه‌ند ئایه‌ته :

یه‌که‌م ئایه‌تی : (واذا جاءهم أمر من الأمن أو الخوف أذاعوا بـه ولو ردوه الى الرسول والى أولی الأمر منهم لعلمه الذین یستنبطونه منهم) واته : کاتێ بـگاته لای ئه‌وان کارێ له بابه‌تی ئاسایشی یا ترســـه‌وه بڵاویان ئه‌کرده‌وه به ناو خه‌ڵـکداو ئه‌گه‌ر پرسیاریان بـکردایه لـــه پێغه‌مبه‌ری خودا - صلی الله علیه وسلم - یا له خاوه‌ن بیروڕاکان لـــه حه‌قیقه‌تی ئه‌و کارانه‌یان ئه‌زانی ، ئه‌وانه‌یان که هێزی ده‌رهێنانی مه‌غزی کاروباری جیهانیان هـه‌یه • ئه‌م ئایه‌ته به ڕووناکی ئیسباتی ئه‌وه ئه‌کـا که له ناو کۆمه‌ڵدا بازه زانیارێ هه‌ن کـــه ئه‌توانن ئه‌سراری کـــار ده‌ربخه‌ن • ئه‌مه‌ش ئیجتیهادو (استنباط)ی ئه‌حکامی دینیش ئه‌گرێته‌وه•

دووەم فەرموودەی خودا : (وما كان المؤمنون لينفروا كافة فلولا نفر من كل فرقة منهم طائفة ليتفقهوا في الدين ولينذروا قومهم اذا رجعوا اليهم لعلهم يحذرون) واتە : ئەوە بۆچی لە هەموو کۆمەڵێکی گەورە تاقمێ جیا نابنەوە بۆ ئەوە فامی ئەحکامی شەرع بکەن و بگەن بە پایەی ئیفادەو تەمێی ئادەمیزاد هەتا قەومەکەیان بترسێنن لە عیقابی خودا بەڵکو دوور بکەونەوە لە کاری نالایق •

مەعنای وایە پێویستە لە هەموو کۆمەڵێکدا بازە کەسێ خۆیان ئازاد بکەن بۆ ئەوە بگەن بە پایەی فامی ئەحکامی دین و ئیستیخراجی دەقایق بۆ ئەوە بتوانن تەربیەی ئوممەت بکەن ؛ چونکە (تفقه) لە (فقه) وەرگیراوە ، وە (فقه) عیبارەتە لە زانستی ئەحکامی شەرعی عەمەلی بە هۆی دەلیلەوە •

سێیەم فەرموودەی خودا : (فاسألوا اهل الذكر ان كنتم لا تعلمون) واتە : پرسیار بکەن لە خاوەن زانیاری‌یەکان ئەگەر خۆتان مەقصەد نازانن • ئەم ئایەتە دەلیلە لەسەر ئەوە واجبە ئینسانی نەزان پرسیار بکا لە زانا لە سەرەتای زانیاریدا هەتا ئەگا بە پایەی زانیاری ڕەسای تەواو •

چوارەم فەرموودەی خودا : (ومن يشاقق الرسول من بعد ما تبين له الهدى ويتبع غير سبيل المؤمنين نوله ما تولى ونصله جهنم وساءت مصيرا) واتە : هەر کەسێ موخالەفەی پێغەمبەر ـ صلى الله عليه وسلم ـ بکا پاش ئەوە کە دەرکەوت ڕێگەی ڕاست چۆنەو بکەوێتە شوێنی غەیری ڕێگەی موسوڵمانان ئەوە هەڵی‌ئەسووڕێنین بۆ ئەو جیهەتە نابارە کە ئەیەوێ ڕووی تێ‌بکا ، وە ئەیهاوینە ناو دۆزەخەوەو زۆر خراب ئەبێ لە جیهەتی ئەنجام و ماوای قیامەتەوە •

بە ظاهیری ئەم ئایەتە واجبە پەیڕەوی کردن بە حەزرەت

ـ صلى الله عليه وسلم ـو قبووڵكردنى ڕێگەى موسوڵمانان له شوێنى ئیجماع‌و ئیتیفاقدا ، وه به ئاشكرا دیاره ئیتیفاقى زانایانى موسوڵمان هەیه لەسەر ئەوه كه لە شوێنێكدا (نص) نەبێ لەسەر حوكمى شەرعى ئەبێ به ئیجتیهاد حوكم دەربێت‌و پەیڕەوى ئەو ئیجتیهادە واجبە ، چونكى له صەدرى ئیسلامەوه ئیجتیهادله بەینى زانایانى دیندا بەكار هاتووه حەتا له زەمانى حەزرەتیشدا كاتێ ئەصحابە دوور بووبن بۆ ئەحكامى دین ئیجتیهادیان كردووه .

وه دەلیل له سونەتى حەزرەتدا ـ صلى الله عليه وسلم ـ لەسەر دروستى ئیجتیهاد زۆره ، لەوانەیه ئەوەى كه ئەبو داوودو ترمزى‌و دارەمى له (معاذ بن جبل ـ رضي الله عنه) كاتێ كه حەزرەت ـ صلى الله عليه وسلم مەعاذى كوڕى جەبەلى نارد بۆ وڵاتى یەمەن : (قال له : كيف تقضي ؟ قال : أقضي بكتاب الله . قال : فأن لم تجد ؟ قال : فبسنة رسول الله ـ صلى الله عليه وسلم ـ قال : فان لم تجد في سنة رسول الله ولا في كتاب الله ؟ قال : أجتهد برأيي ولا الو . أي : ولا أقصر) .

ئەم حەدیثە هەرچەند كە بازێ كەس موعارەضەى سەنەدەكەیان كردووه ، بەڵام (ابن القيم الحنبلي) له كتێبى (اعلام الموقعين)دا ئەڵێ : ڕەفیقەكانى مەعاذى كوڕى جەبەل ئینسانى بلوەڕ پێ‌كراون‌و ئەو كەسەى ئەم حەدیثەى نەقل كردووه ناوى حەرث كوڕى عەمره ، ئەم حەدیثەى نەقل كردووه له كۆمەڵێ له ڕەفیقانى مەعاذ ـ رضى الله عنه ـ نەك له یەكێكەوه . وه حەدیثەكە ئەگەر یەكێكیش لەوان نەقلى بكا كافى‌یه چ جاى ئەوه كه له ژمارەیەكى موناسبەوه نەقل كراوه . وه (ابن القيم) هەروا ئەفەرموێت : شوعبه ئەم حەدیثەى ڕیوایەت

کردووه • وه بازێ له ئیمامانی حەدیث ئەڵێن : کاتێ لـــه ئیسنادی حەدیثدا شوعبەتان دەس کەوت بیگرن‌و بەری مەدەن ؛ چونـــکی لـــه پیـــاوه خـــاوەن قیمەتەکانە •

وه له (تقریب الراوی)دا سیوطی ئەڵێ : ئەم حەدیثه له جوملەی ئەحادیثی صیحاحه •

وه لەو حەدیثانەیه ئەوەی کـــه موسلیم‌و بوخاری‌و ئەبو داوودو ترمزی‌و نەسائی‌و ئیبنوماجه ڕیوایەتیان کردووه له (عبدالله بن عمرو بن العاص)ەوه له ئەبو هورەیرەوه ـ خودایان لێ ڕازی بێ ـ حەزرەت ـ صلی الله علیه وسلم ـ فەرموویەتی : (اذا حکم الحاکم فاجتهد فاصاب فله اجران ، واذا حکم فاجتهد فأخطأ فله اجر واحد) واته : کاتێ حاکم حوکم بـــکا لەسەر ئیجتیهادو بـــکا بە حەق ئەوه دوو ئەجـــری هـــەیەو ئەگـــەر حوکم بـــکا لەسەر ئیجتیهادو به هەڵەدا بڕوا یەك ئەجری هەیە•

وه ئـــەم ئیجتیهادەیش بۆ کەسێ ئەبێ جامیع بێ بۆ ئەســـبابی ئیجتیهاد ، بەم جۆره عالم بێ به قەواعیدی عەرەبییەو به ئوصولی فیقـــەو به ئایات‌و ئەحادیثی ئەحکام‌و به یاسای قیاس‌و ئەقسامەکانی • وه لەگەڵ ئەمانەدا عالم بێ به مەسائیلی ئیجماع‌و ئیختیلاف‌و به صیفاتی (ادلـــة) له تەواتورو صیححەت‌و حوسن‌و غەیری ئەمانه • وه دارای صیفـــەتی عەداڵەت بێ • وه مادام گەیشته ئەم پایه دروسته ئیجتیهاد بـــکا ، وه ئەو ئیجتیهادەی له کاتێ غەیری ئەو موجتەهید نەبێ فەرزی عەینـــه ، وه ئەگەرنا فەرزی کیفایەیه •

وه دەلیله لەسەر وجووبی ئیجتیهاد ئایەتی (فاتقوا الله ما استطعتم) چونـــکه ئیجتیهاد لـــه ئەسبابی تەقواو پارێزگاری‌و ئیطاعـــەی ذاتی خـــودایه •

واجبه لەسەر غەیرە موجتەهید تەقلیدی موجتەهید بکا

ئینسانێ موسوڵمان بێ پێویستە لەسەر بەصیرەت‌و چاو ڕووناکی بڕوا ، خودا فەرموویەتی بە حەزرەت ـ صلی الله علیه وسلم ـ : (قل هذه سبیلی ادعو الی الله علی بصیرة انا ومن اتبعني) لەسەر ئەم ئایەتە پیرۆزە واجبە لە هەر حوکمێکدا وارد ببێ مادام ئینسان خۆی دەلیل نەزانێ تابیعی عالمێ ببێ کە زانابێ بە حوکمەکەی ؟ چونکی عالم‌و جاهیل‌و زاناو نەزان وەکو یەك نین (قل هل یستوی الذین یعلمون والّذین لا یعلمون) ٠

وە دەرکردنی حوکم لە ئایەت‌و حەدیث پێویستە بە زانستی ئایات‌و ئەحادیث بە ئەسبابی (التعارض والترجیح) بە فەرق لە بەینی عام‌و خاص‌و موطڵەق‌و موقەیەدو ناسخ‌و مەنسووخ‌و غەیری ئەمانەیش ٠ مادام ئینسان دارای ئەو عیلمە نەبوو وە لە خۆیەوە حوکم بکا ئەوە بە تابیعی هەواو ئارەزوو ئەژمێررێ ، خودای تەعالا فەرموویەتی : (فاسألوا اهل الذکر ان کنتم لا تعلمون) حەتتا ئەگەر کابرا بازێ عیلمی بۆ حاصڵ‌بوو بوو ئەوە هەر واجبە تابیعی عالمێکی پێ‌گەیشتۆ بێ (وفوق کل ذی علم علیم) ٠

ما دام بەو دەلیلانە لە کیتاب‌و سوننەتدا بەیان کران ئیجتیهادکردن حەق بوو ، ئەو کەسە تابیعی ئیجتیهاد نەبێ‌و ئیجتیهاد بە حەق نەزانێ ئەوە گومڕایەو ئەبێ بە هۆی گومڕاکردنی موسوڵمانانیش ، حەزرەت ـ صلی الله علیه وسلم ـ فەرموویەتی : (ان الله لا یقبض العلم انتزاعاً ینتزعه من صدور العباد ولکن یقبضه بموت العلماء فاذا لم یبق عالما اتخذ

الناس رؤوسا جهالا فسئلوا فافتوا بغير علم فضلوا وأضلوا) ـ ئــەم حەدیثە لە (جامع الصغیر)دایەو ڕەمزی صیححەتی لەسەرە • وە مادام ئیجتیهاد حەق بوو هەر موسوڵمانێ بە حوکمی ئیجتیهادێ بڵێ : ئــەوە بیدعەتە ، ئەوە خۆی خاوەن بیدعەتە ؟ چونــکی ئیجتیهاد لەسەر ئایەت‌و سونتەتەو ئیهمالی شتێ موافیقی کیتاب‌و سوننەت بێ بیدعەتە •

وە هەر موسوڵمانێ کەمێ شعووری دینی بێ ئەزانێ کە ئیجتیهاد واجبە بێ لەبەر ئەوە دینی ئیسلام دینێکە دەوام ئەکا تا ڕۆژی قیامەت‌و چــەند وەزعی عەجیب بەسەر ئوممەتەکەیدا دێ ، وە ئایات‌و ئەحادیثی ئەحکامیش بــە ظاهــیر بە بــێ (استنباط‌و قیاس‌و استدلال) رەســایی ناکــا بۆ هەموو ئــەو حوکمانە ، کــە وابێ ناچــار ئەبێ خــاوەن علم ئیجتیهاد بــکا • وە ئەگــەر بە ئیجتیهاد ڕەفتــار نەکرێ ئەحــکام وەرناگیرێن‌و موسوڵمانان ئەکەونە سەر فەوزاو هەوەس‌کاری • وە شتی وا لە ئیسلامــدا نیــە •

نووري ئیجماع

ئیجماع لــە عورفی دیندا بریتی‌یە لە : ئیتتیفاقی موجتەهیــدانی دینی ئیسلام لەسەر حوکمێکی شەرعی • جا هەر کاتێ ئەمانە بە ئیتتیفاق قەراری حوکمێکی وایان دا ئــەوە ئەو حوکمــە حەققــەو پێویستە ئیطاعــەی بــکەین •

وە ئیسباتی ئیجماع بە کیتاب‌و سوننەتە یەکەم ئەو ئایەتە کــــە خوێندمانەوە : (ومن یشاقق الرسول من بعد ما تبین له الهدی ویتبع غیر سبیل المؤمنین نولّه ما تولی ونصله جهنم) خودای تەعالا تەهدیدی

ئەو کەسانەی کردووە کە لا ئەدەن لە ڕێگەی گشتی ئەهلی ئیمان .

دووەم ئەنەسی کوڕی مالیك ڕیوایەتی کردووە لـە حەزرەتەوە - صلی الله علیه وسلم - فەرموویەتی : (ان الله لا یجمع أمتی - أو قال : - أمة محمد - صلی الله علیه وسلم - علی ضلالة ، وید الله مع الجماعـــة) .

سێیەم حەزرەت - صلی الله علیه وسلم - فەرموویەتی : (ما رآه المسلمون حسنا فهو عند الله حسن) .

عەلاوە لەســـەر ئەمە ئیجماع دائەمـــەزرێ لـــە گردەوەبوونی موجتەهیدەکان لەسەر یەك حوکمی شەرعي .

وە ئەو موجتەهیدانە یەکە یەکە مادام دروست بێ ڕەفتار بکرێ بە بیروڕایان ئەوە کە گردەوە بوونو ڕەفتارت نەکرد لازم دێ دەلیلی ضەعیف ڕەفتاری پێ بکرێو دەلیلی بە قووەت ڕەفتاری پێ نەکرێ ، وە ئەگەر ڕەفتاری پێ بکرێو هێزی هەر وەکو قسەی یەکە یەکە بێ ، لازم دی ضەعیفو قەویی وەکو یەك بن ، کە وابێ ئەبێ کە ئیعتیـــار کرا موجیبی عیلم بێ ، واتە موجیبی ئیعتیقادی بێ کە لەوە زیاتر لـــە طاقەتدا نەبێ ، (بناء علیه) دەلیلی موسوڵمان لـــە دینی ئیسلامـــدا : قورئانەو حەدیثەو ئیجتیهادی موجتەهیدی طاقەو ئیجماعی موجتەهیدان.

جا بزانن : ئەو عالمانە کە بە پایەی ئیجتیهاد گەیشتوون زۆر بوون، بەڵام بازێ لەوان خـــودا یارمەتی داون بۆ ئـــەوە کـــە بیروباوەڕیان بنووسنو بڵاو بینەوە بـــە ناو موسوڵماندا ، وەکو شێخ (ابو الحسن الأشـــعری والشـــیخ ابو منصور الماتریدی) لە ئوصـــوولی دینو ئیعتیقادیاتدا ، وە ئیمـــامی ئەبو حەنیفەو ئیمامی مالیكو ئیمامی شـــافیعیو

ئیمامی ئەحمەد بنو حەنبەل‌و داوودی ظـــاهیری لە فرووعیاتدا • وە ئەمانە مەذهەبیان نووسراوەتەوەو تەدریس کراون‌و لەســەر یاســای ئوصوول‌و قەواعیدی (تخريج واستنباط)یان تەقریر کراوەو بە دەرز خوێنراون‌و موناقەشە کراوە (بناء عليه) هەر ئەو مەذهەبانە کـــە وا تەدوین کراون دروستە ڕەفتاریان پێ بکرێ ؛ چونکە یاساو ئوصووڵی موجتەهیدەکان دیارن • وە ئەوانە کە مەذهەبیان نە نووسراوە ڕەفتاریان پێ ناکرێ ، یەکــەم مەذهەبەکەیان لە لای ئێمە موحەققەق نیە • دووەم یاسای ئوصوولی ئەو ئیمامانە دیار نین‌و نازانین لە (استدلال)دا فیـکری ئەو زانایە چـــۆن بووە •

وە ئەو کەسانە ئەیانەوێ لە خۆیانەوە بە بێ ئیجتیهاد لەســەر ظاهیری کیتاب‌و سوننەت بڕۆن ئەیانەوێ لە باتی چوار ئیمام هـــەزار ئیمامی بێ‌سوود دابنێن ، وەیا ئەیانەوێ بە بێ دەلیل بە ئارەزووی نەفس موسوڵمانان گومڕابکەن •

نووري فەرق لە بەینی سوننەت‌و بیدعەتدا

بەر لە هەموو شتێ پێویستە دوو حەدیثی شەریف لەم مەوزووعەدا ڕیوایەت بکەین بۆتان هەتا لەسەر ڕووناکی مەعنای ئەوانە بــگەین بە مەبەستی خۆمـــان •

یەکەم ئەو فەرموودە پیرۆزە ڕیوایەت کراوە : (عن أبي نجيح العرباض بن سارية ـ رضى الله عنه ـ قال : وعظنا رسول الله ـ صلى الله عليه وسلم ـ موعظة وجلت منها القلوب وذرفت منها العيون ، فقلنـا : يارسول الله كأنّها موعظة مودّع فاوصنا • قال أُوصيـــكم بتقـــوى الله

- عزوجل - والسمع والطاعة ، وان تأمر عليكم عبدٌ فانّه مــــن يعش منكم فسيرى اختلافا كثيرا ، فعليكم بسنتي وسنة الخلفاء الراشـــدين المهديين ، عضوا عليها بالنواجز ، واياكم ومحدثات الأمور ، فان كـــل بدعة ضلالة • رواه أبو داود والترمذي ، وقال : حديث حسن صحيح) •

لـــەم فەرموودەدا حەزرەت - صلى الله عليه وسلم - نەهیی‌و تەحذیری ئەصحابەی فەرمووە لـــەو یاسانە کـــە دروست ئەکرێن‌و فەرموویەتی بە عوموومی : هەرچی بیدعەت بێ گومڕاهی‌یە ، واتە باوەڕ پێ‌کردن بە جێهێنانی ئەبێ بە هۆی ونکردنی ڕێگەی دینی ئیسلام •

دووەم فەرموودەیەکە وەکو شەرح‌و بەیان وایە بۆ ئەم حەدیثـــە شەریفە ، ئەوەیش ئـــەو حەدیثەیە کە ڕیوایەت کراوە لە (ام المؤمنين عائشة - رضي الله عنها - قالت : قال رسول الله - صلى الله علەوسلم- من احدث في امرنا هذا ما ليس منه فهو ردٌ • رواه البخـاري ومسلم) واتە هەر کەس دروست بىکا لەم دینی ئێمەداو لەم یاســـای کیتاب‌و حەدیثەدا کارێ کە لەو دینە نەبێ ئەوە مەردوودەو بەتاڵە •

زانایانی دین بەیانی ئەو شتە کـــە لە دین نەبێ وەهـــا کردووە فەرموویانە : وەکو شتێ کـــە لـــە زاتی موخـــالیفی ئیسلام بێ‌و هیچ قاعیدەیەکی دین ڕەوای نەدابێ ، وەکو نەذری ڕاوەستان لەبەر هەتاودا ، یا کارێـــکی دین کە شرووطی نەیێتە جێگە ، وەکو نوێژ بە بێ دەس‌نوێژ، یا بە بێ ڕووکردن لە قیبلە بە بێ ناچاری ، یا کارێـــکی وا بێ بە هۆی نوقصانی فەرزێ لە فەرزەکانی نوێژ ، وەکو نوێژێ کە ڕکاتێکی لێ کەم بکرێتەوە ، یا ڕۆژووی مانـــگی ڕەمەزان لەگەڵ تەرکی ڕۆژێ لـــە ئەووەڵەوە یا لە ئاخریەوە ، یا زیادکردن لە واجبات وەکو زیادکردنی ڕکاتێ لە یەکێ لە نوێژەکاندا یا چەند ڕۆژێ لەسەر مانـــگی ڕەمەزان

(والحاصل) شتێ زیاد کرابێ لەسەر دین ، یا کەم کرابێ بە نەوعێ کە ئەصلێکی نەبێ لە دینی ئیسلامدا ـ نەك وەکو کورتەوەکردنی نوێژی چوارڕکاتی لە سەفەردا یا گردەوەکردنی دوو نوێژ ـ ئەوە ئەو شـتـە بیـدعەتە •

وە ڕوونا‌ك‌کردنەوەی ئەم مەوزووعە بە تەواوی ئەمەیە کە دەلیلی دینی ئیسلام : قورئانەو حەدیثەو ئیجماعی ئوممەتو ئیجتیهاد • وەکـو بەیان کران •

وە ئەلفاظی قورئانی پیرۆزو حـەدیثی شەریف چوار نەوعـە دەلالەتیان هەیە کە مەشهوورن بە : (عبارة النص ، واشـارة النص ، ودلالة النص ، واقتضاء النص) بە عەلاوەی مەعنای مەجازیو کینـایە لـە کـەلامدا •

جا (عبارة النص) عیبارەتە لەوە دەلالەتی لەفظەکان لەسـەر مەعنای مەقصوود ، وەکو دەلالەتی (قل هو الله أحد الله الصمد لم یلد ولم یولد ولم یکن له کفواً احـد) تۆ بڵێ واقیع ئـەوەیە زاتی خـودای تەعالا یەکـەو خودا مەرجیعو پەنا بۆبراوە، منداڵی نەبووەو لە کەسیش نەبووەو کەس هاو وێنەی ئەو نیە •

وە (اشارة النص) دەلالەتە لەسەر مەعنایەکی ڕاستی واقیعی وا کە دەلالەت لەسەری مەقصوود نەبێ ، وەکو دەلالەتی ئایەتی : (أحلّ لکم لیلة الصیام الرفث الی نسائکم) واتە : ڕەواداره بۆ ئێوە لە شـەوی ڕۆژووی ڕەمەزاندا چوونەلای ژنەکانتان • کە ئەم ئایەتە بـە ئیشـارە دەلالەت ئەکا لەسەر ئەوە کەسێ لە ڕەمەزاندا ڕۆژی لێ بووەوە بـــە جەنابەتەوە ئەوە ڕۆژووەکەی دروستە چونـکی مادام هەموو ئەجـزای

شەو جێگەی نووستن بێ لەگەڵ ژندا ئەگەر کەسێ لـە پێش بانـــگی سبەینێ بە چەند دەقیقەیەك ڕۆیشتە لای ژنەکەی ناتوانێ بێتە قەراغەوەو هـەر لـە شەودا خۆی بشۆرێ •

وە (دلالة النص) وەکو دەلالەتی ئەلفاظ لەسەر مەعنـــایێ وا مەقصوود بێو موساوی مەعنای لەفظ بێ یا بەرزتر بێ لەو ، وەکـــو دەلالەتی ئایەتی : (ولا تقل لهما أف) لەسەر ئەوە کە حەرامە لێیـــان بدەن ، یا سەریان بشکێنن ، یاخود قسەی بێشەرمیان لەگەڵدا بکرێ •

وە (اقتضاء النص) وەکو دەلالەتی ئەلفاظی نەص لەسەر مەعنایێ کە بە بێ ڕیعایەتی ئەوە مەعنای ئایەتەکە ڕاست نەبێ ، یا حوکمەکـەی ڕاست نەبێ ، وەکو دەلالەتی : (واسأل القرية) لەســـەر مەعنـــای : (واسأل أهل القرية) جا لەسەر ئەم تەقریرە ئەگەر حوکمێ دروست‌کرا لە عالەمی ئیسلامداو لە ئەلفاظی قورئانو حەدیث بە هیچ دەلالەتێ لەم چوار دەلالەتە مەفهووم نەبووو خاریج بوو لە ئیجماعی زانایانی دین ، هـەروا لـە ئیجتیهادی یەکێ لە موجتەهیدەکانی دەر نەچووبوو بـــە شێوەی (استصحاب) یا (استحسان) یا مەصالیحی مورسەلە ، وە یـا بە حەقیقەت ، یا بەکینایەو مەجاز مەدلوول نەبوو بۆ ئایەتێ یا حەدیثێ ئەتوانین بڵێین : ئەو کارە بیدعەتەو گومراهی‌یە •

بەڵام ئەگـەر شتێك پەیدا کرا لە ئیسلامدا کە (أدلـّە)ی شەرع شەهادەت بدا لەسەری وەکو ئەوە شوێنێ دروست بکەیت بۆ میوانخانە، وەیا بۆ شوێنی خوێندنی علوومی دین ، یا بۆ شوێنی ذیکری خودا ، یا بۆ نەخۆشخانە ، یا بۆ تەمێو تەربیەی ئینسانی نەزانو بێئاگاه لـــە واجبات ، یاخود کۆمەڵێ ئینسانی موسوڵمان ئامادە بکەیتو بیان‌بەی بۆ دروست‌کردنی خانوو بۆ بازێ هەتیوی داماو ، یاخود کەسێ شـــەرحی

ئەحادیثی شەریفە بکا ، یا تەفسیری قورئانی پیرۆز بکا ، ئەمانە هەموو بەر قەواعیدی عاممەی ئیسلام ئەکەون .

ئێمە تەماشا ئەکەین صەدری ئەووەڵ کە کۆمەڵی خولەفاو پێشینانی ئوممەت لە پاش وەفاتی حەزرەت - صلی الله علیه وسلم - دوو جار قورئانی پیرۆزیان گرد کردەوە ، جارێ بۆ پاراستنی نەفسی قورئانو جارێ بۆ پارازتنی لەهجەو قیرائەتەکەی . وە فەرموودەکانی حەزرەتیان نووسی‌یەوەو ئیعرابو سەرو بۆریان بۆ قورئانی پیرۆزکرد . هەروا عیلمی نەحوو صەرفو مەنطیقو بەلاغە = مەعانیو بەیانو حەقیقەتو مەجازو تەشبیەو کینایەو ئیستیعارەیان داناو گەلێ علوومی بەسوود بۆ عالەمی ئیسلام . هەروا میجرابیان بۆ مزگەوت دروست کردو بینای منارەو قوبەیان دامەزراند ، هەروا لە عالەمی ئیسلامدا تەدریبی سوپای ئیسلام دامەزرا ، وە عومەری کوڕی خەططاب - رضي الله عنه - دەفتەری بۆ ئەفرادی سوپای ئیسلام دروست کرد ، وە عومەرو عوسمانیش پاش وەفاتی ئەو لە پێش بانگی جومعەی ناو مزگەوت ئەمریان کرد بە بانگ‌دان بۆ ئیخباری خەڵك . وە گەلێ شتی تر لەوانە کە دامەزراون لە وڵاتی ئیسلامدا ، وەکو صڵاوات دان لەسەر حەزرەت - صلی الله علیه وسلم - لە پاش . بانگەکان خوێندنی قورئان لەسەر مەحفەلەکان لە ڕۆژی جومعەدا . وە خوێندنەوەی مەولوودنامەو میعراجنامەو تەسبیحات لە پاش نوێژەکانو حەلقەی ذیکرو تەهلیلەو مەجالیسی وەعظو ئیرشادو خوێندنی قورئان لە مەجلیسی تەعزیەدا ، یاخود قورئان خوێندنو ئیهدای ئەوابەکەی بۆ ڕوحی یەکێ یا جەمعێ لە مردووان . ئەمانە هەموو دەلیلیان هەیەو ئیستیفادە ئەکرێ لە ئایاتو ئەحادیثی شەریفە . وە یاخود لەسەر یاسای مەصالیح لە

ئیسلامدا ئەمانە بە قەطعی ڕەوا نیە بە بیدعەت حسێب بکرێن ؛ چونکی ئەم شتانە خاریج نین لە دین‌و ضددی قەواعیدو ئوصوولی ئیسلام نین ، بەڵکو گەلێ ڕووناکن لەبەر چاوی موسوڵماندا حەزرەت ـ صلی الله علیه وسلم ـ فەرموویەتی : (علیکم بسنتي وسنة الخلفاء الراشدین)وە فەرموویەتی : (ما رآه المسلمون حسنا فهو عند الله حسن)وە خـودا فەرموویەتی : (ومـن تطوع خیـرا فان الله شـاکر علیم)وە فەرموویەتی : (وما تقدموا لأنفسکم من خیر تجدوه عند الله هو خیـرا واعظم أجرا) وە (ان شاء الله) لە مەولا لە فەصڵێکی موناسبدا باسیان ئەکـەین‌و ئیسباتی ئەوە ئەکەین کـە داخڵی یاسـای ئیسلامن‌و مەشـروعن •

نووري بەیانی ئەهلی تەصەووف‌و ئەهلی طەریقەت

ئەو کەسە کە قورئانی پیرۆز بخوێنێتەوەو بە فیکرێکی تیژ بڕوانێ بۆ دینی ئیسلام باش حاڵی ئەبێ کـە دین عیبـارەتە لـە پەیوەندی‌و عەلاقەیەکی ڕاست لەگەڵ پەروەردگاری عالەمدا مەشغووڵ بوونـە بـە ذیکرو طاعەت‌و پاك‌کردنەوەی نەفس لە صیفاتی ناهەموار ، بۆ ئـەوە بتوانێ عیبادەتی خالیص لە هەوا بکا بۆ خودای تەعالا • وە لـە گـەلێ ئایەتدا ئەم مەوزووعە بەیان کراوەو مەنعی غەفلەت لە ئینسانی کامیـل کراوە • خودا فەرموویەتی : (قد افلح من زکیها وقد خاب من دسّیها) واتە : بەراستی ڕزگاربووەو ئەبێ ئەو کەسەی کە نەفسی خـۆی پاك کردووەتەوە لە ڕەذائیل ، وە مەحرووم‌و بێ‌هرە بووە لە پیرۆزی کەسێ کە وانەفسی خۆی بە پیسی هێشتبێتەوە وەفەرموویەتی : (قد افلح من تزکی

وذكر اسم ربه فصلى) وه فەرمووپەتی بە حەزرەت ـ صلی الله علیه وسلم ـ (ولاتكن من الغافلين) وه فەرمووپەتی : (ولا تطرد الـــذين يدعون ربّهم بالغداة والعشيّ يريدون وجهه) وه فەرمووپەتی : (ولا تطع من اغفلنا قلبه عن ذكرنا واتبــع هـــواه وكان أمـــره فرطا) وه فەرمووپەتی : (والذين جاهدو فينا لنهدينهم سبلنا وان الله لمع المحسنين) وه فەرمووپەتی : (يا ايها الذين آمنوا اتقو الله وكونوا مع الصادقين) وه فەرمووپەتی : (وما أمروا الاّ ليعبدوا الله مخلصين لـــه الدين) وه فەرمووپەتی : (يختص برحمته من يشاء) ٠

وه لەبەر ئەوه کــه ئوممەتی پێغەمبەر ـ صلی الله علیــه وسلم ـ چاکترین ئوممەتو ئەصحابەکانی حەزرەت باشتر ئینسان بوون لــــه جیهاندا ٠ چـــەند کەسێ لە ئەصحابەکان لە عەهدی حەزرەتدا نەفسی خۆیان مەشغووڵ کرد بە زیادە تەقواو طاعەتەوە لەسەر ئەساسی پەیڕەوی کیتابو سوننەتو خودایش بە فەضلی خۆی دڵی ئەوانەی نوورانی کرد بە نەوعێ بوو بە ئاوێنە بۆ دڵی حەزرەت ـ صلی الله علیه وسلم ـ وه لەو ئەنوارو بەرەکاتە لە قەلبی موبارەکی ئەودا بوونو بەشدار بوونو ئیمانیان تەرەققی کرد بە نەوعێ بوون بە چرای تەنویر بۆ گــەلێ لــه ڕەفیقان ٠ وه بەتایبەتی ئەبوبەکری صیددیقو ئیمامی عەلی کوڕی ئــەبو طالیب لەم بابەتەوە پێش کەوتن ، هەتا سەلمانی فارسی لـــه ئەبوبەکری صیددیقەوەو قاسمی کوڕی موحەممەدی کوڕی ئەبوبەکو لە سەلمانەوەو جەعفەری صادیق لە قاسمەوە مونەووەر بوون ، هـــەروا حـــەسەنی بەصری لە حەزرەتی عەلیو حەبیبی عەجەمی لـــه حەسەنو داوودی طائی لە حەبیبەوەو مەعرووفی کەرخی لە حەبیبەوەو (سري سقطی) لە مەعرووفو ئیمام جونەید لە سەرییەوە دڵیان نوورانی بووه ٠ وه

ئاداب‌و یاسای ئەوانە پەیڕەوی قورئان‌و حەدیث‌و دەوامی طاعەت‌و ذیکرو عیبادەت بوو •

وە هەر کام لەو زاتانە ئادابێکی تایبەتی‌یان بوو لە عیبادەت‌و طاعەت‌و تەصفیەی دڵدا ، ناو ئەبرا بە طەریقەت ، واتە : ڕێگەی فلان کەس لە عیبادەتدا •

وە ئەم زاتانە لە ئەوەڵەوە لە قەڕنی یەکەمدا بوون ، جا تایبەکانیان کەوتە قەڕنی دووەم‌و قەڕنی سێیەم کە لە لایەنی حەزرەتەوە ـ صلی الله علیه وسلم ـ شەهادەت دراوە بەوانە کە ئەوانە باشترین ئەهلی قەڕنەکانن •

وە ئەم زاتانە هەموو ئەهلی قورئان‌و حەدیث‌و فیقهی ئیسلام بوون‌و هەموو ئەهلی عالەمی ئیسلام تەبەڕوکیان ئەکرد بە وەزعی ئەوان‌و شەهادەتیان ئەدا بە باشی بیروباوەڕو ئەحواڵ‌و ئەخلاقیان‌و ثبووتی ئیمتیازی ئەوانە بووە جێگەی ئیجماعی عولەماو زانایانی عالەمی ئیسلام • وە لە عەینی حاڵدا بە واسیطەی دەوامی ذیکرو طاعەتەوە گەلێ کەرامات‌و ئاثاری جوانیان لێ دەرکەوت بە نەوعێ کە هەموو هوشیارێ بزانێ ئەوانە لە خالیصەو صەفوەی عیبادی خودا بوون‌و ئەو کەراماتانە ڕاست بوون‌و ئەو ئاثارە کە لەوانەوە دەرکەوتووە لەباتی حورمەت‌و ڕێزگرتنیان بووە لە لای خوداوە ، وەکو خودای تەعالا لە قورئاندا باسی کەرامەتی مەریەمی عەذراو (اصحاب الكهف واصحاب الرقيم)و ڕەفیقی حەزرەتی سولەیمان ـ علیه السلام ـ ئەکاو لە سورەی (جاثية)دا خودا فەرموویەتی : (أم حسب الذين اجترحوا السيئات ان نجعلهم كالذين آمنوا وعملوا الصالحات سواء محياهم ومماتهم ساء ما يحكمون) • بە هەر حاڵ ئەو عەبدانە کە وا بە ئیخلاص عیبادەتی خودایان بەجێ بێنن

بــه دەوام وەکو بارانی بەهار ئەنوار بەسەر دڵیاندا ئەڕژێو گــەلێ کردەوەی خاریقیان لێ دەرئەکەوێ •

وە فەرقی ئەو کەرامەتانە لەگەڵ موعجیزەدا ئەوەیە کــــە ئەم ئەولیایانە داوای (نبوة)و ریسالەت ناکەنو پەیرەوی خۆیان دەر ئەبڕن بە ذاتی پێغەمبەر ـ علیه الصلاة والسلام ـ •

وە ئــەو زاتانە بوون بــە هۆی بڵاوکردنەوەی دینی ئیسلامو دامەزراندنی دین لە دڵی موسوڵمانانداو موسوڵمان گەلێ ئیستیفادەیان کرد لێیان ، واتە عولەمای شەریعەت ئەحکامی دینیان ڕووناك ئەکردەوە بۆ ئوممەتی ئیسلامو ئەولیاکانی زەمانەیش بە فەیضی بەرەکات تەنویری دڵی موسوڵمانانیان ئەکرد بە نەوعێ شوبهە لە دڵیاندا نەدەما •

وە خودای تەعــالا بۆ دەربڕینی پایەی ئەو زاتانە فەرموویەتی : (الا ان أولياء الله لا خوف عليهم ولا هم يحزنون)وە فەرموویەتی : (ان الذين قالوا ربّنا الله ثم استقاموا تتنزل عليهم الملائكة الاّ تخافوا ولا تحزنوا وابشروا بالجنة التى كنتم توعدون نحن اولياؤكم في الحيــاة الدنيا وفي الآخرة ولكم فيها ماتشتهي أنفسكم ولكم فيها ما تدّعون) وە فەرموویەتی: (واتقوا الله ويعلمكم الله) وە لە حەدیثی قودسیدا وارید بووە ، وەکــو ئیمــامی نەوەوی لــە حــەدیثی سیو هەشتدا ڕیوایــەتی کردووە : (قال رسول الله ـ صلى الله عليه وسلم ـ انّ الله تعالى قال من عادى لي وليا فقد أذنته بالحرب ، وما تقرّب اليّ عبدى بشيء أحبّ اليّ ممــا افترضته عليه ، ولا يزال يتقرب اليّ بالنوافل حتى أحبّه فاذا احببته كنت سمعه الذى يسمع به وبصره الذي يبصر به ويده التي يبطش بها ورجله التي يمشي بهــا ، ولئن سألني لأعطينّه ولئن استعاذ بي لأعيذنّه • رواه البخــارى) •

وە ئادابی ئەهلی تەصەووف ئیشتیغالە بە طاعەتو نەوافیـــل وەکو عەینی حەدیثە قودسی‌یەکە ، وە بەسە بۆ دەلیل لەسەر صیححەتی ئەعمالی ئەهلی تەصەووف وجوودی ئەهلی ذیکرو ئەصحابی (صُفَّة) لە عەهدی حەزرەتدا ـ صلی الله علیه وسلم ـ کە جارجار زۆرو جارجار کـــەم بوون • وە مەشغوولّ بوون بە تەقواو طاعەت • وە حەزرەت ـ صلی الله علیه وسلم ـ مەنعی نەکردوون ، بەڵـکو بە نەظەری ڕەحمەت تەماشـای کردوون •

وە ئەو کەسانە کە ئەهلی تەصەووف نیشانی موسوڵمانان ئـەدەن وەکو ڕەهبانانی مەسیحیو ئایەتی : (ورهبانية ابتدعوها ما كتبناها عليهم الا ابتغاء رضوان الله فما رعوها حق رعايتها وكثير منهم فاسقون) ئەکا بە دەلیل بۆ خۆی ، گەلێ بێ‌ئینصافەو بەیانەکەی دوورە لە عیلمو عەقڵو زانیاری بە چەند دەلیل :

یەکەم بە ظاهیری ئایەتەکە لەسەر ئیبتیداعی ڕەهبانییەت هـاتووە ، واتە ڕەهبانییەت دروست کراوەو لە دینەکـــەیان نــە بووە ، بەڵام تەصەووف لە دینی ئیسلامدا لەسەر ئیعتباری نیهایەتی خشووعو ئەدەبەو بە جێهێنانی ئاداب بە صوورەتی شەرعی لەگەڵ دەوامی ئیتیباعی کیتـابو سونەتدا • وە ئەو ذیکرو فیکرو تەهلیلو تەوحیدە کە عادەتە لە ناویاندا هەمووی سونەتی ئیسلامە • وە ئایاتی ذیکرکردنو باسی ئەهلی ذیـــکر لە قورئاندا بە تەنیاو لەگەڵ کۆمەڵدا ، واتە بە فەردی ، یا لەگەڵ تەعاونو یارمــەتی ، گـــەلێ زۆرن •

دووەم ڕەهبانییەت عیبارەت بووە لە ژن نەهێنانو دوورکەوتنەوە لە عائیلە ، بەڵام ئەهلی تەصـــەووف گەورەیان یا ئەتباعیان نەمانبیستووە قصووریان کردبێ لە ژنهێنانو حەدیثی :

(تناكحوا تناسلوا فانني أباهي بكم الأمم ولو بالسقط) دەستووریان بووە •

سێیەم ئەو ئایەتە پیرۆزە دەلالەت ئەکا لەسەر ئەوە خودا عالەمی ڕەهبانانی خۆش نەویستووە : چونکی ڕیعایەتی یاساکەیان نەکردووە بە حەقیقی ڕیعایەت ، واتە ئەگەر ڕیعایەتیان بکردایە هەر چەند ئەصڵەکەی بیدعەت بووە ، بەڵام ئەبووە بیدعەتی حەسەنە ، بە دەلیلی ئاخری ئایەتەکە کە ئەڵێ : (وکثیر منهم فاسقون) یانی : (قلیل منهم صادقون) کە ئەوانەن ڕیعایەتیان کردووە • بە هەرحاڵ حەیفە کەرامەتی (اهل الله)و پیاوانی خودا بشکێنرێ بە بازێ خەیاڵاتی بێ ئەصڵ و ئەساس • وە پێویستە لەسەر ظاهیری ئایەت و حەدیث بڕواو ئیحتیرامی هەموویان بگرێ و ئەو بیروباوەڕی موسوڵمانانە لە زەمانی سابیقەوە تا ئەمڕۆ •

مەحەببەتی زاتی خودای تەعالا

لەمەو پێش وتمان ئیمان : تەصدیق و تەسلیمە ، وە تەسلیم عیبارەتە لە (انقیاد واطاعة)و ڕەزاو مەحەببەت بۆ خوداو پێغەمبەرو هەرچی پەیوەندی زۆر بێ بە پێغەمبەرەوەو بە هۆی خزمەتی دینی ئیسلامەوە ، وە ئەوانەیش عیبارەتن لە ئەهلوبەیتی حەزرەت ـ صلی الله علیه وسلم ـ و ئەصحابەکانی و ئیمامانی موجتەهیدی دینی ئیسلام و ئەو صاڵحانە کە تێکۆشیون لە ڕێگەی دیندا هەر کەس بەقەدەر ئەندازەی خۆی •

مەحەببەتی خودا بریتییە لەوە باوەڕت بێ بەوە کە هەیەو مەوجوودەو ئەزەلی و ئەبەدی و تەنیایەو موحتاج و نیازمەند نیە بە کەس و

لەکەس ناچێو وێنەی نیەو هەرچی صیفەتی کەماڵە هەیە بۆیو دوورە لە صیفاتی نەقص • وە لە کاری خۆیدا موختارەو هەر شتێ خواستی لەسەر بێ ئەبێو هەرچی خواستی لەسەر نەبێ نابێ • وە کارەکـانی هەموو لەسەر حیکمەتنو لە هەموو میهرەبانێ میهرەبانترە • هـەر کـەس خودا یارمەتی بدا بە هیدایەتو شارەزاکردنی بۆ ڕێـگەی پیرۆزی ، ئەزانێ خۆیو غەیری خۆی لە ئادەمیزادو باقی گیانلەبەرانو دارو گیـاو کانەکانو دەریاو دەشتو کۆسارو ئاسمانو ئەستێرەکان ، ئەمانە لـە زاتی خۆیاندا ڕامن بۆ هێزی خوداو ملکەچی تەصەڕوفـاتی پەروەردگـارن •

ئەم جیهانە جوانە بێخاوەن نابێو واجبە خاوەنەکەی زینـدوو زاناو تەواناو خـاوەن خواستو خواهش بێ ؟ چونـکە لـە نەبوونەوە شت لـە خۆیەوە نابێ بە بوونەوەر • وە ئەساسی بوونی ئەم عالەمەیش واجبە کەسێ بێ خاوەن دەستەڵاتو کامیل بێ لە هەموو کارێـکدا ، ئەوەیش هـەر زاتی خودایە •

وە مەحەبەتی خوا بەمە ئەبێ یارمەتی دینەکەی بدەیو بە هەموو جۆرێ حەز بـکەی بەوە کـە ئەهلی جیهان ڕوویان لە فەرمانبەرداری ئەو بێو پەیڕەوی پێغەمبەری خودا بـکەن لە هەموو کارێکدا ، وەکو خودای تەعالا فەرموویەتی :

(قل ان کنتم تحبّون الله فاتّبعوني یحببکم الله) •

کـە وابێ نیشانەی مەحەبەتی خودا ئیطاعەی شـەرعو دینی پێغەمبەری خودایە • جا هەر کەس لەسەر ئەم یاسا بڕوا ئەوە مەعنـای وایە مەحەبەتی خودای تەعالای هەیە •

داوا ئەکەین لە خودا ئەم صیفەتانەمان پێ بداو تەوفیقمـــان بـدا لەســـەریان •

مەحەببەتی پێغەمبەر ـ صلی اللّٰه علیه وسلم ـ

مەحەبەت مەیلی دڵە بۆ لایَ ئەوەیَ خۆشی ئەویَ ، وە ئەمـــەیش گەلیَ نەوعی هــــەیە •

وە لە مەحەببەتی پێغەمبەرە ـ صلی الله علیه وسلم ـ باوەڕت بیَ کــە ئەو زاتە خاوەنپایە پێغەمبەری خودایەو خودا هەڵیبژاردووە بۆ ئەوە بیَ بە چرای ڕووناککەرەوەی ڕێــگەی موسوڵمانو هــــەمیشە حورمەتی بـگریَو بە گەورەی بزانیَو زۆر صلاواتی لیَبدا ، بە تایبەتی کاتیَ کــە ناوی ئەبیسی ، وە پەیڕەوی بـکا لە عیادەتو طاعــــەتی خوداداو ئەمرەکانی بە جیَ بێنیَو نەهیی لە هەرچی کردووە نەیـــکاو تێکۆشی بۆ ئەوە کە ئەخلاقی خۆی بباتە سەر ئەخلاقو ڕەوشتی ئەو ، وە ئەو قورئانە کــە نازڵ بووەتە سەری خۆشیبویَو ئەو سونـــەتو یاساو ڕەفتارە کە حەزرەت لەسەریان بووە بە قەدەر تەوانا جیَبەجێیان بـکا • وە مەحەبەتی ئالو ئەهلو ئەصحـــابو یارانی ئەوی بیَ ، وە ئیمامانی دینو زانایانی شەریعەتو یاسای ئیسلامی خۆشبویَو هەمیشە خزمەتی دینەکەیَ بـکا بە قەدەر ئیمکانو مەحەبەتی قوڕای قورئانو حافیظانی حەدیثی شەریفی بیَ • (والحاصل) هەرچی قازانجی بیَ بۆ دین بیـکا بە قەدەر دەستەڵاتو خۆشیبویَو هەرچی موخـــالیف بي چـاری بـــکا • خــودای تەعــالا لــەم بابەتەوە فــەرموویەتی : (قل ان کان آباؤکم وأبناؤکم واخوانکم وازواجکم وعشیرتکم وأموال

اقترفتموها وتجارة تخشون كسادها ومساكن ترضونها أحبّ اليـــكم من الله ورسوله وجهاد في سبيله فتربّصوا حتى يأتي الله بأمره والله لا يهدي القوم الفاسقين) واته : ئەی پێغەمبەری خۆشەویست بلێ بـــەو خەڵکە ئەگـەر باوکەکانتانو کوڕەکانتانو براکانتانو هاوسەرەکانتانو هوزەکەتانو دارایی‌یەك کـــە پەیداتان کردووەو بازرگانی‌یەك کـــە ترستان هەیە لەوە زیان بکاو خانوو مەئوایێ کـــــە پێی‌ڕازین خۆشەویسترن لـە لای ئێوە لە خوداو لە پێغەمبەرو جیهاد لە ڕێـــگەی خودادا ، دەی ماتڵ بنو چاوەڕوان بن هەتا خودا فەرمانی خۆی جێ‌بەجێ ئەکا بەسەرتانداو خودا کۆمەڵی لە یاسای دین دەرچوو هیدایەت نادا •

خودا هەڕەشەی کردووە لەو کەسانە کە ئارەزووی ئەولادو ئەهلو عەشرەتو دارایی ئەدەن بەسەر مەحەبەتی خوداو پێغەمبەرو جیهاد لـە ڕێـگەی خودادا • وە ئەمەیان حاڵی ئەکا واجبە لەسەریان مەحەبـەتی خوداو پێغەمبەر پێش بخەن لەسەر ئەم شتانە کـە خۆشەویستن لـــە دونیـــادا •

وە حەزرەت ـ صلى الله عليه وسلم ـ فەرموویەتی : (لا يؤمن احدكم حتى اكون احب اليه من ولده ووالده والناس اجمعين) واتە : کەس لە ئێوە ئیمانی تەواو نابێ هەتا من خۆشەویستر ئەبم لەلای ئـەو لە کوڕو باوکو باقی ئادەمی‌زاد هەموویان •

وە فەرمووی بەو کەسەیش کە عەرزی کرد : مـــن خـــوداو پێغەمبەری خودام خۆش ئەوێ : (انت مع من احببت) واتە : تۆ وای لەگـــەڵ ئەوانەدا کـــە خۆشت ئەوێن ، یانی بەهرەی مەحەبـــەت بۆ پێغەمبەر ئەوەیە کـە لە قیامەتدا لەگەڵ حەزرەتدا ئەبێ •

وە سڕی پێویستی ئەم مەحەبەتە ، ئەمەیە : ئەگەر ئەم ڕەهبەرە گەورە نەبوایە ئادەمیزاد لەسەر باری نەزانینو بێموبالاتی بە پەروەردگار ئەمایەوە ٠ وە ئینسان کە ڕەهبەرێکی ڕاستی نەبێ سەرگەردانە ، بۆ میثال ئادەمیزاد لە پێش ڕەوانەکردنی حەزرەتی (محمد المصطفی)دا ـ صلی الله علیه وسلم ـ جانبی خۆرهەلاتی ئاسیا یا بتپەرست بوون ، یا ئاگرپەرست ، وە بەتایبەتی ولاتی فارسو کوردستان هەمووی ئاگرپەرست بوونو بە دەوری ئاگردا هەلئەسوڕان جارجاریشیان گمێزیان پێدا ئەکرد ٠ وە جانبی خۆرنشین بتپەرست بوون ، ئەوانیش بە دەوری بتەکاندا هەلئەپەڕین ٠ وە بە پیرۆزی هاتنی پێغەمبەرەوە ـ صلی الله علیه وسلم ـ ڕوویان کرد لە عیبادەتی خودای تاقو تەنیای زیندووی زانای تەوانای شنەواو بینا ٠ وە بە هۆی قورئانی پیرۆزەوە ڕوویان کرد لە زانیاریو ماریفەتو یاسای کۆمەلایەتیو صیلەی ڕەحمو میهرەبانی لەگەل یەکدا ٠ وە یاسای عەدالەت لە جیهاندا دامەزراو یاسای ذیکرو یادی خوداو نوێژو ڕۆژوو زەکاتو حەج بەرقەرار بووەوە گەورەو بچووکییەکی موناسبو بەسوود لە ناو ئادەمیزاددا بەرپابوو ، (والحاصل) ئادەمیزاد پاش وێرانی دونیا بە ستەمو نەزانی کەوتە مەیدانی عیلمو صەنعەتو طاعەتو ڕیعایەتی حقووقی فەردیو ئیجتیماعی ، وە هەتا ئەم یاسایانە بەجێ ئەهێنران عالەم لە ئاسایشندا ئەژیان ٠

ئیستە کە جیهان بەو جۆرە نیە لەبەر ئەوەیە کە ئەو یاسایە بەجێ نایەتو بێگانە سەری لە موسولمانان شێواندووە ، ئەگەرنا دینی ئیسلام هەمیشە خزمەتی زانیاریو حقووقڕاگرتنو پیشەوەریو کارکردن ئەکا ٠ بڕوانن : ئەگەر یاسای زەکاتی دارایی لە پارەو زێڕو زیوداو لە

بازرگانیـداو لـه کشت‌وکاڵو حه‌یواناندا جێ‌به‌جێ ئه‌کرێ به قـه‌طعی داماو نامێنێ • وه ئه‌گـه‌ر یاسـای عـه‌داڵه‌تی ئیسلام به‌جێ بێت هیچ که‌سێ به ده‌ردی سته‌می سته‌مکار ناتلێته‌وه‌و که‌س نامه‌ردی ناکـا له‌گه‌ڵ که‌سدا (والحاصل) ئه‌م دینه که حه‌زره‌تی پێغه‌مبه‌ر هێناویه‌تی مایه‌ی ئاسایشی دونیاو قیامه‌ته • جا له جه‌زای ئه‌م خزمه‌ته‌دا واجبـه ئینسان ئه‌و پێغه‌مبه‌ره‌ی به دڵ خۆش‌بوێ •

وه له مه‌حه‌به‌ته‌ی حه‌زره‌ته ـ صلی الله علیه وسلم ـ به گـه‌وره‌ی بگرین‌و به ئه‌ده‌ب ناوی به‌ه‌ین‌و بانـگی بکه‌ین ، خودا فه‌رموویه‌تی : (یا ایها الذین آمنوا لا ترفعوا أصواتکم فوق صوت النبيّ ولا تجهروا بالقول کجهر بعضکم لبعض أن تحبط اعمالـکم وانتم لا تشعرون) •

واته بانگ‌کردن له حه‌زره‌تی موحه‌ممه‌د ـ صلی الله علیه وسلم ـ له ناو خۆتان مه‌یکه‌ن به بانگ‌کردنی بازێکتان به ناوی ڕووت ، یا بـه بێ‌ئه‌ده‌بی ، یا به ده‌نـگی به‌رزی نه‌کا کرده‌وه چاکه‌کانتان سقووط بکاو جه‌زایان نه‌مێنێ له‌حاڵێکدا ئێوه به خۆتان نه‌زانن • واته به ئه‌ده‌ب بڵێن : (یا رسـول الله) •

صلاوات‌دان له حه‌زره‌ت ـ صلی الله علیه وسلم ـ

وه لـه مه‌حه‌به‌تی حه‌زره‌ته ـ صلی الله علیه وسلم ـ صلاوات‌دان له حه‌زره‌ت ، ئه‌مما له ناو نوێژه‌کـاندا ئه‌وه یا واجبن یا سونتـه‌تی موئه‌ککه‌ده‌ن ، وه ئه‌مما له غه‌یری نوێژدا ئه‌وه له‌به‌ر ئه‌وه که له یاسای دینه‌و ئه‌ده‌بێکه‌و خودا ئه‌مری پێ کردووه‌و فه‌رموویه‌تی : (ان اللـه وملائکته یصلّون علی النبيّ یا أیّها الـذین آمنوا صلّو علیه وسلّموا تسلیما) واته : به‌ڕاستی خوداو مه‌لائیکه‌ته‌کانی خودا صلاوات ئـه‌ده‌ن

لەسەر پێغەمبەر ، جا ئەی کەسانێ کەوا ئیمانیان هێناوە بە خـــوداو پێغەمبەری خودا صلاوات بدەن لەسەر حەزرەتو سەلامی لێ بـکەن بە سەلام‌کردن •

کاتێ ئەم ئایەتە هاتە خوار ئەصحابەکان عەرزی حەزرەتیان کرد: ئێمـە ئەزانین سەلامت لێ بکەین ، بەڵام صلاوات لێـــدان چلۆنە ؟ فەرمووی : بڵێن : (اللهم صل علی محمد وعلی آل محمد کما صلیت علی ابراهیم وعلی آل ابراهیم في العالمین انك حمید مجید) وە چـەند ڕیوایەتی تر هـەیە لـە صلاواتدان لەسەر حەزرەت ـ صلی الله علیـــه وسلم ـو گەلێ فەرموودەی حەزرەت هەن لە بەیانی ئەجرو ثـەوابی صلاواتدا کە لە کتێبی ئەحادیثو ئەذکاردا بەیان کراون فەرموودەی حەزرەت ـ صلی الله علیه وسلم ـ هەیە لەسەر ئەوە هەر کەسێ تاقـە صـــلاواتێ بدا لـە سەر حەزرەت ـ صلی الله علیه وسلم ـ خودای تەعالا دە خێری بۆ ئەنووسێ • وە فەرموودەی هەیە لەسەر ئەوە هەر کەسێ لە شەوو ڕۆژی جومعەدا صلاوات بدا لە حەزرەت ـ صلی الله علیـە وسلم ـ بە ئەمری خودا مەلائیکەیێ ئەڕوا ئیخباری حەزرەت ـ صلی الله علیه وسلم ـ ئەکا کە فلان‌کەسی کوڕی فلان کەس ئەم صلاواتـەی خوێندووەو تەقدیمی تۆی کردووەو ئەویش وەڵامی ئەداتەوە •

وە گەلێ صلاواتی وا هەن بە بەراوردی ئەهلی دین قازانجیـــان زۆرە بۆ چـاری موشکیلاتی ئادەمی‌زاد لە دونیادا ، وە ئەگـەر هەر بۆ ڕەزای خودا بخوێنرێن باشترە •

باسی صلاوات‌دان له حەزرەت له پاش بانگەکان

له زەمانی فەرمانڕەوایی مەرحووم (صلاح الدین الایوبي)ەوە یاخود له زەمانی حکوومەته چەرکەسەکان پاش (صلاح الدین) کراوە بە عادەت کە (مؤذن) له پاش بانگەکان ـ غەیری نوێژی مەغریب کــە کاتی کەم‌و کورتە ـ سێ جار صلاوات لەسەر حەزرەت ـ صلی اللــه علیه وسلم ـ ئەدەن • وە بازێ کەس وتویانە : ئەمە باش نیەو بیدعەتەو زیاد کراوە له دیندا • بەلام ئەو کەسە ئەم قسەیە کردووە ، یا ئەیکا ، بە هەڵەدا ڕۆیشتووە لەبەر چەند دەلیل :

یەکەم صلاوات‌دان لەسەر حەزرەت ـ صلی الله علیــه وسلم ـ ئەمرێ پێ کراوە بە ئەمرێکی موطلەق ، واتە ئەمرەکە نە بەسراوە بــە بازێ کات‌و بازێ شوێنەوە • وە یاسای دینی ئیسلام‌و ئوصوولی فیقهی ئیسلام وایە هــەر ئەمرێ کــە موطلەق بێ لە هــەر کات‌و شوێنێکدا جێ‌بەجێ بـکرێ سوننەتەو بە بیدعەت ناژمێرری ، مەگەر بەتایبەتی لــە لایەن حەزرەتەوە نەهیی کرابێ لەو شتە (مأموربه)یە لــە کــات‌و شوێنێــکی خاصــــدا •

وە ئیمامی نەوەوی کــە یەکێکە لە فوقەهاو موحەددیثن ئــەم فەرموودەیە فەرمووە لە کتێبی (المجموع)دا •

وە قسەی ئەو برایە لە قەبیلی ئەوەیە هەر چەند صــەدەقەو ئیطعامی طەعام سوننەتە ، ئەگەر کەسێ گردی بە عادەت هەموو ڕۆژێ چوار کەسی دانا لە شوێنێکی تایبەتیداو نان‌و چێشتی پێدان ، بلێ : ئەم ئیطعامی طەعامە بیدعەتە ؟ چونــکی بەو شێوەو حاڵە بۆ چــوار کــەس چوار کەس نەبووە لە دینی ئیسلامدا لە زەمانی حەزرەتدا ـ صلی الله

علیه وسلم ـ ، یا موسولمانێ هەموو ڕۆژێ شەش قورئانخوێن دابنێ قورئان بخوێنن و ئەویش گوێیان لێبگرێ ، کابرا بڵێ : ئەم کاره خیلافی شەرعه ؟ چونکی بەم شێوه قورئان نەخوێنراوه •

ئەمانە هەموو بێخەبەرین لە یاسای ئیسلام و لە ئەحکامی موطلەق و ئەحکامی موقەیەدە ، حەیفە ئینسان بە بێ دەلیلی شەرعی کاری خێر ڕەد بکاتەوه •

دووەم حەزرەت ـ صلی الله علیه وسلم ـ فەرمووێەتی : ما رآه المسلمون حسنا فهو عند الله حسن) واته : ئەو کارە و ئەو وتارە کە خوێندەوارانی موسوڵمان بە جوانی بزانن ئەوه لە لای خودا وا جوانه •

وه ئەم صلاوات‌دانه (تقریبا) هەشت صەد ساڵە لە عالەمی ئیسلامدا لە ئەغلەب جێگەدا هەیە و مەنع نەکراوه ، تا لەم ئاخر زەمانەدا کە کاتی دوورکەوتنەوەیە لە باسی پێغەمبەر ـ صلی الله علیه وسلم ـ ئەم مەنعه هاتووەتە ناوەوه •

جا ئەگەر ئەو صلاوات‌دانه بە شێوەی ئیجماع پێی ڕازی بوون ئەوه بوو بە ئیجماعی ئوممەت و ئیجماعی ئوممەت بۆ هەموو کاتێ ئەکرێ بە دەلیلی شەرعی لەسەر جەوازی (مجمع علیه) • وه ئەگەر بە (اکثرية)ە دووبارە جوانه ؟ چونکی حەزرەت ـ صلی الله علیه وسلم ـ فەرمووێەتی : (واذا رأيتم الاختلاف فعليكم بالسواد الأعظم) واته : کاتێ ئیختیلافتان چاو پێکەوت بکەونە شوێنی کۆمەڵی گەوره • وه لە بازێ ڕیوایەتدا ئەفەرموێت : چونکی گورگ مەڕی لە ڕان‌تاربوو ئەخوا • وه لە موسنەدی ئیمامی ئەحمەددا ـ رضي الله عنه ـ چەند ڕیوایەت لەم بابەتەوه هەیە ، یەکێکیان ئەمەیە : (الاثنان خير من

الواحــــد) وه یه‌کێکیان ئه‌وه‌یه : (الثلاثة خیر من الاثنین) وه یه‌کێکیان ئه‌مه‌یه : (الأربعة خیر من الثلاثة) بینائه‌ن عه‌له‌یهی وه‌جهو ده‌لیلێ نیه بۆ ئه‌و که‌سه به‌رابه‌ر به‌و صلاواته موباره‌که قسه ئه‌کا • وه ئه‌گــــه‌ر حه‌دیثێکی له لا هه‌یه که ناهی‌و مانیع بێ فه‌رموو ڕیوایه‌تی بکا تا به ڕۆح وه‌ری‌بگرین‌و مه‌منوونی بین له‌سه‌ر ئه‌ومه‌نعه •

سێیه‌م که‌س نالێ : ئه‌و صلاوات‌دانه واجبه ، تا بلێ : ئه‌ی بۆچی ئه‌صحابه‌کان نه‌یان کردووه ؟ وه نالێین : سونه‌تی موئه‌ککه‌ده‌یه ، هــه‌تا بلێیت : ئه‌ی بۆ ئه‌وان به‌جێیان نه‌هێناوه ؟ به‌ڵــکو ئه‌ڵێین ئه‌و صلاواته له‌و کات‌و شوێنه‌دا به‌ر ئه‌مری موطڵه‌ق ئه‌کــه‌وێ‌و لای کــه‌می ئه‌وه‌یه لــــه نه‌وافیل‌و سونه‌تی غه‌یره موئه‌ککه‌ده بێ ، خۆ شه‌رت نیــــه هــــه‌موو سونه‌تێکی غه‌یره موئه‌ککه‌ده ئه‌و ئه‌صحابانه ته‌طبیقیان کردبێ ، لــــه حاڵێکدا ئه‌وان شه‌وو ڕۆژ ماندوو بوون به دینه‌وه‌و مه‌شغوولی جیهـــادو دیفاع بوون لــه ئیسلام •

عه‌لاوه‌ی ئه‌م باسانه ئێمــه لــه پێشه‌وه قه‌رارمان دا کــه ئیجتیهـاد به ده‌لیلی شه‌رع ثابیت بووه کــه ڕاسته‌و حه‌قه‌و له دینی ئیسلامــــه ، ده‌ی لــه‌م ڕۆژه‌دا ، یا له صه‌د ساڵ ، یا شه‌ش‌صه‌د ساڵ له‌مـــه‌و پێش عالمه گه‌وره‌کان فه‌رموویێتیان : عالم گه‌لێ غافل بوون له مه‌حـــه‌به‌تی حـــه‌زره‌ت ـ صلی الله علیه وسلم ـو لـــه ماڵه‌وه‌و ده‌ره‌وه‌و بازاڕو ده‌شت‌وده‌ر ئه‌نواعی له‌هو له‌عب‌و گاڵته‌و غه‌فڵه‌ت له عاله‌می ئیسلامـــدا دائیر بووه ، با له پاش بانگه‌کانه‌وه سێ صلاوات بدرێن لـــه پێغه‌مبـه‌ر ـ صلی الله علیه وسلم ـ گه‌لێ ئیحسانه‌و به‌جێ‌یه •

ئه‌م جۆره ئیجتیهاده چ مانعێکی تێدایه (مع العلم) به‌رابه‌ر بـــه دیفـاعی حه‌سسانی کوڕی ثابیت له شه‌ره‌فی حه‌زره‌ت‌و ئه‌صحابه‌کان ،

حەزرەت فەرمووی : (بأبي انت وأمّي يا حسّان ، اللّهم ايّـده بروح القدس) بە هەر حاڵ ڕجایە لەم مەوزووعانەدا موراجەعـەی کتێبـە گەورەکان بـەن‌و بە بێ‌ئینصافی مەنعی بازی کاری شەرعی نەکەن •

خوێندنەوەی مەولوودنامەو میعراج‌نامە لە ناودا

بزانن موافیقی نەصصی حدیثە پیرۆزەکان : (وایّاکم ومحـدثات الأمور فان کل بدعة ضلالة،ومن أحدث في دیننا هذا ما لیس منه فهو ردّ) وە بینا لەسـەر ئەو بەیانە کـە لەمـەو پێش نووسیمان بە ئاشـکرا دەر ئەکەوێ کـە خوێندنەوەی مەولوودنامەو میعراج‌نامـەو قەصـائیدو ئەشعارو مەدائیحی نەبەوییەو وێنەی ئەوانەو دروست‌کردنی چێشت‌و نان بۆ موسوڵمانان‌و دەربڕینی شادی‌و فەرەح ، هەموو ئەمـانە موافیقی شەریعەتی ئیسلامن‌و کەم‌و زۆر خیلافیان تێدا نیە ؛ لەبەر ئەوە ئەم نەوعە ڕەفتارە چەند شتێکی تیـدایە :

یەکەم خوێندنەوەی مەوزووعی لە دایك‌بوونی حەزرەت ـ صلی الله علیه وسلم ـ هەتا ناو بۆ دانانی لە مەولوودنامـەدا‌و بەیانی ئەو موژدەو بەشارەتانە کـــە لەو سەردەمەدا دەر کەوتوون ، هـــەروا خوێندنەوەی ئایات‌و ئەحادیثی (اسراء ومعراج) ئەمانە هـــەموو لـــە خالیصەی دینی ئیسلامن‌و لەوانەن کـــە واجب بێ لەســـەر زانایانی سیرەتی نەبەویی بێگێڕنەوە بۆ موسوڵمانان ، هەتا لە تاریخی ســـیرەتی حەزرەت‌و بەسەرهاتیدا ئاگادار بن • وە چین لە دوای چین موسوڵمانان بەو باسـانە دڵ‌ڕووناك بن ، بەتایبەتی منداڵەکان‌و ئەوانە کـــە ئـــەو باسانەیان نەبیستووە ، بەڵـکو ســـاڵ بەســـاڵ دووبارە بکرێنەوە بۆ جێگەگرتنی ئاثاری گەورەیی حەزرەت لە دڵی موسوڵماناندا •

وه دەلیل لەسەر ئەمە فەرموودەی خودایە (وذكر فان الذكرى تنفع المؤمنين) واتــە : هوشیاران ئاگادار بکە بە پەندو دەرزو ئامۆژگاری دینی لە باسی خوداو پێغەمبەرو ئەصڵو فەرعی دینـەوە ؛ چونکی ئەم نەوعە ئاگادارکردنەوەی موسوڵمانانە سوودی باش ئەدا بە خـاوەن ئیمانەکان •

وه موحەققیقین لە زانایانی دین ئەڵێن : واجبە لەسەر ئەو کەسانە خاوەن عیلمو ماریفەتن لە تاریخی سیرەتی حەزرەتدا ـ صلی اللـه علیه وسلم ـ مەخلووق حاڵی بکەن تا لەسەر بەصیرەتو چاو ڕووناکی بن لە دینداو بەصیرەت پەیدا بکەن ، وەکو خودا فەرموویەتی بـە حەزرەت ـ صلی الله علیه وسلم ـ : (قل هذه سبيلى ادعو الى الله على بصيرة أنا ومن اتبعني) وه لەسەر دەلالەتی ئەم ئایەتانە ئـەوە لـە مەولوودنامەو میعراج نامـەو باقی موناسەباتدا ئەوترێن لە مێژووی ژیانی حەزرەت ـ صلی الله علیه وسلم ـ لە موهیمترینی موهیمماتی ئیسلامو لـە واجبـاتی ئینسانی موسوڵمانە •

دووەم خوێندنەوەی ئەناشیدی شادمانی لەبەر ئەوە کە ئەبێ بـە هۆی تەعظیمی حەزرەتو دامەزراندنی مەحەبەتی لە دڵی عالەمـدا ، وەکو عەینی باسی نەفسی بەسەرهاتی مەولوودنامەو میعراجنامە کـەیەو لە موهیمماتی ئیسلامـە •

سێیەم ئەو ئیطعامی طەعامەو ئەو شەربەت نۆشاندنە بە موسوڵمانان لە صەدەقاتی ئیسلامەو لە ئەهەممی خێراتە • وه لە ئایەتو ئەحادیثی بێژمارەدا ئیطعامی طەعام ئەبێ بە هۆی کەفارەتی گوناهو بەرزکردنەوەی پایەی ئەو کەسانە کە هەڵئەستن بەم خێراتە •

چوارەم ئەگەر ئێمە تەماشای صەحیحی بوخاریو موسلیم بکەین کە ڕاگرتنی ئیحتیرامی حەزرەتو بانی بەسەرهاتی مەولوودو میعراجی موبارەکی لە خالیصەی ئیسلامیەتە ؛ چونکی لە موسنەدە بە ئیعتیبارەکاندا هەیە : کاتێ حەزرەت ـ صلی اللە علیە وسلم ـ تەشریفی هاتە مەدینەی مونەووەرە ئاگادار بوو لەسەر ئەوە کە جوولەکەکان لە ڕۆژی (عاشورا) دەیەمی مانگی موحەڕەمدا بە ڕۆژوو بوون ، حەزرەت ـ صلی اللە علیە وسلم ـ پرسیاری کرد لێیان لە سەبەبی ڕۆژووەکەیان لەو ڕۆژەدا • ئەوانیش عەرزیان کرد لەم ڕۆژەدا خودا فیرعەونی لە دەریای نیلدا خنکاندو حەزرەتی مووساو بەنی ئیسرائیلی ڕزگار کردو ئێمە لە شوکرانەو سوپاسی ئەو نیعمەتەداو لە شادی ئەو ڕێکەوتە پیرۆزەدا بە ڕۆژوو ئەبین • لەوێدا حەزرەت ـ صلی اللە علیە وسلم ـ فەرمووی : (نحن أولى بموسى منكم) واتە : ئێمە نزیکترین لە ئێوە نیسبەت بە مووسا ؛ چونکی ئەو پێغەمبەرە ئێمەیش پێغەمبەرین •

دەر ئەکەوێ لەم تەقریری حەزرەتە ـ صلی اللە علیە وسلم ـو لەم ڕەزایە بەو کارە کە ئەو ڕۆژووەو ئەو شادیانە لەسەر ئەو موناسەبە مەشرووعەو ئەویش هاوبەشی کردووە لە شادی واقیعەکەدا • وە لەمەوە دەر ئەکەوێ کاتێ ئوممەتی حەزرەت شادیانەی لە دایکبوونی حەزرەت ـ صلی اللە علیە وسلم ـ یا شادیانەی ئیسراو میعراج بکەن حەققەو ڕاستەو پیرۆزە ، بەڵکو ئەگەر شادیانەی سەر دەمی بوونی بە پێغەمبەر ، یا ڕزگاربوونی لە کافرانو کۆچی بۆ مەدینەی موونەووەرە، یا شادیانەی فەتحی واقیعەی بەدر ، یا فەتحو گرتنی شاری مەککەی موکەڕەمە بکەن ، هەموو ئەمانە بە شەرع ڕەوانو موسوڵمان لەسەر بەجێهێنانی ئەو یادگارانە خێرو ئەوابی پێ ئەگات ، بەڵکو ئەم فەرموودەی

حەزرەتە ـ صلى الله عليه وسلم ـ دەلیلێکی ڕووناکی مەقبوول‌و مەعقووله بۆ موناسەبەی مەولوودو میعراج •

لەم بەیانەوە دەر کەوت بە قەطعی دروست نیە بەم جۆرە یادگارانە بڵێین : بیدعەت ؛ چونکە بیدعەت ئەوەیە لە دین وەرنەگیرێ‌و کارێ بێ دژی یاسای ئیسلام بێ ، وە ئەم موناسەباتە هەموو ئاداب‌و ئەرکانەکانیان موافیقی شەریعەتی ئیسلامن ، وە ئەگەر لەبەر ئەوە ناوی وەها ببرێ ، چونکی ئەو هەیئەت‌و شێوە بە مەجمووعی وارید نەبوون لە ناو موسوڵمانانا لە صەدری ئیسلامدا ، ئەوە پێویستە ئەگەر کەسێ هەموو مانگێ خواردەمەنی دروست بکا بۆ فەقیرانی دێ‌و بانگیان بکا تا نانەکەیان بخۆن ، کارەکەی ناو ببرێ بە بیدعەت ؛ چونکی شێوەی نانەکەی لە هەموو مانگێکدا وارید نەبووە•

یا کەسێ هەموو زستانێ صەد جووت کەوش بکڕێ بۆ صەد هەتیوو گردیان بکاتەوە بیدعەت بێ ؟

یا کەسێ هەموو ڕۆژێکی جومعە نان دروست بکا بۆ دە قورئانخوێن هەتا سوورەتی (الكهف) بخوێنن کارەکەی بیدعەت بێ ؟

بە ڕاستی ناشیرینی‌و ناڕەوایی ئەم قسانە کە برێ ئینسان ئەیکەن یا کردوویانە لە تام دەرچووەو خاریجە لە یاسای دینی ئیسلام ؛ چونکی کردەوەی باشی دینی ئیسلام ، یا واجباتە ، یا سونەتی موئەککەدە ، یا سونەتی غەیرە موئەککەدەیە ، وە هەر کام لەمانە لە هەر شوێنێ‌و لە هەر کاتێکدا بکرێن با ئەو جۆرە ڕەفتارەیش بەو شێوە نە کرابێ لەوەوبەر هەمووی هەر شەرعی‌و دروستە • وە باوەڕناکەم هیچ موسوڵمانێکی عاقڵ ئینکاری ئەمە بکا ، وە ئەگەر کەسێ مەنعی بکا ئەوە شێتە •

ماوەتەوە ئەوە بۆچی لە وتاریّ بازیّ زانادا هەیە ئەو کەلیمەیانەیان بەکارهێناوە بۆ ئەم جۆرە خێراتە ؟ جوابەکەی ئەمەیە : مەبەستی ئەوە بووە کە بەو شێوە لە زەمانی قەدیمدا نە بووە ، هەر چەند ئەو کارە واجب ، یا سوننەتی موئەککەدە ، یا غەیرە موئەککەدە بیّ •

(والحاصل) هەر کاریّو هەر وتاریّ کە دەلیلیّ لە دینی ئیسلامدا بیّ لەسەری ، خواه واجب بیّ ، یا سوننەتی موئەککەدە ، یا غەیرە موئەککەدە ، وە ئەو واجبو سوننەتە لە نەصصی ئایەتو حەدیث ، یا لە ئیجماعی ئوممەت ، یا لە ئیجتیهادی موجتەهید وەرگیرابیّ ، ئەوە موافیقی شەریعەتی ئیسلامەو ڕەوایەو پیرۆزە ، خوای ئەو شێوە وەختی خۆی بووبیّ یا نە بووبیّ ، وە بە قەطعی دروست نیە پێی بڵێیت بیدعەت ؛ چونکی بیدعەت ئەوەیە ضددی دینی ئیسلام بیّو لەگەڵ نصووصو یاسای ئیجماعو ئیجتیهاددا ڕێك نەکەویّ •

وەکو لە پێشەوە باسمان کردو بە ڕووناکی دەرکەوت بیدعەت ئەوەیە دژی دین بیّو نەهیی لیّ کرابیّ لەبەر فەسادی ذات ، یا فەسادی صیفەتێکی لازم بۆ ئەو ذاتە ، وەکو نوێژی نیوەڕۆ بە بیّ دەسنوێژ ، یا پشتەو قیبلە ، یا لەگەڵ زیادی ڕکاتێکدا ، تا ببیّ بە پێنج ڕکات ، یا وەکو نوێژ لەو کاتانەدا کە بە بیّ سەبەب حەرامن •

عەلاوە لەمانە کارێکی دائیر لە عالەمی ئیسلامدا لە تاریخی شەش‌صەدو کسووری کۆچیوە تا ئیستە کە هەشت صەد ساڵ ئەکا کە هەموو موسوڵمانانو زانایانی ئیسلام پێی‌ڕازی بووبن ، وە یا (فرضاً) زوربەی موسوڵمانان پێی‌ڕازی بووبن ، واجبە ئەوە بە مەشرووعو مەقبوولو بە کاری ئیسلامی تەماشای بکەین •

وه بۆ ئەو موناسەباتە هەتا موسوڵمانان گـــەورەو بچووك زۆرتر حازربن باشترە ، بە مەرجێ کــــە کەسێ ببێ باسایەکی مەشـــرووع رابـگرێو مەیدانی کاری خیلافی شەرع نەدا ، بەم جۆرە شوێنی ژنان لە پیـاوان جیـا بێو فەرمانی لەهوو لەعبو لەغوەی تێدا نەبێو هەموو بە دڵ لەو دەرزە پیرۆزانە ئاگادار بنو سوودیان لێ وەربگرن •

ئەو عیبارەتانە کە بەکار بێن لە صلاوات‌داندا

ئەمما ئەو لەفظانە کە واریدن لە صلاوات‌دان لەسەر حەزرەتـدا ـ صلی الله علیه وسلم ـ ئەوە گەلێ زۆرن ، وەکو موحەددیثەکـــان ڕیوایەتیان کردووە ـ ڕەحمەتی خودایان لێ بێ ـ (فمن أبي حميـــد الساعدي ـ رضي الله عنه ـ انهم قالوا : يارسول الله كيف نصلي عليك ؟ فقال : قولوا اللهمّ صلّ على محمد وازواجه وذرّيته كما صليت على آل ابراهيم وبارك على محمـــد وازواجـــه وذريتـــه كما باركت على آل ابراهيم انّك حميد مجيد) •

ئەم حەدیثە بەم ڕیوایەتە بوخاری لە دەعەواتدا ڕیوایەتی کردووە وە موسلیم لە صەلاتداو نەسائی لە سونەنداو ئیبنوماجە لە صـــەلاتدا • تەماشای (دليل الفالحين) بکە ڕەقەم ٧/٢٢٤ و (مشكاة المصـــابيح) ١/٢٩٠ •

(وفي رواية مالك عن ابی مسعود البدری قال : قولوا : اللهم صل على محمد وعلى آله كما صليت على آل ابراهيم وبارك على محمد وعلى آل محمد كما باركت على آل ابراهيم في العالمين انك حميـــد مجيـــد والسلام • كما قد علمتم • أي : انه جملة السلام عليك أيها النبيّ ورحمه

الله وبركاته • في التحيات • اخرجه مسلم في الصلاة والترمذي في التفسير ، من سننه • وابو داود ، في كتاب الصلاة ، من سننه •

وفي رواية كعب بن عجرة : اللهم صل على محمد وآل محمد كما صليت على ابراهيم وعلى آل ابراهيم ، وبارك على محمد وآل محمد كما باركت على ابراهيم انك حميد مجيد •

وعن عقبة بن عمرو في حديثه : اللهم صلّ على محمد النبي الأمّي وعلى آل محمد •

وفي رواية ابي سعيد الخدري : اللهمّ صل على محمد عبدك ورسولك •

وعن زيد بن عليّ بن الحسين عن ابيه علي بن ابي طالب قال : عدّهن في يدي رسول الله ـ صلى الله عليه وسلم ـ وقال : عدّهن في يدي جبريل ، وقال : هكذا نزلت • أي : كلمات الصلوات من عند ربّ العزة : اللهم صلّ على محمد وعلى آل محمد كما صلّيت على ابراهيم وعلى آل ابراهيم انك حميد مجيد • اللهم بارك على محمد وعلى آل محمد كما باركت على ابراهيم انك حميد مجيد • اللهم وترحم على محمد وعلى آل محمد كما ترحمت على ابراهيم ، انك حميد مجيد • اللهم وتحنن على محمد وعلى آل محمد كما تحننت على ابراهيم وعلى آل ابراهيم ، انك حميد مجيد • اللهم وسلم على محمد وعلى آل محمد كما سلّمت على ابراهيم وعلى آل ابراهيم انك حميد مجيد • رواه ابو داود في سننه ٢٢٥/١ وفي مشكاة المصابيح ٢٩٤/١ •

وعن ابي هريرة ـ رضي الله عنه ـ عن النبي ـ صلى الله عليه وسلم ـ من سرّه ان يكتال بالمكيال الأوفى اذا صلّى علينا اهل البيت

فليقل : اللهم صل على محمد النبي وازواجه أمّهات المؤمنين وذريته وأهل بيته ، كما صليت على آل ابراهيم انك حميد مجيد •

ومعنى (عدهن) أي : كلمات الصلوات في يدي كعد الفلوس في يد شخص ، وهذا كناية عن ضبط الكلمات •

وفي رواية زيد بن خارجة الانصاري : سألت النبيّ ـ صلى الله عليه وسلم ـ كيف نصلّي عليك ؟ فقال : صلّوا واجتهدوا في الدعاء ثم قال : قولوا : اللهمّ بارك على محمد وعلى آل محمد كما باركت على ابراهيم ، انك حميد مجيد •

وعن سلامة الكندي : كان علي ـ رضي الله عنه ـ يعلّمنا الصلاة على النبيّ ـ صلى الله عليه وسلم ـ : اللهم داحي المدحوّات وبارىء المسموكات اجعل شرائف صلواتك ونوامي بركاتك ورأفة تحننك على محمد عبدك ورسولك الفاتح لما اغلق والخاتم لما سبق ، والمعلن الحق بالحق والدامغ لجيشات الأباطيل ، كما حُمِّلَ فاضطلع بامرك لطاعتك، مستوفزا في مرضاتك ، واعيا لوحيك ، حافظا لعهدك ، ماضياً على نفاذ أمرك حتى أورى قبسا لقابس ، آلاءُ الله تصل باهله اسبابَه ، به هديت القلوب بعد خوضات الفتن والاثم وابهج موضحات الأعلام ونائرات الأحكام ومنيرات الاسلام ، فهو أمينك المأمون وخازن علمك المخزون وشهيدك يوم الدين وبعيثك نعمة ، ورسولك بالحق رحمة • اللهم أفسح له في عدلك واجزه مضاعفات الخير من فضلك مهنّئات له غير مكدّرات من فوز ثوابك المحلول وجزيل عطائك المعلول • اللهم أعل على بناء الناس بناءه ، واكرم مثواه لديك ونزله ، واتمم له نوره ، واجزه من ابتعاثك له مقبول الشهادة ومرضيّ المقالة ، ذا منطق عدل وخطة فصل وبرهان عظيم •

وعنه أيضا في الصلاة على النبيّ ـ صلى الله عليه وسلم ـ : ان الله وملائكته يصلّون على النبيّ ـ صلى الله عليه وسلم ـ لبّيك اللهم وسعديك صلوات الله البرّ الرحيم والملائكة المقربين ، والنبيين والصديقين والشهداء والصالحين ، وما سبّح لك من شيء يا ربّ العالمين على محمد بن عبدالله خاتم النبيّين وسيد المرسلين وامام المتقين ورسول رب العالمين الشاهد البشير الداعي اليك باذنك السراج المنير ، وعليه السلام •

وعن عبدالله بن مسعود : اللهم اجعل صلواتك وبركاتك ورحمتك على سيد المرسلين وامام المتقين وخاتم النبيين محمد عبدك ورسولك امام الخير ورسول الرحمة • اللهم ابعثه مقاما محمودا يغبطه فيه الأوّلون والآخرون • اللهم صلّ على محمد وعلى آل محمد كما صليت على ابراهيم انك حميد مجيد • وبارك على محمد عبدك وعلى آل محمد كما باركت على ابراهيم وعلى آل ابراهيم انك حميد مجيد •

وعن ابن مسعود ـ رضي الله عنه ـ انه كان يقول : اذا صليتم على النبيّ ـ صلى الله عليه وسلم ـ فاحسنوا الصلاة عليه ، فانكم لا تدرون لعل ذلك يعرض عليه • وقولوا : اللهم اجعل صلواتك ورحمتك وبركاتك على سيد المرسلين وامام المتقين وخاتم النبيين محمد عبدك ورسولك امام الخير وقائد الخير ورسول الرحمة • اللهم ابعثه مقاما محمودا يغبطه فيه الأولون والآخرون اللهم صل على محمد وعلى آل محمد كما صليت على ابراهيم انك حميد مجيد • اللهم بارك على محمد وعلى آل محمد كما باركت على ابراهيم ، انك حميد مجيد) •

دەر ئەکەوێ لە ڕیوایەتی ئەم صیغە (متعددة) کە وارید بوون لە صلاواتدان لەسەر حەزرەت ـ صلی الله علیه وسلم ـ کە عیبارەتی صلاوات مەحدوودو موعەیەن نیە ، ئەمری خودا موطلەقەو بێ گومان

(مأمور به) ئەبێ موطڵەق بێ • وە صلاواتی ئیبراهیمی‌یەی مەشهوور کە حەزرەت ـ صلی الله علیه وسلم ـ لە جوابی پرسیارەکەدا فەرمووی ، فەقەط ئیکتیفای کردووە بە جوابی ئەوانو حەصرو تەحدیدی تێدا نیە ؟ کە وابێ بە هەر عیبارەتێ صلاوات لەسەر حەزرەت بدرێ بە عیباراتی تەشریفو ئیحتیرام ڕەوایە •

وە ئەبێ بە دەلیل لەسەر ئەم وتارە (تعدد)ی صلاواتی ئیختیارکراو لە لایەنی عولەمای ئەصحابو تابیعینو ئیمامانی دینو (اولیاء الله الکاملین) •

وە هەر کەسێ مەنعی بازێ صیغەو عیبارەت بکا لە خۆیەوە حەققی نیە ئەو مەنعە بکا ؟ چونکی مەنعی شتی وا موبارەك بە بێ فەرمانی خوداو پێغەمبەر ـ صلی الله علیه وسلم ـ ڕەوا نیە ، وە لە واقیعدا نەهیی حوکمەو حاکم خودایە • وە پێغەمبەر ـ علیه الصلاة والسلام ـ فەرمانی لە خوداوە وەرگرتووەو ئیجتیهادی موجتەهیدین لەسەر ئەمری خوداو پێغەمبەرە • وە دین گاڵتەبازاڕ نیە •

ئاگاداربن : ئەوانە کە مەنعی خوێندنەوەی (دلائل الخیرات) یا عیباراتی ڕیوایەت‌کراوی صلاواتی ئەولیاو ئیمامان ئەکەن بەراستی گومڕانو ئەیانەوێ موسوڵمانان گومڕابکەن (اعاذنا الله تعالی برحمته) •

لە مەحەببەتی پێغەمبەرە ـ صلی الله علیه وسلم ـ زیارەتی حەزرەت لە حەیاتو وەفاتدا

زیارەتی حەزرەت ـ صلی الله علیه وسلم ـ لە حاڵی ژیانی پیرۆزی ئەودا گەورەترینی بەهرەو پایەیەکە کە ئینسانی موسوڵمان

پێی‌موشەڕەف بووە ؛ لەبەر ئەوە ئەوزاتە خاوەن بەرەکاتەو هـــەتاوی جیهان‌گیرە بۆ ئەرواحی عالەمو مایەی پیرۆزی ئینسانو پەریو باقـــی خاوەن شعوورە ، وەکو مەلائیکەی عالەم ؛ چونـکی ئیمانو کردەوەی چاكو ئەخلاقو ڕەوشتی جوان لەو زاتەوە گەیشتووە بە ئێمە ، خـودا لە قورئانی پیرۆزدا فەرموویەتی : (یا ایها الذین آمنوا اتقوا الله وکونوا مع الصادقین) وە فەرموویەتی (ولو انّهم اذ ظلموا أنفسهم جـــاءوك فاستغفروا الله واستغفر لهم الرسول لوجدوا الله توّابا رحیما) •

مەعنای یەکەم ئەمەیە : ئەی کەسانێ کە ئیمانیان هەیە لـــە خودا بترسنو لەگەڵ ڕاستەکاندا بن • وە دیارە حەزرەت گەورەی زومرەی صـــادقانە •

مەعنـای ئایەتی دووەم ئەمەیە : ئەگـەر ئەو کۆمەڵە کـسانێ کـە ستەمیان لـــە خۆیان کـرد بە تاوان‌کاری بهـاتنایە بۆ لای تۆو داوای عەفوویان لـە خـودا بـکردایەو پێغەمبەریش ئیستیغفاری بکردایە بۆیان بە بێ‌گومان خودایان دەس ئەکەوت بە تەوبە قبووڵکـــەرو میهرەبان •

زیارەتی ڕەوضەی موبارەکی لە پاش وەفاتی ئەویش وەکـــــو زیارەتی وایە لە کاتی حەیاتیـــدا ؛ چونـــکی پێغەمبەران زینـــدوون لــە قەبردا بە چەند دەلیل •

وە لەسەر مەرغووبیەتی زیارەتی شەریفی چەند حەدیثی شەریف هـــــەیە :

یەکـەم ڕیوایەت کراوە لە عەبدوڵڵای کوڕی عومەرەوە ــ رضي الله عنهما ــ کە حەزرەت ــ صلی الله علیه وسلم ــ فەرموویەتی : (من زار قبري وجبت له شفاعتي • رواه الدارقطني) •

دووەم ریوایەت کراوە لە ئـــەنەسی کوڕی مالیکەوە ـ رضي الله عنه ـ کە حەزرەت ـ صلى الله عليه وسلم ـ فەرموویەتی : (من زارني محتسبا كان في جواري وكنت له شفيعا وشهيدا يوم القيامة • وفي حديث آخر : من زارني بعد موتي فكأنما زارني في حياتي •

وهذا الحديث أجودها اسنادا ، أخرجه الدار قطني عن رجل من آل حاطب ، وأخرجه ابن عمر أيضا ، ورواه ابو يعلى في مسنده ، وابن عدي في كامله وفي اسناده حفص بن داود ، قال احمد فيه : انّه صالح • وأخرجه الطبراني في الأوسط عن عائشة ـ رضي الله عنها) •

سێیەم : (من حج فزارني في مسجدي بعد وفـاتي كان كمن زارني في حياتي • وأشار السبكي الى صحته) •

چوارەم : (من زار قبري ، أو قال : من زارني كنت لـــه شفيعا وشهيدا ، ومن مات باحد الحرمين بعثه الله تعالى في الآمنين يوم القيامـة • قال السبكي بعد ذكره تصحيح رجاله الا ّ واحدا في طبقة التابعين : الأمر فيه قريب) •

پێنجەم : (من زارني متعمدا ـ أي : ان لم يكن يقصد غير زيارتي ـ كان في جواري يوم القيامة • ومن سكن المدينة وصبر على بلائها كنت له شفيعا وشهيدا يوم القيامة) •

شەشەم : ئەو حەدیثە کە ئەزدی ڕیوایەتی کردووە ، فەرموویەتی: (من حج ّ حجّة الاسلام وزار قبري وغزا غزوة وصلّى في بيت المقدس لم يسأل الله تعالى فيما افترض عليه) •

حـــەوتەم : ئەو حەدیثە کـە (ابن مردويه) ڕیوایەتی کردووە حەزرەت ـ صلى الله عليه وسلم ـ فەرموویەتی : (من زارني بعد موتي

فكأنما زارني وأنا حيّ ، ومن زارني كنت له شفيعا وشهيدا يوم القيامة)•

هەشتەم : ئەو حەدیثە کە (أبو عوانة) ڕیوایەتی کردووە : (من زارني بالمدينة محتسباً كنت له شهيداً وشفيعا يوم القيامة • وفي روايـة : أو شفيعا) •

نۆیەم : ئەو حەدیثە کە (ابن النجار) ڕیوایەتی کردووە : (من زارنی میتا فكأنما زارني حَيًّا) •

دەیەم : ئەو حەدیثە کە (عقيلي) ڕیوایەتی کردووە : (من زارني في مماتي كان كمن زارني في حياتي ، ومن زارني حتى ينتهي الى قبري كنت له يوم القيامة شهيدا ، أو شفيعا) •

یازدەیەم : ئەو حەدیثەیە کە دەیلەمی ڕیوایەتی کردووە لە موسنەدی فیردەوس : (من حجّ الى مكة ثم قصدني في مسجدي كتبت له حجتان مبرورتان) •

دوازدەیەم : ئەو حەدیثەیە کە عەلی ـ كرم الله وجهه ـ ڕیوایەتی کردووەو بەرزی کردووەتەوە بۆ لای حەزرەت ـ صلى الله عليه وسلم ـ (من زار قبري بعد موتي فكأنما زارني في حياتي ، ومن لم يزر قبـري فقـــد جفـــاني) •

وە ئـەم حەدیثە موبارەکانە ظاهیرن لەوەدا کە زیارەتی حەزرەت ـ صلى الله عليه وسلم ـ سوننەتی موئەککەدەیە •

وە عەلاوەی ئەم حەدیثە موبارەکانە ئیجماعی ئوممەتی ئیســـلام دامەزراوە لەسەر زیارەتی ڕەوضەی شەریفەی ـ صلى الله عليه وسلم ـ لە هەموو ولاتێکەوە لە دوورو لـە نزیك لەبەر تەبەڕوك بـە زیارەتو بەجێهێنانی حقووقی ئەو زاتە بوڵندصیفاتە کە بوو بە هۆی دەرچـــونی

عالەمی هوشیاران لە تاریکی کوفرو تاوانباریو بێ ئەخلاقی بۆ نووری ڕووناکی ئیمانو زانیاریو ئیطاعەی پەروەردگارو ئەخلاقو ڕەوشتی بـــەرزو بەڕێز •

وە هەر کەسێ موخالیفی ئەم بەهرە گەورەیە بێ هەر ئـەوەی بۆ ئەمێنێ کـــە بێبەش بێ لـەو پیرۆزیەیە ـ خـودا بێبەشمان نەکـاو بەشدارمان بـکا لـە ڕەحمـــەت •

یاسای زیارەتی حەزرەت ـ صلی الله علیه وسلم ـ

سوننەتە بۆ ئەو کەسـە کـە ئەڕوا بۆ زیارەتی حەزرەت ـ صلی الله علیه وسلم ـ لە تەواوی مەسافەی هاتوچۆیدا بە قەدەر ئیمـــکان صلاوات بدا لەسەر حەزرەت ـ صلی الله علیه وسلم ـ ؛ چونـکی بە بەرەکەتی ئەو صلاواتانە زیاتر ئیشتیاق پەیدا ئەکاو مونەووەر ئەبێ • وە نیەتی ئیطاعەی خودای تەعالا بـکا بە زیارەتی مزگەوتی عالی مەقـــامی بۆ ئەوە عیبادەتی خودا بـکا لە ناویدا •

وە کـاتێ چـــاوی کەوت بە دارو درەختی مەدینەی مونەووەرە زۆرتر صلاوات بدا لەسەر حەزرەت ـ صلی الله علیه وسلم ـ وە لـــە پێش ئەوەدا کـە ئەڕواتە مەدینە غوسڵ بـکاو بەرگی پاك و جـــوان لەبەرکاو لە ناو دڵی خـــۆیدا پایەی ئەو مەقامەی ڕابـگرێ • وە لـــە (مستحبات)ە کـە داخڵی مزگـەوتی موبارەك بوو بڕوا بۆ ڕەوضـــەی شەریفە کـە والە بەینی مینبەرو قەبری موبارەکی حـــەزرەتدا • وە نوێژی (تحیة المسجد) بـکا لـــە تەنیشتی مینبەری موبارەکیەوەو عەموودی مینبەر بخـاتە لای شـانی ڕاستیەوە ، وە ئـــەو شوێنـــە

جێگەی ڕاوەستانی حەزرەت ـ صلی الله علیه وسلم ـ بووە مەســـافەی چواردە گەز (تقریباً) بەینی مینبەرو قەبری مونەووەری حــــەزرەت ـ صلی الله علیـــه وسلم ـ ئەو شوێنەیە نوێژی تێـــدا کردووە • وە مەسافەی بەینی مینبەرو قەبری موبارەکی پەنجاو سێ گەزە (تقریبا) •

جا کاتێ کە نوێژی (تحیة المسجد)ی کرد دوو ڕکات ، ئەو جار ڕوو بکاتە لای مواجهەو زیارەتی حەزرەت ـ صلی الله علیه وســلم ــو بەرانبەر بە سەری قەبری مونەووەری پشتەو قیبلە ڕاوەستێو بە ئەدەب ڕاوەستیو سەلامی لێ بـکاو بڵێ : السلام علیك یارسول الله ، الســلام علیك یانبيَّ الله ، السلام علیك یاخیر خلق الله) وە لەو شوێنەدا دۆعای خێر بـکا بۆ خۆیو باوکو دایـکیو بۆ هەر کەسێ خۆشی ئـــەون ، بەتایبەتی ئەو کەسانە کە قازانجیان بۆ دینی ئیسلام هەیە ، وە لە هەموو ئەم دۆعایانە (بالذات) لە خودای تەعالا بپاڕێتەوە ، یا (توسّل) بـکا بە جاەو پایەو مەقامی حەزرەت ـ صلی الله علیه وسلم ـ بە وێنــــەی ئەوە بڵێ : خودایا بۆ خاتری پایەو حورمەتی خۆشەویستی خۆت ئـەم پێغەمبەرە ـ صلی الله علیه وسلم ـ عەفووم بـکەو دەفعی شـــەڕو ناهەمواری دونیامان لێ بـکەو یارمەتی موسوڵمانان بدەو نەصرەتی دینی ئیسلام بدە • ئەم نەوعە (توسّل)ە واریدەو ڕاستەو نزیکە لـە قەبووڵی دۆعاو ڕجاوە • وەکو (ان شاء الله) باسی ئەکەین •

جـا بڕوا بە لای ڕاستدا بە ئەندازەی گـەزێو سەلام بـکا لـە ئەبوبەکری صیددیق ـ خودای لێ ڕازی بێ ـ چونکە قەبری لە پشتی قەبری حەزرەتە وە سەری ئەبوبەکر موقابیلی ناوشانی حەزرەتە ـ صلی الله علیه وسلم ـ وە لەوێدا بڵێ : السلام علیك یا أبا بـــکر الصدیق ، یاصفي رسول الله ومعاونه في الدین والدنیا وثانیه في الغار عند الهجرة ،

جزاك الله عن أمته بما هو أهله) •

جا بڕوا به لای ڕاستدا به قەدەر گەزێ بۆ سەلام لـە عومـــەری کوڕی خەططاب ـ رضي الله عنه ـ ؛ چونکە سەری ئەو موقابیلی پشتی ئەبوبەکرە ـ رضي الله عنهما ـو بڵێ : (السلام عليك يا خليفـة رسول الله ـ صلى الله عليه وسلم ـ يافاتح البلاد ومرشد العباد والحـاكم بالعدل والرشـــاد) •

جا بـگەڕێتەوە بۆ مواجەهەی حەزرەت ـ صلى الله عليه وسلم ـو دۆعا بـکا بۆ خۆیو بۆ مۆسوڵمانانو خوا حافیزی بکا بـە هیوای ئەوە کە جارێ تر بـگاتەوە بەو مەقامە موبارەکە •

نووري) توسل (بە جاهو پایەی حەزرەت ـ صلى الله عليه وسلم ـ

بزانن (توسل) بە وەسیلە مەعنای تێکۆشینە بۆ گەیشتن بە دڵخواز بە هۆی شتێکەوە پەیوەندی بێ بەو دڵخوازەوە ، وەکو (توسل) بۆ ڕزقو ڕۆزی پەیداکردن بە کشتوکاڵ بە چێوداری بە دوکانداریو بازرگانی • وە گەیشتن بە دڵخواز لـــە لای پیاوی گـــەورە بە هۆی کەسێکەوە نزیك بێ بەو کەسە ، وە گەیشتن بە شیفاو ڕزگـــاری لـــە ناساغی بە هۆی دەرمانی دوکتۆرەوە لە ماددیاتدا • وە گـەیشتن بـــە دڵخواز بە هۆی پاڕانەوە لە خودای تەعالاو صەدەقەو خێراتو بە هۆی داوای دۆعـــای خێر لە موسوڵمانان ، بەتایبەتی پیاوی ســـاغی ثابیتو دامەزراو لەســەر ئادابو یاسای دین نەخسوس پێغەمبەر ـ صلى اللــه عليه وسلم ـ لە کاتی ژیانیداو لـە پاش وەفاتیشی ، بەم عیبارەتە بڵێ :

خودایا ئەپاڕێمەوە لە تۆو داوای فڵانەشت ئەکەم لێت بۆم بەجێ بێنە بە جاهو پایەو خۆشەویستی پێغەمبەر ـ صلی الله علیه وسلم ـ کـــە تۆ پایەت پێــداوەو کردووتە بە چرای جیهان بۆ ڕووناککردنەوەی یاسای دین و پڕتەودان بە دڵی ئەوانە کە خاوەن ئیمان و ئیسلامیەتن •

وە (توسل) بە حەزرەتی پێغەمبەر ـ صلی الله علیه وسلم ـ لــە موهیمترینی موهیمماتە بۆ قەبووڵکردنی و ڕەواکردنی نیازو بەخشینی تاوان و چــاری مەینەت و بەڵا • وە موسوڵمانان لەســـەر ئەم یاســا ڕۆیشتوون لــە حەیاتی حەزرەتداو لە پاش وەفاتیشی • وە ئەم مەبەستە دەلیلی هەیە لە قورئان و حەدیث و ئیجماعی ئوممەت ، لە پێش دەرکەوتنی ئەهلی بیدعەت و خیلافدا •

دەلیلی یەکەم لە قورئاندا فەرموودەی خودایە (فتلقّى آدم مــن ربّه کلمات فتاب علیه انّه هو التواب الرحیم) • واتە : حـــەزرەتی ئادەم چــەند کەلیمەیەکی لەلایەنی خوداوە وەرگرت و پاڕایەوە بەوانەو خودا تەوبەی لێ قبووڵکرد •

(ابن المنذر) لە تەفسیرەکەیدا ڕیوایەت ئەکا لــە موحەممــەد باقری کوڕی عەلی (زین العابدین) کوڕی ئیمام حوسەین کوڕی عەلی، ئەڵێ : کاتێ ئادەم ـ علیه السلام ـ گیرۆدە بوو بە خواردنی گەندمەوەو خودا عیتابی لێ کردو لە بەهەشت دووری خستەوە ، جوبرەئیل هـــاتە خزمەتی ، فەرمووی : ئەی ئادەم حەز ئەکەی شارەزات بـکەم لەســەر دەرگای تەوبەی خۆت ؟ فەرمووی : بەڵێ • جوبرئیل فەرمووی : هەستە لەم مەقامی خۆتەوە سوجدە بە بۆ خوداو ستایشی بکە ؛ چونــکی خودا ستایشی پێ خۆشـــە • ئەویش فـــەرمووی : پاش ئــەوە چی بڵێم ؟ فەرمووی بڵێ :

(لا اله الاّ الله وحده لا شريك له ، له الملك وله الحمد يحيي ويميت وهو حي لا يموت بيده الخير كله وهو على كل شيء قدير) ئەم جار ئیقرار بکە بە تاوانی خۆت‌و بڵێ : (سبحانك اللهم وبحمدك لا اله الاّ انت رب انيّ ظلمت نفسي وعملت السوء فاغفر لي انّه لا يغفر الذنوب الاّ انت ، انی أسألك بجاه محمد عبدك وكرامتـــه عليك ان تغفر لي خطيئتي • قال : ففعل آدم ـ عليه السلام ـ فقال الله : يا آدم من علّمك هذا ؟ فقال ياربّ انّك لمّا نفخت فيّ الروح فقمت بشـرا سويا اسمع وأبصر واعقل وانظر وأيت على ساق عرشك مـكتوبا : لا اله الاّ الله وحده لا شريك له ، محمد رسول الله • فلما لم أر على أثر اسـمك اسم ملك مقرّب ولا نبيّ مرسل غير اسمه علمت انه اكرم خلقك عليك• قال : صدقت ، وقد تبت عليك وغفرت لك •

وفي الباب حديث مرفوع سنتكلم عنه بعد بحول الله تعالى) •

دەلیلی دووەم فەرموودەی خودایە : (ولما جاءهم كتاب من عنـد الله مصدّق لما معهم وكانوا من قبل يستفتحون على الذين كفروا••الآية) واتە : لـە پێش ئەوەدا کە حەزرەتی موحەممەد ـ صلی اللـه علیـه وسلم ـ ڕەوانە بکرێ‌و ببێ بە پێغەمبەر جوولەکەکان داوای فەتحیـان ئەکردو بە (توسل) بە بەرەکەتی پێغەمبەری داوای نەصرەت‌و ظەفەریان ئەکرد لەسەر کافرە موشریکەکان لە کاتی جەنگدا ئەیان وت : (اللهم انصرنا بالنبيّ المبعوث في آخر الزمان الذي نجد نعته وصفته في التوراة) وە ئەم تەفسیرە نەصصە لەوەدا کـــە (توسل) بە زات‌و پایەی ئینسانی موبارەك دروستە ؟ چونکی خودا لە مـــەقامی تەقریردا ئەم مەوزووعە ئەگێڕێتـــەوە •

وە (وجه الدلاله)ی ئایەتەکە ئەمەیە : خودا تەقریری (استفتاح)

ئەکا هەر چەند تەوبیخی جوولەکەکان لەسەر ئەوەیە : کە ئەو پێغەمبەرە پاش دەرکەوتنی ئینکاریان ئەکردو واجب ئەوەبوو ئیحتیرامی بگرن •

دەلیلی سێیەم ئایەتی : (ولو أنهم اذ ظلموا أنفسهم جـــاءوك واستغفروا الله واستغفر لهم الرسول لوجدوا الله توابا رحيما) واتــە : ئەگــەر ئەو نامەردانە لە کاتێ کە ستەمیان کرد لە نەفسی خـــۆیان بهاتنایە بۆ لای تۆو داوای تاوانبەخشیو عەفوویان بکردایە لــە خوداو پێغەمبەریش داوای تاوانبەخشی ئەوانی بکردایە ئەوە خودایان بە تەوبە قبووڵکردوو میهرەبان دەست ئەکەوت •

وەجهی دەلالەت لەم ئایەتەدا (استشفاع)ە بە حەزرەت بۆ عەفووە داوای شەفاعەت لە پێغەمبەر بە (توسل) ئەناسرێ بەو زاتە گەورە • وە ئەم ئایەتە هــەر چــەند هاتووەتە خوار بە هۆی ئەو موناففقانەوە کـــە موحاکەمەیان ئەبردە لای (طاغوت) کافری گەورەی خۆیان ، بەڵام بە صوورەت عاممە بۆ هەموو تاوانباریو خەطاکارێـکی خاوەن قصوور کە بێت (توسل) بــکا بە حەزرەت – صلى الله عليه وسلم – بۆ عەفوی هەر تاوانێ ڕوویدابێ • هــەروا ئەو ئایەتە وەکو دەلالەت ئەکـــا لەســەر (توسل) بە حەزرەت لە حاڵی حەیاتدا دەلالەت ئەکا لەسەر (توسل) لــە پاش وەفاتیشی ؛ چونــکی ئەو فیعلانە کە وان لە پاش کەلیمەی شەرطەوە وان لە جێگای نەکیرە لە سیاقی شەرطداو نەکیرە لە سیاقی شەرطـــدا عامە • کــە وابێ ئیفادەی (استشفاع) ئەکا لە حاڵی حەیاتو مەماتدا •

وە ئەوکەسانە کە فەرقی ئەو دوو حاڵە ئەکــەنو (توسل) ڕەوا ئەکــەن لە حاڵی حەیاتدا نەك لە مەماتداو تەئثیر بۆ ڕۆح قەرار ئــەدەن لــە حاڵی حەیاتدا نەك لە پاش وەفاتدا ، ئەوە وان لە هەڵەو ناهەمواری ئەوەدا غەیری خودا کەس تەئثیری نیەو نابێ • بەس ئێمە مەبەستمان

(توسل) به پایەو سایەو مەقامی ئەرواحەو ئەرواحی پێغەمبەران کـــە خودای تەعالا بە زیندووی ژماردوون • زیاد لەمە چەند حەدیث هـەن کە دەلیلن لەسەر حەیاتی پێغەمبەران لە عالەمی بەرزەخدا واتـــە لـــە قـــەبردا :

یەکـەم حەدیثی ئیسرایە کە حەزرەت ـ صلی الله علیه وسلم ـ فەرموویەتی : چـاوم کەوت بە مووسای کوڕی عیمران ڕاوەستابوو لە قەبرەکەیدا نوێژی ئەکرد • وە غەیری مووسایشی هـــەم چـــاو پێ کەوتبوو کە نوێژیان کردووە • وە زاناکان فەرموویانە : (وهـــــذا الحدیث متواتر ؛ لأنه ورد من طریق بضع واربعین صحابیا) •

دووەم حەدیثی ئەوس کـــە ڕیوایەتی کردووە لە حەزرەتەوە ـ صلی الله علیه وسلم ـ (قال : افضل ایامکم الجمعة فیه خلق آدم وفیه قبض وفیه النفخة وفیه الصعقة ، فاكثروا عليّ من الصلاة فیـــه فـانّ صلاتكم معروضة عليّ ، قالوا : وكيف تعرض صلاتنا عليك وقد أرِمت ـ يقولون بُليت ـ فقال : انّ الله حرّم على الأرض ان تأكل اجســـاد الانبياء • صحّحه ابن خزيمة ، وابن حبّان ، والحاكم ، والنـــووي ، والحافظ عبدالغني بن سعيد المقدسى ، والحافظ ابو الخطاب ابن دحيه ، والقرطبي ، والذهبيّ ، وحسّنه ابن العربي المعافرى ، والمنذرى) •

واتە گەورەتری ڕۆژەکانتان ڕۆژی جومعەیە لەو ڕۆژەدا دروست کراوە ئادەم ـ علیه السلام ـو لە جومعەدا ڕۆحی موبارەکی وەرگیراوەو لە ڕۆژی جومعەدا فوو ئەکرێ بە صووردا لەو ڕۆژەدا گیانلەبەران بێهۆش ئەکـــەون ، دەی زۆر صـــلاوات بدەن لەســـەرم بەڕاستی صلاواتەکانتان عەرز ئەکرێن لەسەرم ، جا وتیان : چۆن عەرز ئەکرێن لەسەرتو جەسـەدی تۆ بووە بەخاك • فەرمووی بەڕاستی خودای تەعالا

حەرامی کردووە لەسەر عەرز کە ئەجسادی پێغەمبەران ـعليهم السلامـ بخـــوات •

هـــەر وەهـــا (ابن ماجه) لە ئـەبو دەردائەوە بە مەرفووعیو گەیشتووە بە حەزرەت ـ صلى الله عليه وسلم ـ : (اكثروا الصلاة عليّ يوم الجمعة فانه يوم مشهود تشهده الملائكة وانّ أحداً لا يصلّي عليّ الاّ عرضت عليّ صلاته حتى يفرغ منها قال : قلت وبعد الموت • قـــال وبعد الموت انّ الله حرّم على الأرض ان تأكل اجساد الانبياء فنبيّ الله حيّ يرزق) •

وە مونذیری لە تەرغیبو تەرهیبدا ئەڵێ : ئیسنادەکەی باشە • وە بوصیری لە زەوائیدا ئەڵێ : ئیسنادەکەی صەحیحە ، بەڵام مونقەطیعە، بەڵام ئەو ئینقیطاعە زیانی نیە ؛ چونـکە ئەم حەدیثە لە گەلێ ڕێـــگەوە ڕیوایەت کراوەو ئەوانە هێز ئەدەن بەم ڕێـــگەی ئینقطاعە ، وەکو ئەهلی حەدیث ئەمە ئەزانن ، بەڵـکو ئەم حەدیثە تەئید ئەکرێو بـە قورئان کـە ئیعلانی حەیاتی شەهیدان ئەکاو مەعلوومە پایەی پێغەمبەران لـــە پایەی شەهیدان بەرزترە •

هەروا حەدیثی ئەنەس : (الانبياء احياء في قبورهم يصلّون) واتە : پێغەمبەرەکان زیندوون لە قەبرەکانیاندا نوێژ ئەکەن • ئەم حەدیثـەی ڕیوایەت کردووە ئەبو یەعلاو بەیهەقیو ئیسنادەکەی بە صەحیح داناوە• وە گەلێ ئەحادیث هەن کە ڕیوایەت کراون لەسەر ئەم مەبەستە کـــە پێغەمبەران زیندوون لە ناو قەبری خۆیاندا • وە ئەگـــەر حـــەیاتی بەردەوام نەبێ ئەو عەرزی صەڵاواتی ئوممەتە لەسەر ئەو نابێ • عەلاوەی حەیاتی پێویستە گوشادییەکی زۆر بێ لـە دەقیقەو سەعاتیدا تا عەرزی ئەو صەڵاواتانەی تێدا مومکین بێ •

دەلیلی چوارەم لەسەر (توسل) ئەو ئایەتەیە : (وابتغــوا الیــه الوسیلة) واتە : وەسیلەسازی بکەن بۆ لای خودا ، وە وەسیلە لــەم ئایەتــە موبارەکەدا موطلّەقە بۆ هــەر وەسیلەیەك دەس ئەدا ، وەکو کردەوەی باشی ئینسانو دۆعای موسوڵمانانو خێرکردن بە هــەژارانو (توسل) بە جاهی ئینسانی گەورەو خاوەن پایە بەلای خودای تەعالاوە ، بەم شەرتە لە لایەنی شەرعەوە نەهیی لێ نەکرابێ ، ئیتر حەصرکردنی وەسیلە لە کردەوەی نەفسی شەخصەکەدا بێ دەلیلو ئیحتیمالێ ناڕێــکە لەگــەڵ گوشادی ڕەحمــەتی خودادا •

وە (توسل) بە حەزرەت بۆ نیازی دین یا دونیا وەکو شەفاعەتکردنی ئەوە لە قیامەتدا کــە بە چەند دەلیل ثابیت بووە حەزرەت ـ صلی اللــه علیه وسلم ـ شەفاعەت ئەکا لە قیامەتدا ، وە مادام شەفاعەتی لە قیامــەتدا دروستەو واقیــع ئەبێ هەروا (توسل) کردن بــە مــەقامی ڕەوایەو دروســتە •

دەلیلی پێنجەم لەسەر ئیعتیباری (توسل) ئەوەیە ئیستە ئەیبیسی :

(روى الطبراني في معجمه الكبير والأوسط عن أنس ـ رضي الله عنه ـ قال : لما ماتت فاطمة بنت أسد ام علي ـ رضي الله عنهما ـ دخل عليها رسول الله ـ صلى الله عليه وسلم ـ فجلس عند رأسها ، فقــال : يرحمك الله يا أمّي كنت أمّي بعد أمّي تجـوعين وتشبعينني وتعــرين وتكسينني وتمنعين نفسك طيبا وتطعمينني ، تريدين بذلك وجــه الله والدار الآخرة • ثم أمر أن تغسل ثلاثا ثلاثا ، فلمّا بلغ المـاء الذي فيــه الكافور وضعــه رسول الله ـ صلى الله عليــه وسلم ـ بيده ، ثم خلَع قميصه فالبسها اياه وكفّنها ببرد فوقه ، ثم دعا اسامة بن زيد ودعــا ابا ايوب الانصاري وعمر بن الخطاب وغلاما أسود يحضرون فحضــروا

قبرها ، فلما بلغوا اللحد حضره رسول الله ـ صلى الله عليه وسلم وآله وسلم ـ بيده وأخرج ترابه بيده فلما فرغ دخل رسول الله ـ صلى الله عليه وسلم ـ فاضطجع فيه ، وقال : الله الذي يحيي ويميت وهـو حيّ لا يموت اغفر لأمّي فاطمة بنت أسد ولقّنها حجّتها ووسّع عليها مدخلها بحق نبيّك والأنبياء الذين من قبلك فانك أرحم الراحمين • وكبرّ عليها أربعا وأدخلها اللحد ، هو والعباس وابو بكر ـ رضي الله عنهما ـ •

قال الحافظ نور الدين الهشيمى في (مجمع الزوائد) : رجالـه رجال الصحيح غير روح بن صلاح ، وقد وثقه ابن حبّان والحاكم •

ومراده ـ صلى الله عليه وسلم ـ بقوله : (أمّي) أنهـا حضنته وخدمته كأمّه ، والاّ فلم يرتضع منها • وهو معلوم) •

دەلیلی شەشەم : موحەددیثی مەشهوور ترمذیو ئیبنو ماجـه ڕیوایەتیان کردووە لە کتێبی خۆیاندا کە مەشهوورن بە (سنن الترمذي وسنن ابن ماجه) وە نەسائی لە کتێبی (عملى یوم ولیلة)و طەبەرانیو بەیهەقیو غەیری ئەوانیش لە عوسمانی کوڕی حەنیف کە : پیاوێـکی کوێر هات بۆ خزمەتی حەزرەت ـ صلى الله علیه وسلم ـ عـەرزی کرد دۆعا بـکەو بپاڕێرەوە بۆم لە لای خودا کە ڕووناکی بداتەوە بە چاوم (فقال ـ صلى الله عليه وسلم ـ ان شئت دعوت وان شئت صبرت فهـو خير لك • قال : فادعه ، فأمر أن يتوضأ فيحسن وضوءه ، ويدعو بهذا الدعاء : اللّهم أني اسألك وأتوجه اليك بنبيّك محمد نبيّ الرحمـة ، يامحمد اني اتوجه بك الى ربّي في حاجتي هذه لتقضى • اللهم فشفعـه فيّ • قال عثمان بن حنيف : فوالله ما تفرقنا ولا طال بنا الحـديث حتى دخل الرجل وكأنه لم يكن به ضرّ قط) •

وە وارید بووە لە ڕیوایەتی ئەبو خەیثەمە بە ئیسنادێکی صەحیح کە

حەزرەت ـ صلی الله علیه وسلم ـ فەرمووی بەو ئینسانە کوێرە : (وان كانت حاجة فافعل مثـــل ذلك) وە ئەمە ئیزنە بۆ (توســـل)کردن بە حەزرەت ـ صلی الله علیه وسلم ـ لە هەموو کاتێکدا •

وە بزانە ئەم حەدیثە صەحیحەو (صححه الترمذي ، وابن خزيمة، والطبراني ، والحاكم ، والبيهقي ، والمنذري ، والنووي ، والذهبي ، وابن حجر ، والسيوطي • ولا خلاف بين المحدثين في صحته) •

وە دەلیلی حەوتەم : (اخرج البزار عن ابن مسعود ـ رضي الله عنه ـ قال : قال رسول الله ـ صلى الله عليه وسلم ـ : حياتي خير لكم تحدثون ويحدث لكم • ووفاتي خير لكم تعرض علي أعمالكم فما رأيت من خير حمدت الله وما رأيت من شرّ استغفرت الله لكم •

قال الحافظ العراقي في كتاب الجنائز : اسناده جيد) •

ئەم حەدیثە موبارەکە دەلالەت ئەکا لەسەر دوو کاری گەورە :

یەکـەم ئەمەیە حەزرەت ـ صلی الله علیه وسلم ـ لــە قـەبرا ئاگادارەو کردەوەی ئوممەتەکەی نیشان ئەدرێ •

دووەم ئەمەیە کە (استغفار) ئەکا بۆمان ئەگەر تاوان‌دار بین • وە لەمەیشەوە دەر ئەکەوێ دروستە بڕۆین پەنای بو بەرین و بیــکەین بە وەسیلەی ڕەحمەتی خودا بۆمان •

دەلیلی هەشتەم : (أخرج ابن ماجه عن أبي سعيد الخـــدري ـ رضي الله عنه ـ قال : قال رسول الله ـ صلى الله عليه وسلم ـ : من خرج من بيته الى الصلاة ، فقال : اللهم اني أسألك بحق السائلين عليك واسألك بحق ممشاي هذا فاني لم أخرج أشراً ولا بطراً ولا رياءً ولا

سمعة ، وخرجت اتقاء سخطك وابتغاء مرضاتك ، فاسألك أن تعيذني من النار وأن تغفر لي ذنوبي انه لا يغفر الذنوب الا انت • أقبل الله عليه بوجهه واستغفر له سبعون ألف ملك •

صححه ابن خزيمة وحسنه الحافظ أبو الحسن المقدسي والحافظ العراقي والحافظ ابن حجر العسقلاني) •

دەلیلی نۆیەم : (أخرج الطبراني عن أمية بن عبدالله بن خالد بن أسيد ، قال : كان رسول الله ـ صلى الله عليه وسلم ـ يستفتح بصعاليك المسلمين • وفي رواية : يستنصر بصعاليك المسلمين • أي : بفقرائهم •

قال الحافظ المنذري رواته رواة الصحيح وهو مرسل) •
بەڵام ئیرسال لەم حەدیثەدا زیانی نیە لەبەر ئەوە شاهید لەسەر (توسل) زۆرن‌و مالیکی‌یەکان حەدیثی مورسەل قەبووڵ ئەکەن ، هەروا گەلێ لە عالمانی حەدیث •

دەلیلی دەیەم : (أخرج احمد في مسنده عن شريح بن عبيد قال ذكر أهل الشام عند علي بن ابي طالب وهو بالعراق ، فقالوا : العنهم يا أمير المؤمنين • قال : لا سمعت رسول الله ـ صلى الله عليه وسلم ـ يقول: الأبدال بالشام وهم أربعون رجلا كلما مات رجل أبدل الله مكانه رجلا يسقى بهم الغيث • وينتصر بهم على الأعداء ، ويصرف عن أهل الشام بهم العذاب •

اسناده صحيح غير أن فيه انقطاعاً ؛ لأن شريح ابن عبيد لم يلق علياً لكن له شواهد • فروى الحاكم عن عبدالله بن زريد الغافقي انه سمع علي بن ابي طالب يقول : لا تسبوا أهل الشام فان فيهم الأبدال ،

وسبّوا ظلمتهم • قال الحاكم : صحيح ، وأقره الذهبي •

وروى الطبراني في الأوسط عن أنس قال : قال رسول الله ـ صلى الله عليه وسلم ـ : لن تخلو الأرض من أربعين رجلا مثل خليل الرحمن فبهم تُسقَوْن ، وبهم تنتصرون ما مات منهم أحد الا أبدل الله مكانه آخر •

قال قتادة : لسنا نشك ان الحسن منهم ـ يعني الحسن البصري ـ قال الحافظ الهيثمي في (مجمع الزوائد) : اسناده حسن • وللحديث طرق كثيرة أفردت بالتأليف • ومعنى : المثلية في قوله : مثل خليل الرحمن • أنهم على طريقة ابراهيم في السخاء وسلامة الصدر والرحمة لجميع المسلمين • كما جاء في أحاديث أخرى) •

دەلیلی یازدەیەم : (روى الطبراني عن ابن عباس أن رسول الله ـ صلى الله عليه وسلم ـ قال : ان لِله ملائكةً في الأرض سوى الحفظة يكتبون ما يسقط من ورق الشجر ، فاذا أصاب أحدكم عرجة بأرض فلاة فليناد : اعينوا عباد الله •

قال الحافظ الهيثمي : رجاله ثقات • ورواه البزار وحسنه الحافظ •

وروى الطبراني أيضا عن عتبة بن غزوان عن نبي الله ـ صلى الله عليه وسلم ـ قال : اذا أضلّ احدكم شيئا او اراد عونا وهو بأرض ليس بها أنيس ، فليقل : ياعباد الله أعينوني ـ وفي لفظ : اغيثوني ـ فان لِله عباداً لا نراهم • وقد جرّب ذلكَ •

وروى ابن السنيّ عن ابن مسعود ـ رضي الله عنه ـ عن النبيّ ـ صلى الله عليه وسلم ـ : اذا انفلتت دابّة أحدكم بأرض فلاة فليناد : ياعباد الله احبسوا ، ياعباد الله احبسوا فان لله ـ عزوجل ـ في الأرض

حاصرا سيجيبه .

ذكر النووي في الاذكار أنّه جرّب هذا الحديث . وكذا شيخه من قبله ، فصح معهما .

وحقيقة الأمر المشروع أن المؤمن يجب أنْ يؤمن بان اللهَ خالق كل شيء وان لا تأثير في شيء الا من الله . ومع ذلك نؤمن بان الله ربط المسببات باسبابها فنتوسل بالطبيب في التداوي وبالاستاذ في التعليم وبالدليل في سلوك الطريق ، وبالاستشارة بالعقلاء الأمناء في المهمات ، وبالاستخارة في قضاء الحاجات وبأهل الجاه في الدنيا في العوارض والملمات ، ونستعين بالصدقات ودعواتنا ودعوات الناس الصالحين والصالحات لنا وبدعاء الصالحين احياء واموانا بعبارة : أدعوا لنا ، او نتوسل بكم ، أو بجاهكم . فان جاه الرسول الكريم ليس باقل من قميص سيدنا يوسف حيث القاه الوالد على وجه يعقوب فعاد بصره . والفرق بين الحي والميت لا يوجد الاّ عند من مات قلبه وفات لبّه ؟ لأن الله هو الخالق مطلقا ، والروح باقية في الدنيا وخالدة في الآخرة . وحصر الاستعانة في الله تعالى ليس معناه اهمال الاسباب التى خلقها الله تعالى ، وانما معناه : ان لا نتوجه الى الأحجار الجامدة والأصنام الهامدة ، فاين التبرك بالارواح من العبادة للأشباح) .

وه رۆحانیەتی فەخری عالەم ـ صلى الله عليه وسلم ـ باقی‌یەو ئەرواحی پێغەمبەران هەموو باقین . هەروەها ئەرواحی (اولياء اللـه) وه بەراود وەقفی هەموو خەیالاتی پرو پووچ ئەکا ، ئەدانە هەموو مەئمووری خودان لە عالەمداو خەواصصی ئادەمی گەورەترن لە خەواصصی مەلائیکە ، هەرچی مەلائیکە بیکا بە ئەمری خودا بە تەئثیرو ئیجادی ئەوه ، وه هەرچی ئەرواحی پێغەمبەران‌و صالحان بیکا هەر بە

مەئموورییەتە لـە جـانبی خوداوە • وە سـەلبی هیمەت‌و جـاە لـــە پێغەمبەران پێش‌قەرەوڵی ئیلحادو کوفرە ـ پەنا بە خودای تەعـــالا ـ بەڵێ شتێ کە لە بابەتی خەلق‌و ئیجاد بێ هەر بە خودا ئەکرێ ، خـــۆ ئێمە داوا ناکەین پێغەمبەر بۆمان دروست بکا ، داوای ئەوە ئەکـەین کـــە دۆعامان بۆ بـکا •

وە ئـــەو ڕیوایەتە گۆیا : کـــابرایێ مونافق بوو ئازاری دڵـــی موسوڵمانەکانی ئەدا ئەوانیش چوون بۆ لای ئەبوبەکر شکاتی کابرایان کرد ئەبوبەکریش فەرمووی : هەستن بڕۆین بۆ لای حەزرەت ـ صلی اللە علیە وسلم ـ کە ڕۆیشتنە لای فەرمووی : (لا یستغاث بي وانمـــا یستغاث باللە) مەبەستی حەزرەت ئەوە بوو کە (استغاثە) بە ئێمە ناکرێ بۆ دروست‌کردنی شتێ لە ئەشیا ، بەڵـکو ئێمە دۆعامان لەســـەرە • ئەگەرنا گەلێ ماددەمان ڕیوایەت کرد کـــە حـــەزرەت تەوجیهی موسوڵمانانی کردووە بۆ دۆعاکردن بۆ داماوان‌و بێ‌چارەکان •

زۆر پێویستە ئینسانی موسوڵمان زاناو هوشیاربێ‌و پایەی خـوداو بەندەی بناسێ •

بەیارمەتی خوای گەورە تەواو بوو

پێڕست

لاپەڕە	بابەت

لاپەڕە	بابەت

رقم الايداع في دار الكتب والوثائق ٨٠٦ لسنة ١٩٨٨

كمية الطبع « ٣٠٠٠ » نسخة